

Menneskemøter - hjemme og ute

Høgskolefolk forteller

Jorun Fougner og Ole Christian Lagesen (red.)

CC-BY-SA Høgskolen i Oslo og Akershus

HiOA Rapport 2015 nr 5

ISSN 1892-9648

ISBN 978-82-93208-89-1

Opplag trykkes etter behov, aldri utsolgt

HiOA,
Læringscenter og bibliotek,
Skriftserien
St. Olavs plass 4,
0130 Oslo,
Telefon (47) 64 84 90 00

Postadresse:
Postboks 4, St. Olavs plass
0130 Oslo

Adresse hjemmeside: <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Nettbokhandel>

For elektronisk bestilling klikk Bestille bøker

Trykket hos Allkopi
Trykket på Multilaser 80 g hvit

Til våre lesere

I 2008 inviterte Kompetansesenteret for seniorer ved Høgskolen i Oslo, som fra 2011 ble HiOA, til det første skrivekurset for de pensjonister og seniorer som var tilknyttet senteret. Opplegget var at deltakerne skulle skrive fortellinger fra eget liv, fortrinnsvis eget yrkesliv, og på den måten formidle litt av norsk yrkes- og utdanningshistorie gjennom sine fortellinger.

Tekstene skulle ikke være som alt de hadde skrevet før: studieplaner, forelesninger, forskningsartikler og debattinnlegg. Det var egne, subjektive erindringer, opplevelser, menneskemøter og bevegende øyeblikk fra lange yrkesliv som skulle være innholdet, og prege formen.

Våren 2015 avsluttes det sjuende kurset, også denne gangen ved at tekstene samles i en rapport. Snaut 20 forfattere har levert tekster som i innhold og karakter nok har en noe større bredde enn tidligere.

Ikke absolutt alt er rent yrkestilknyttet. Men den personlige fortellerstemmen er der hele veien.

Kurset har hatt inspirerende forelesninger av Tordis Fosse, Jan Johnsen og Elisabeth Eide, alle tidligere eller nåværende språk- og medielærere ved høgskolen. Deltakerne har gjennom gruppearbeid og utveksling av tekster stadig kommentert hverandres tekster. I tillegg har kurslederne, Jorun Fougner og Ole Christian Lagesen, veiledet, gitt innspill og kommentert tekstene underveis i kurset.

Per Lilleengen har hatt ansvaret for høgskolens administrative og økonomiske støtte til prosjektet, og Kristin Larsen har, som i alle tidligere år, gitt oss helt avgjørende hjelp, ikke minst under det avsluttende arbeidet med å samle tekstene til denne rapporten, som er redigert av kurslederne.

Vi takker foreleserne, kursdeltakerne og andre støttespillere for innsatsen. Den har gitt oss tekstsamling nummer sju fra disse skrivekursene i HiOAs Kompetansesenter for seniorer - biter av historien fortalt gjennom historier.

Oslo, 15. mai 2015

Jorun Fougner
Ole Christian Lagesen

Innhold

Til våre lesere	3
Kåre E. Leiksett: Rapport fra fredagspilsen.....	7
Menneskemøter i yrkeslivet.....	11
Ingrid Bølset Johannessen: Hva er det Are spør om, egentlig?.....	13
Grethe Fjeldstad Traaen: I bakspeilet	25
Kari Opsahl: Hvordan jeg ble så flink, eller hvordan jeg ble ergoterapeut.....	33
Jorun Fougner: Noen studenter sitter fast i livet mitt.....	39
Hilde Karin Qvale Høyskel: Sommerfugler i vinterland.....	43
Else Hertzberg Kokkersvold: Det haster!	49
Turid Bettum: Fra et mødre hjem på 70-tallet.....	53
Kjell Hole: Den første samtalen	59
Sidsel Bjørneby: ”Jeg har visst fått noe de kaller Alzheimer”	63
Møter med «de andre»	73
Oddvar Smukkestad: Blant eselkusker og baksheeshjegere i Egypt.....	75
Øyvind Tutvedt: Klarer vi å se Kina fra kinesernes side?.....	85
Unn Stålsett: Mindreverd. Menneskeverd. Mitt møte med apartheid	101
Else Hertzberg Kokkersvold: Tyven	113
Yrkesliv i lengdesnitt	117
Kjell Hole: Vidløftige vesen og vesentlege verk	119
Gretha Halvorsen: Faglig nybrott i Oslo sentrum.....	123
Møter med fortiden	135
Asfrid Lønstad: Skodda lettet – kløveren tittet fram.....	137
Gudmund Hummelvold: En bureiser skriver dagbok	143
Fagartikler om ergoterapi	161
Kari Opsahl, Kjell Emil Granå og Gitte Ravn: Et lærestykke i nærmeste utviklingssone	163

Kåre E. Leiksett

Rapport fra fredagspilsen

Den har vært stamsted i mange år, denne restauranten i hovedstadens sentrum. Nå var den nylig restaurert og flikket på, den var blitt moderne og dyr. Den lignet ikke på gamle dager, da Sigurd Hoel omtalte den som «en av disse brune Oslo-cafeene, der man med små midler har gjort det så utrivelig som vel mulig».

Det var stas for en pensjonist å bli bedt med på fredagspils med gamle kolleger og nye ansikter. Hyggelig og overraskende. Nå som før skulle halvliteren til pers, skjønt de mer sofistikerte satset på rødt og hvitt i glasset. Det slo meg at byråkrater nu om stunder ikke er så grå og ansiktsløse som ryktene og sosiologene skal ha det til. De var sprudlende mennesker, disse maktens tjenere. Dessuten kloke og stødige folk slik man forventer at «statsrådets sekretariat» skal være. Hvis de en sjelden gang uttaler seg offentlig gjelder huskereglene om «ikke å sette statsråden i forlegenhet», og på spørsmål tenker de seg om to ganger før de unnlater å svare.

Praten rundt bordet handlet – til og fra – om norsk ungdom som ble fremmedkrigere og om fengslene som mulige rekrutteringsarenaer. En gjenganger, dette, om fengslene som forbryterskoler, institusjoner som la sten til byrden for dem som hadde tung nok bær fra tidligere. Vi snakket om utenforskap, arbeidsledighet og sosial marginalisering. Om sviktende tilknytning og destruktive nettverk. Om identitets- og spennings-søkende ungdom. Om skuffelser og mangel på muligheter. Alt sammen tråder i veven hos mange med korte lunter og lite å forsvare. Dokumentert gjennom årtier, erfarings- og forskningsmessig. Men bildet er mer sammensatt, kunne samfunnsviteren i selskapet slå fast: De fleste som blir «radikalisert» har god utdanning og kommer fra velstående familier, ifølge britiske og norske forskere. De fleste kommer fra middelklassen, og har foreldre med ateistisk livssyn. Med andre ord: Vi sitter med noen plausible forklaringer, men vi er et godt stykke unna fullgod og tilfredsstillende innsikt.

Da pilsrunde nummer to var på plass, og juristene hadde fått sin crianza, kom snakket et øyeblikk til å handle om den politiske forvirring som hersket på syttitallet. Jeg er medskyldig i at saken kom på bordet, - jeg og en eldre kollega med lang erfaring og god hukommelse. Heller ikke da var det de utstøtte og undertrykte som sto for den sekulære vekkelsen som gikk over landet. Skjønt det knapt var mer enn minus to prosent av velgermassen som hadde sett lyset, var det mange som kunne slutte seg til at monopolkapitalen ikke var til å spøke med og at amerikanernes uhyrligheter mot fattige bønder i Indo-Kina, ikke kunne oppfattes som annet enn folkemord. Men så sa det stopp for de fleste politisk engasjerte. De aller fleste lot seg ikke blende av dem som hadde sett storheten i Mao, Pol Pot og Lenin, av de som flørtet med væpna revolusjon og måtte «knuse egg for å lage omelett». De som holdt det gående i årevis

med frekkhet og filibuster, med tidsødende allmøter og kuriøse virkelighetsbeskrivelser. Ikke skygge av tvil om egen fortrefelighet. Blant de mer populære påfunn med stor folkelig appell var pilatusdemokratiet. Både blant leg og lærd syntes mange det var en god ide med såkalt direkte demokrati. Hvem i all verden kunne være motstander av at folk flest bestemte i stort og smått? Pilatus var smart nok til å la allmøte bestemme. Intet er som kjent lettere å styre enn en opphisset menneskemengde. Det er en uslåelig strategi: Vift med en rød klut, be om håndsopprekning. Seieren er i havn.

Også her var forklaringene urettferdighet, utnyttelse, krenkelse og undertrykkelse. Også her gjaldt den rette tro, sentralkomiteens overlegne forstand og de rettroendes (proletariatet den gang) diktatur. Nesegrus beundring av den sterke mann og store leder er bekymringsfullt nok en gjenganger blant de som beveger seg på ytterfløyene, religiøst og politisk.

Klokken nærmet seg seks, hjemme satt det ventende barn og mistenksomme ektefeller som syntes et rikt familieliv høres fint ut, også før barna flytter ut. Våte bleier, trass og sengenekt er tross alt bare for de spesielt omtenkssomme. Heldigvis blir det stadig flere av dem. Det er ikke sant at evolusjonen har stoppet opp. Den går ufortrødent videre, og forsyner oss med klokskap og ansvarlighet. Frontallappene, hjernens svar på justisdepartementet, skaper både empati og hemninger, kontroll av ustyrlige impulser og sosial tilpasning.

Vi tre som ble igjen, lot praten flyte fritt og uforpliktende. Gruppens eneste medisiner, dr. Arild, hadde bak seg noen år som fengselslege. Noen ville ha det til at han var mer som en prest og sjelesørger å regne. Det var en flik av sannhet i det. Sin kristne forankring la han ikke skjul på. Heller ikke sitt sosialdemokratiske sinnelag. Når hissigproppen Peter kunne bli saligkåret, og tiltrodd fast jobb ved perleporten, ja, da var alt som det skulle være, mente han.

-Jeg leste nettopp et innlegg som satte en støkk i meg, sa han. Ikke fordi tankene er nye, snarere motsatt, men fordi vi ikke snakker om feilbarlighet lenger. En svensk teologidosent, Jayne Svenungsson heter hun, skrev i Agora nr 1-2 (2014) om mennesket på godt og ondt. Boken var en antologi om Freud, wienernevrologen som ble pappa til psykoanalysen.

Vi så på hverandre, vi to tilhørerne, og tenkte i våre urolige sinn at nå kommer det en miniforeslesning, igjen. Arild var kjent for det. Og det stemte. Han fortsatte:

-Hun skriver om illusjonen om det gode mennesket, at vi hverken kan eller vil se at mennesker huser både slette og gode egenskaper. Illusjonen om godhet tåler ikke møtet med virkeligheten. Det er en falsk overbevisning at fornuft og god oppdragelse skal utrydde det onde i en selv og i samfunnet. Vi overvurderer vår rasjonalitet og forneker de irrasjonelle impulsene, sier hun, med referanse til Freud. Vi forblindes av

vårt overdrevne selvbilde i så stor grad at vi tar sivilisasjonen for gitt. Det kan koste oss dyrt.

Arild tok en pust i bakken, lot skummet fra nylevert pils henge i skjegget. Han så på oss, anammet at tålmodigheten har en grense, og sa:

-Slapp av, bare to setninger til. Både Freud og Paulus advarer oss mot å se på vår egen natur som fortreffelig. Vår hang og trang til bare å se de lyse sidene kan føre galt av sted. Det gir større mening å innrømme begrensningene og lære seg å leve med sine pasjoner og konflikter på rimelig fornuftig vis.

-Jeg vet jo at dette er gammelt nytt. Vi overvurderer oss selv, vi nedvurderer andre. Vi underkaster oss despoter og de som truer. Vi skaper hierarkier så raskt at ingen ser det før de er etablert. Vi gir avkall på verdier og moral hvis en autoritet utfordrer oss. Vi er på desperat leting etter status og tilhørighet. Vi er på ustopkelig jakt etter noen vi kan beundre, og som finner oss attraktive.

- Noe kjenner vi til. Mye ligger utenfor bevissthetens rekkevidde. Helt klart. Hvor langt selvinnsikten kan utvikle seg er det store spørsmålet. Men det holder lenge om vi også tåler virkelighetens grimme sider, og ikke er så positive og rause at det går på helsa løs. Vi tror så ofte at det meste kan forstås som sosiale og kulturelle konstruksjoner og ytringer. Så enkelt er det nok ikke.

Arild bråstoppet. Monologen var over, det hvilte dysterhet over fredagspilsen. Skjønt egentlig ikke: Det var sant å si et ganske forfriskende perspektiv. Gjenkjennelig og dypt menneskelig. Jåleriet og narraktigheten til side. Et lettelsens sukk.

Selv Tore, som ellers mente at forvaltningsloven stort sett ga ham de svarene han trengte, syntes det var gode poenger å hente: Vi har nok i oss hele pakka. Jeg tror det er skummelt å se bort fra det, sa han, før han av gammel vane delte en av sine små vulgariteter: Selv er jeg så religiøst ignorant at jeg knapt ser forskjell på en julegleder og en pinsevenn.

Han hadde Freud, Darwin, og altså Paulus på sin side, uten å ofre det en tanke. Det lå ikke i hans natur å prøve seg på vidløftigheter. Han passet ikke til det.

På vei hjem forduftet det store perspektivet. Det hverdagslige og overkommelige inntok sine vante plasser. En forsonende minierkjennelse fra Storm P satte punktum for kvelden: Jo, jeg har en smuk, men svak karakter.

<p>Kåre E Leiksett har jobbet som avdelingsdirektør, høgskolelektor, sosionom og psykoterapeut. Han har bidratt til en rekke offentlige publikasjoner, til internasjonalt samarbeid om fagutvikling, ledelse og organisasjonsutvikling, og ved strategiutvikling på justissektoren.</p>
--

Menneskemøter i yrkeslivet

Ingrid Bølset Johannessen

Hva er det Are spør om, egentlig?

Samtaler med barn

Hva skal du bli når du blir stor?

Han som stiller spørsmålet er 7 år og henger over skrivebordet mitt på den siden leselampen står. Han er varm i håret fra lampevarmen og en svetteperle triller nedover langs øret. Genseren er halvveis trukket ned over ryggen. På den ene foten er det en cherox og på den andre en sokk. Han flytter litt på noen skrivesaker, noen løse ark og en penn. Han griper pennen og skriver «ARE 7 ÅR» øverst i hjørnet på revisors kommentar-ark. Han får akkurat plass til det i hjørnet på arket. Da svaret ikke kommer med det samme, gjentar han spørsmålet:

– Hva skal du bli når du blir stor?

Skrivebordet er fullt av regnskapsbøker og bilag. Jeg er styrer i barnehagen, en heldagsbarnehage for 45 barn tidlig på 60-tallet, og er samtidig avdelingsleder på Ares gruppe. Som så ofte har jeg planer om å gjøre regnskapsarbeid i den tiden av dagen som er barnas utelektid. Jeg er sjelden alene på dette kontoret, og det er det ikke utsikt til i dag heller. Are har det ikke travelt med å komme seg ut sammen med de andre barna.

Hva mener han egentlig? Jeg kjenner latteren boble i meg med det samme, men tar meg i det. Spørsmålet er alvorlig ment. Han vil ha svar på noe han er opptatt av. Noe han funderer på. Voksne er så opptatt av å bli stor. Nesten alle voksne han kjenner spør og maser om det å bli stor. Rett som det er har han funnet en god grunn for at han bør være inne mens de andre er ute. Og det får han også ofte gjennomført. Men når mor kommer og spør – har du vært ute i dag? Så vil hun gjerne få bekreftet at han har hatt en lang, god tid ute.

Samtalene våre over skrivebordet ender gjerne med at vi begge går ut i garderoben. Jeg setter meg på benken mens Are kler på seg, og samtalen fortsetter. Samtalen kan gjerne ende i et helt annet tema enn der den begynte. Ikke så helt sjelden er han klar til å gå ut i det øyeblikket de andre barna kommer inn igjen. Da er han strålende fornøyd. Uteklærne kommer av i en fart, orden på klesknaggen og inneskoene på.

- Når jeg blir stor, når jeg blir voksen? Hva spør han om, egentlig?
- Men jeg har jo bestemt meg for å være i barnehagen som voksen. Jeg er styrer i denne barnehagen og jobber her sammen med alle de andre voksne som du kjenner. Are ler.
- Jeg gikk ikke i barnehage da jeg var barn, sier jeg.

- Gjorde du ikke? – så rart. Du var heldig!
- Nei, det var ingen barnehage der jeg bodde som barn.
- Heldiggrisen.
- Vil du helst ikke være i barnehagen?
- Nei, – jo, – nei, – jo forresten – det er mora mi som bestemmer. Hun sier at jeg må gå i barnehagen. Og så må jeg gå på skolen etter der igjen. Jeg vet ikke om jeg vil.
- Hva tror du at du vil når du blir større og voksen, da?
- Da vil jeg lage noe, og så vil jeg finne ut noe som ingen andre vet, og ingen andre har funnet ut.
- Det er en fin plan, det, sier jeg. – Vil du komme hit til barnehagen og fortelle meg det du har funnet ut?
- Det kan jeg godt, men da må det være litt hemmelig, altså.

Jeg nikker. Pause.

- I morgen kommer ikke jeg.
- Jammen da er det skiskole for dere eldste barna.
- Ja, men det er derfor jeg ikke kommer, da.
- Men da mister du en skiskoletime?
- Skilærer'n er så dum!
- Å, hvordan det? Hva gjør hun som er så dumt?
- Hun sier at jeg skal ta av meg vottene. Og mor sier at jeg ikke skal ta av meg vottene ute. Hun sier at jeg får ikke lov. Jeg har eksem, se her.

Han strekker begge hendene fram og legger håndflatene nesten opp i nesen på meg.

- Men jeg skjønner ikke helt hvorfor vottene skal av?
- Dumme skilærer'n sier at vi skal gjøre sånn, se her.

Han farer ut på gulvet, setter seg lett på huk, tar håndflatene mot hverandre og presser hendene mellom lårene.

- Så skal jeg gjøre sånn.

Han strekker hendene fram slik at vottene liksom sitter igjen uten å falle ned i snøen.

- Men jeg kan det, jeg har lært det av faren min. Og da kan jeg ikke lære det en gang til! Jeg gjør det ikke!

Det meningsløse for Are er å skulle lære noe han allerede kan. Kan ikke voksne forstå det?

Hvordan lærer barn? Hvordan hindres barn i å lære, til å gå videre til å stole på egen intuisjon og egen oppfatning? Et lite barn, 1-2 år, som strever seg varm for å klatre

opp på en liten stol, faller ned, slår seg, gyver på igjen med kraft. Endelig kommer barnet opp, reiser seg og sklir utfor kanten. Ser seg om, gråter nesten, klatrer opp igjen, klarer det, reiser seg opp og nærmest triller utfor kanten. Opp igjen. Det går fortene nå, reiser seg, sklir kontrollert utfor og lander stående. Enda en gang. Ler fornøyd og løper over til to barn som utforsker en sklie. Barnet er ferdig med å erobre stolen, har lært det. Det er uinteressant å prøve mer.

Slik er det for Are nå. For alderen er han en kløpper på ski, og vottetrikset er innøvd for lengst.

Det er gått en uke siden forrige skiskoletime, og først nå kommer årsaken til motstanden mot å gå på skiskolen endelig fram. Skilæreren har i generelle ordelag beklaget seg over at noen av barna er vanskelige å instruere. Kanskje vi i barnehagen kan ta opp spørsmålet om å høre etter og utføre det som skal til for å lære ulike teknikker.

Det har faktisk tatt en uke uten at Are har funnet en anledning til å fortelle om den «dumme skilærer'n». Et par telefoner til mor og skiinstruktøren, og vi får oppklart det som er uoverstigelig dumt sett med Ares øyne. Han kan gå videre og lære nye triks og skiferdigheter. Som et av de eldste barna i barnehagen er han allerede et forbilde, og han blir skilærerens beste assistent da motstanden er ryddet av veien.

Mitt regnskapsarbeid har fått ligge uferdig enda en gang. Denne gangen er det Are som får beveget meg som voksen til å lytte. Foreldrene visste ikke noe om den «dumme skilærer'n». Are har to yngre søsken som også krever tid og oppmerksomhet om ettermiddagen. Det kunne ha glippet for meg også. Jeg tok nok i bruk den beste siden av min pedagogiske teft. Et barn har noe viktig på hjertet. Men det ligger langt inne. Så – endelig får det komme fram. Jeg har nok en gang fått bekreftet at TID er en viktig nøkkel. På et tidspunkt hvor betroelser slett ikke er organisert inn på dagsplanen. Men tidspunktet er egnet til betroelser sett fra barnets side. Og Are trenger en voksen med vett og forstand til å prioritere nettopp det akkurat da.

Hjem, kjære hjem ...

En gammel institusjon i et gammelt hus holdt liv i en gammeldags ordning: I andre etasje, over barnehagen i første etasje, var det bolig for styrer. I mitt første arbeidsår etter avsluttet grunnutdanning som barnehagelærer, var jeg brått blitt styrer. Etter hvert flyttet jeg inn i denne boligen. Foreldre og barn var opptatt av denne hendelsen, men snart var det glemt. Noen av de eldste barna var opptatt av at jeg hadde så kort vei til jobben. En trapp opp og så var jeg hjemme. Men det motsatte – en trapp ned – så var jeg på jobb igjen. Her var det både fordeler og ulemper.

Børre som skal fylle 7 år i februar viser særlig stor interesse for hvor jeg bor. Etter mange år på ett rom i besteforeldrenes lille bolig har endelig den lille familien fått flyttet sammen i sin egen leilighet. Riktignok er det litt lang reisevei til barnehagen,

men far som har bodd hos sine foreldre, har endelig kunnet flytte sammen med kone og barn. Et nytt barn er ventet og alt er i gode og ordentlige former. Børre har til og med fått eget rom. Han stråler av glede hver dag.

– Kan jeg få bli med deg hjem, spør han en dag.

Jeg drar litt på det, - nei det passer ikke i dag i hvert fall. Jeg har andre planer. Uken etter, får jeg det samme spørsmålet:

– Kan ikke jeg få bli med deg hjem, da?

Jeg stusser litt, har ikke tenkt mer på saken siden første gangen jeg ble spurt. Jeg har vært opptatt av ikke å gjøre noe ut av at jeg bor så nær barnehagen og «var gift med vaktmesteren» som noen barn tror. Vaktmesteren med sin kone bor nemlig også i barnehagehuset på den andre siden av trappen. De er et par i 70-årene og har vært leieboere i huset fra før det ble barnehage.

Jeg er så redd for å gjøre feil og gjøre forskjell på barn og foreldre at jeg har ikke tenkt tanken på å ta med meg noen barn hjem. Det eneste må være de gangene et barn ikke er blitt hentet ved stengetid, og jeg har satt beskjed på ytterdøra - barnet er hjemme hos styrer i andre etasje. Bare ring på.

Neste gang Børre spør om å få være med meg hjem sier jeg at det skal han få etter jul.

– Ja, det vil jeg, svarer han glad.

Han glemmer det ikke. Første dag etter nyttår er han klar. Jeg forteller de andre voksne om min plan, og jeg vil at besøket hjemme hos meg skal være avsluttet før hentetid. Det er ren høytid over oss der vi går opp trappen. Børre først og jeg etter. Døren inn til entreen har to litt høye riflete glassruter, og bak der er det mørkt. Jeg låser opp. Vi går inn.

– Her er det jo mørkt, sier Børre.

Jeg må over til den andre enden av rommet for å slå på lyset. Vi kikker inn på det lille badet med skråtak til langt ned på veggen. Det er en bitte liten glugge med vindu som kan åpnes ut mot gårdsplassen under.

– Ho, ho, roper Børre med hodet presset helt ut i det åpne vinduet.

– Nei, nei, sier jeg, - ikke rop ut over det hele at vi er her.

Jeg hører at jeg er litt for streng i stemmen, men snart er den gode stemningen gjenopprettet.

Så kommer vi inn på kjøkkenet, fortsatt med skråtak, men med et spennende takvindu. Vi ser rett opp i himmelen. Børre finner straks et tilsvarende lite gluggevindu som på badet. Dette kan ikke åpnes. Men i matskapet ved siden av, kan et gluggevindu åpnes. Børre er inne i den trange gluggen på et blunk, og denne gangen er han fornøyd med å se ut uten å skrike ut sin begeistring over å se noen av barna nede på gårdsplassen. I kjøkkenet er det gasskomfyr. At barnehagekjøkkenet i første etasje kan ha gasskomfyr, det er helt naturlig. Men her er det jo hjemme hos noen, og det er ikke helt vanlig med gasskomfyr selv tidlig på 60-tallet.

Børre bruker god tid til å se seg om. Jeg tenker at dette har han ventet på lenge. Vi får ta den tiden vi trenger.

Så fortsetter vi rett inn i det som er et soveværelse, men som vår familie har delt av med en enkel skillevegg og en portiere. Børre setter seg ved spisebordet vårt.

– Dette er lite, sier han.

Over spisebordet er det et stort takvindu med en stram, gjennomiktig gardin under.

– Dette er jammen rart, sier Børre.

Kommentaren trenger ikke noe svar. Det er rett og slett litt rart.

Enda et rom, stue med vanlige stuemøbler, og dette er ikke rart. Han går bort og tar på sofaen uten å sette seg eller si noe. Rommet er ganske lite, og har en imponerende takhøyde. To høye vinduer dekker den ene veggen. Da blir fristelsen stor til å rope ut til lekeplassen. Men han viser sin gode og faste oppdragelse med å legge hendene på ryggen og bare kikke ut på alle sine lekevenner og de voksne. Jeg tror jeg ser det sammen som han; Det myldrer av barn og voksne i sandkassen, ved husker, på byggeplassen og nedover i den gamle eplehagen. Vi ser dem og de vet ikke at vi ser dem.

Børre snur seg:

– Dette er moro! Er det ikke flere rom?

Jeg har ikke tenkt å gå videre, men det er jo en dør vi ikke hadde gått igjennom. Vi går inn i en liten gang med en dør i enden – og kommer inn i et litt langt rom med skråtak uten takvindu, men med et lite vindu som vender ut til lekeplassen igjen. Et nytt blikk på barna ute, men han er mest opptatt hva dette er for et rom. Hva gjør jeg her? Jeg sier at det er arbeidsrom og hobbyrom for begge oss som bor her.

– Arbeidsrom, arbeidsrom...

Han tygger på det, men sier ikke mer. Hobbyrom hopper han helt over.

Vi går tilbake samme veien, og han ser seg nøye omkring. Børre bestemmer farten. Vi kommer ut på kjøkkenet idet lyset går.

- Hva? Hvorfor slår du av lyset?
- Lyset slo seg av selv, sier jeg.

Her møter vi igjen et gammelt, spennende system. Vippe. Strømmen blir brutt hvis strømforbruket totalt i barnehagen og i styrerleiligheten overstiger et visst volum. Vippefunksjonen må slås av, så må årsaken til overbelastningen finnes. Kanskje en plate på en komfyr eller en elektrisk varmeovn for eksempel, må slås av. Ute i den mørke gangen ordner vi opp, Børre og jeg, og vi kan fornøyd slå på lyset igjen. Børre smiler over den rare, gammeldagse boligen. Så ringer telefonen over hodet på oss. Skarp ringelyd. Enda en forunderlig ting. Felles linje med barnehagen. Først etter stengetid skal telefonen slås over til styrerleiligheten. Nå har noen gjort det i utide, og telefonen kimer her i andre etasje.

- Dette må vi ordne opp i når vi kommer ned til barnehagen igjen, sier jeg.

Da er vi ved veis ende. I det jeg åpner inngangsdøra ser Børre på meg med store, strålende øyne:

- Vi har det mye finere enn deg!

Han løper og hopper ned den buete trappen og kaster seg i armene på moren som akkurat er kommet inn i barnehagegarderoben.

- Jeg har vært hjemme hos tante Ingrid, og vi har det mye finere enn henne!

Mor prøver å pynte på situasjonen med å si

- men du vet at vi har helt ny leilighet og dette huset er over 100 år gammelt.

Mor og Børre går mot porten. Mor går, og Børre danser omkring. Jeg står igjen, varm om hjertet over en ny erkjennelse. Jeg har uten å ha vært helt klar over det, vært med på å bekrefte at hans, Børres hjem, var det vakreste og fineste i verden.

Regnbuens farger

Denne dagen innbyr til uteliv. Himmelen er blå helt fra tidlig morgen. Jeg er på vei for å besøke en student som er ute i sin første praksisperiode. Oftest synes studentene at det er lettere å ta imot sin praksisveileder i godvær med barnegruppen i lek utendørs. Denne barnehagen har stor utendørs lekeplass. Det er skyggefulle, gressvokste områder lengst bort fra barnehagehuset. For øvrig er det sand og atter sand. Sandkassen og området rundt denne går i ett. Mitt blikk trekkes i retning av blomsterbedene langs den ene kortveggen på bygningen. Det er som om solen har

falt ned i bedet. Blomkarsene fyller bedet på tvers og på langs. Blomster og knopper, mest knopper, i alle sjatteringer fra lysende gult til oransje og rødt dekker jordbunn og blad. Jeg ser at dette bedet står i sterk kontrast til min grønne barnehagekjole. Å, det er vakkert. Fra min egen utdanning har jeg fått med meg et råd om hvordan en skal kle seg i barnehagen: Tenk på at du er et forbilde på alle måter. Kjole og skjørt er pent og ordentlig. Men når det er virkelig kaldt så kan lange bukser gå an. I dag er det juni og varmt.

To jenter kommer løpende mot meg i det jeg åpner porten.

- Hva skal du, hvem er du moren til?
- Jeg er ikke moren til noen i denne barnehagen og jeg skal mest besøke Ingunn som er student her. Men når jeg først er her, så vil jeg besøke alle.
- Å ja! nesten roper de i kor.
- Ingunn er på kjøkkenet. Kom, vi skal vise deg.

Der står studenten og blander limpulver og vann og rører i en liten bønne.

- Kan jeg få røre, jeg vil røre.

Jentene henger på armen til studenten. Og de får hjelpe til hver sin gang. Studenten ser ut til å kjenne at hun har et godt grep om situasjonen. De ler og prater om lim og farger som etter hvert blir fordelt i små glass. Jentene som heter Marianne og Liv, hjelper til med å bære ut papir som er delt opp store ark. En hel papirrull må de bære sammen, den er så tung.

Jeg merker at Marianne ser på meg. Hun følger meg med øynene. Hun er også konsentrert om lek med farger på papir sammen med de andre barna. Jeg går litt til og fra og følger studenten i hennes virksomhet. Hun er jo den egentlige årsaken til at jeg er akkurat her i dag. Marianne følger meg såpass mye med sitt blikk at jeg begynner å tenke på hva det kan være med meg som vekker hennes interesse.

Etter et livlig måltid med 18 barn i alderen 4 – 7 år rundt langbord, foreslår Ingunn (studenten) at noen av barna skal bli med bort til blomsterbedene og finne ut om det må vannes litt. Marianne og Liv og to til melder seg med en gang. Jeg får Mariannes hånd i min og vi studerer plantene nøye.

- Jeg liker best den oransje fargen, sier Marianne.

Vi begynner å telle oransje knopper. Men det er så mange at vi går surr i antallet.

- Jeg er 5 år, og på neste gebursdag blir jeg 5 og et halvt.
- Det er mye det, 5 og et halvt snart. Når har du gebursdag, da?

Hun smiler og ler:

- Om tre dager, vel.
- Skal du feire gebursdagen her i barnehagen?
- Nei-i! Ikke halvtårsdag i barnehagen. Bare hjemme hos meg. Sammen med lillebroren min. Han er så liten at han ikke kan gå en gang.

Vi fortsetter å lete etter flere farger i blomkarsebedet. Vi finner ingen blå eller hvite blomster, men mange, mange blader. Grønne. I ulike størrelser. Jeg ser på klokka. Jeg er ferdig med veiledningssamtale med student og øvingslærer og kan gjerne bruke litt tid på å lete og sammenligne farger.

Marianne ser på meg. Jeg ser at hun ser på meg og kjolen min med et granskende blikk.

- Hvilken farge er det? sier hun og peker på meg.
- Jeg kaller den fargen knallgrønn.

Jeg kjenner med det samme at det er ikke et godt svar.

Hun kniper øynene litt sammen.

- Jeg kaller den blågrønn!

Hun ser alvorlig på meg.

- Ja, blågrønn, det vil jeg også kalle den, sier jeg. – Jeg tror du har helt rett. Det er blandet litt blått i grønfargen. Og da må jo fargen hete blågrønn.
- U-um.
- Skal vi se om vi finner blader med blågrønn farge?
- Ja, det gjør vi, svarer 5-åringen forventningsfull.

Vi ser på blomkarsebladene, men de har en annen grønnfarge enn min kjole. Nå har det blitt utgangspunktet; å finne noe som vokser som har samme farge som det vi nettopp har bestemt skal hete blågrønt.

- Vi kan snu bladene, sier Marianne spent. – Det ligner heller ikke fargen på kjolen.

Litt ugress blander seg inn i samlingen av grønne blad. Noen er lysere og noen er mørkere enn blomkarsebladene. De bladene som har fått vann på seg er mørkere og blankere enn de andre.

- Det er ingen som er blågrønne, sier Marianne. – Det er rart. Nesten ingen er like.

Noen visne strå og blad blir samlet inn og sammenlignes med kjolen. Nei, alle er forskjellig fra den blågrønne kjolen som hadde satt det hele i gang.

Jeg tenker at nå er tiden inne for å avslutte vårt lille sammenligningsekspériment. Liv og de andre to barna som hadde vært med oss fra begynnelsen, har for lengst mistet interessen for strå og blad og har gått sin vei. Studenten er også på vei bort. Vi roper på henne. Hun snur.

- Vi leter etter farger, roper Marianne.
- Jeg tror at fargene på stoff eller tekstiler alltid blir litt forskjellig fra fargen på gress og blad, sier jeg.

Studenten fanger poenget. Dette kan bli noe å fundere på sammen Marianne og flere barn i morgen eller en annen dag. Vi sier «ha det» og «takk for i dag» og går hver til vårt.

Jeg har enda en gang fått innblikk i et barns skarpe blikk for omgivelsene sine, for søken etter eksakt kunnskap og for å prøve ut sin erfaring og kunnskap i forhold til en voksens. Møtet med Marianne bekrefter at TID er viktig sammen med barn. Her er jeg utenfor mitt eget ansvarsområde, men innenfor en barn – voksen relasjon som igjen utfordrer, forundrer, overrasker og gleder meg.

Gammeldags sommerferie og moderne lekser

Telefonen ringer. Den lyse stemmen til mitt yngste barnebarn som nettopp har blitt 2. klassing, klinger i øret:

- Hvor reiste du på sommerferie da du var 7 år?
- Jeg reiste ikke på sommerferie – jeg tror ikke jeg visste hva sommerferie var. Og da jeg gikk i 2.klasse var jeg blitt 8 år.

Det blir helt stille i telefonen:

- Du skjønner vi har fått lekse fra skolen at vi skal spørre noen besteforeldre om sommerferien i gamle dager.

Det gikk raskt opp for meg at den lille pausen i samtalen handlet om at siden jeg ikke visste hva sommerferie var da jeg var 7, så kunne ikke hun gjøre denne leksen ordentlig!

- Hva gjorde du om sommeren, da?
- Det var i alle fall skoleferie. Det visste jeg hva var. Og så var det mye arbeid som skulle gjøres.
- Arbeid – hva slags arbeid?

- Jeg skulle passe både lillebroren min og søsteren min som var enda mindre. Noen ganger skrek de og løp hver sin vei.
- Ja, men jeg skal gjøre lekse om at du var 7 år, og da kunne vel ikke du gjøre alt det?
- I gamle dager da jeg var 7 og 8 år måtte barna arbeide. Det å passe små søsken var liksom lett arbeid.

Jeg hører et lite knis:

- Heldigvis har jeg bare en storebror, og det er han som må passe meg noen ganger.
- Da jeg var 8 var jobben min å melke en ku hver kveld.
- Da var du heldig, var hun snill?
- Ja, når jeg var alene så. Men noen ganger hadde vi by-unger på overnattingsbesøk, og de ville leke med kua samtidig som de ville prøve å melke den. Det gikk ikke bra. Det ble leven og bråk. Min far som er din oldefar, sa strengt:
- Holde opp med å plage kua! Nå må du bli ferdig.
- Og så var det ikke din skyld en gang. Han var veldig streng, syns jeg.

Nytt knis.

- Gjorde du noe annet da?
- Jeg plukket stein fra åkeren.
- Men hvem hadde lagt steinene der, da?
- De bare kom opp av jorden, fler og fler.
- Det var rart! Men hvordan kom de ned i jorden, da?

Da må jeg si at det er der steinene er. Det er derfra de kommer, store og små. At de store var tatt bort allerede, men at det blir aldri ende på de små.

- Gjorde du enda mer arbeid? Kunne du aldri leke?
- Jeg tror vi lekte og arbeidet samtidig. Jo, nå husker jeg; Jeg lukte ugress som vokste i åkeren.
- Men du plukket i alle fall blomster. Det har mamma fortalt meg. Særlig blåklokker. De som vokser på hytta nå.

Jeg blir rørt og varm. Jeg ser for meg alle de bukettene med blåklokker og prestekrager som jeg har plukket.

- Jeg trodde de skulle vare hele sommeren, men så en vakker dag var også den enga slått. Sommerblomstene lå visne tullet inne i gresset som var rakt sammen til store og små høysåter.

Jeg strever med å fortelle dette kort og nøkternt.

- Mot slutten av skoleferien var det bærplukking. Bær av alle slag, blåbær og tyttebær, rips og bringebær.

Det puster tungt i telefonrøret. Det har blitt en lang samtale.

- Jeg tror jeg må slutte nå. Jeg er helt sliten!
- Men tror du at du har gjort lekser din nå, da?

Da ler 2. klassingen:

- Å lekser! Jeg har glemt at det var en lekse, og nå sier mamma at jeg må legge meg!

Ingrid Bølset Johannessen, født i 1937, Vågbø i Tingvoll, Nordmøre. Førskolelærer fra Barnevernsakademiet i Oslo (BVA) 1958 - 60, videreutdanning i barnelitteratur, musikk og spesialpedagogikk, hovedfag i barnehagepedagogikk, BVA, 1986. Styrer og avdelingsleder ved Kjøbmand Thor Olsens Stiftelse, barnehage i Oslo, øvingslærer. Praksisveileder og metodikklærer, lektor i pedagogisk teori og praksis, undervisningsleder ved BVA og avdeling for Lærerutdanning, Høgskolen i Oslo.

Grethe Fjeldstad Traaen

I bakspeilet

Lykkelig vandring på veien til et yrke

Matheisen

Ho blei så lattersugen. Det var det, trur ho sjøl at det var, som kilte seg på der ho gjekk aleine på nattevakt. Noen ringte etter bekken, andre trengte smertestillende. Det var nok å ta seg til. Likevel, ho sakna nokke.

Ho ringte Jorun som hadde vakt i etasjen over og spurte. «Jorun, e du aleina?» Jorun: «Ja»

Ho: «Eg sende opp nokke godt te kaffen, tar du imot?» Jorun: «Kom igjen»

Så krøp ho sjøl opp i matheisen. Mellom plankan, i en primitiv heis, låg ho der, full av spenning og glede over overraskelsen Jorun skulle få. Og latteren de skulle ha. I lag.

Ho kjente på følelsen av å være populær, kreativ og ikke minst vågal. Heisen kunne stoppa. Tredve pasienta blei forlatt. Nattover, ansvarlig sykepleier, kunne kommet.

At ho, formann i elevrådet, kristen og prektig, nettopp ho kunne tøye grensene sine på den måten. Nettopp ho kunne spille galning, sånn skjult og i små glimt innimella.

I dag, 54 år etter, forstår ho det godt. Ho kunne gjort det igjen, tenker ho. Klart en måtte krydre dagan, og nettene med, når nettene var da ho levde og dagan blei te søvn.

Marinegasten

Ho minnes Olga, en annen elev, som var både flink og ordentlig. Ei natt tok ho på seg en marineuniform. Uniforma låg nyvaska i skapet. Marinegasten sov.

Olga hadde besøk av en sykepleier fra naboposten. Mens ho stod der og viste seg fram, ringte to senga på nummer 30. Olga var ikkje snau. Ho svingte seg på helen, åpna døra og spurte ka ho kunne hjelpe med. Jo, fru Olsen ville ha et bekken. Eleven Olga snurra seg på helen igjen, inn skylleromsdøra, henta bekkenet og tilbake til fru Olsen.

Neste dag formidla fru Olsen, at ho sist natt hadde hatt besøk av en mann i uniform. Han hadde til og med gitt henne bekken. Den kvelden fekk fru Olsen en beroligende Largactil tablett sammen med vitaminan.

Stine

En kveld ho skulle på vakt, kom Eva, en medelev og fortalte at Stine var blitt observert med en mannsperson. Det gikk så hett for seg at Evas kjæreste ba Eva se bort. De hadde tydelig vært i festlig lag. Eva og ho visste at Stine skulle ha nattevakt på avdelinga under der ho skulle være. Det var derfor Eva kom. Vakta begynte om en knapp time.

Ved midnatt fikk Stine en ny pasient fra operasjonsstua. Ho snik seg ned. Treng Stine hjelp? Er det nokken som reagerer på henne? Men Stine var våken. Energien strutta rundt henne. Aldri før hadde Stine mestra både seng, heis og pasient på en sånn måte. Ho forstår at litt alkohol og forelskelse kan gi selvtillit, trygghet og mot.

Hemmelige skitura

Det var også andre daga. Når sola skein og sinnet lengta etter ski og snø. Da tok ho første mulige tog til Bjørnefjell. Hemmelig! Det var ikkje lov for en i lære å unnlate søvn. Ho skulle jo på vakt igjen.

Alle dagen ble satt opp for henne. Alt av vakter, hvor og når. Også fridagan blei bestemt av andre. De fleste morran, etter nattevakt, stupte ho i seng på sovesalen i 4 etasje. Mange nattevakter sov der. De kom og gikk som det høvde seg. Men når ho sov så sov ho dagen igjennom.

Som elevrådsformann hadde ho en dag levert et skriv til forstanderinna med ønske om en fridag til etter 14 nattevakter. De fekk to fridaga, elevan i Tromsø fikk tre. Og de tilhørte samme skole. Forstanderinna leste gjennom brevet, krølla arket og kasta det i papirkurven. Ho stod og så på. Tristheten seig inn i henne. Ho kjente avstand. Elevan hadde ikke noe de skulle ha sagt, langt mindre å komme med krav. Sykepleie hadde enda glorie av et kall over seg.

To elever bodde på et rom hvor det knapt gikk et smalt salongbord mellom sengene. Det var folk overalt. Turan på ski over fjellet. Heile dagen aleine, det var frihet.

Det ulovlige hadde også en form for frihet i seg. Det hemmelige og. Men å sove bort 14 dager i trekk, det blei for trist. Ho dro med nitogget og kom heim til middag ved sekstida. Så sov ho fram til neste vakt klokka halv elleve.

Ho gjekk i passe tempo, slik at også tankan fekk fri. Ho nøt stillheten. Ei og anna rype fløy i været. De trodde ho ville lage uro. Ho som berre ville ha fred. Nyte. Ha livet foran seg.

Forfengelig

Turan var med på å holde henne i form. Beholde fasongen. Ho var stolt over å være 57 cm rundt livet. En dag, helt uten innledning, tok forstanderinna henne rundt midjen for å kjenne etter. Det var ikkje lov til å ha stivt belte under forklelninga. Men ho hadde det og, sånn skjult. Mest for å kjenne seg vel, det tok seg godt ut i uniform. Og forstanderinna sa ingenting.

Salen

Salen hadde plass til 19 menn. Av og til kunne det være spennanes å spankulere der i glansen fra glødende blikk. Tenker ho i allfall nå i ettertid.

Alle på salen var lite sjuk. De hadde blindtarm, brokk, eller beinbrudd.

Og de dagan det var bading og sengeskift. Da var det styr. Mennene var full av gode replikka. Med godt humør. Det var slik at en from elev hadde sitt fulle hyre med å takle det, i tillegg til å gjøre jobben.

Og å ta puls og blodtrykk kunne være en utfordring. En skulle holde tellinga, tross alle avbrudd fra sengene omkring. Likeså å gå visitten. Aller bakerst kom eleven. Og legen kunne spørre, i alles påhør. Eleven var i lære og legen ivaretok også den delen av sin funksjon.

Småstuan

Her var det mer alvor. Eleven minnes en flott mann i midten av femtiåran. Han blei operert i magen. De åpna, men kunne ingenting gjøre. Kreften var kommet for langt. Personalet fekk vite det, men ikkje han det gjaldt. Han fekk høre at nå var det berre å trene, spise og å være glad.

Eleven kjente på en falskhet som var tung. Ho hadde en så fin kontakt med mannen. En dag, han var så lite fornøyd med egen trening, spør han henne: «Tror du at eg blir frisk»? Og ho måtte fortsette galskapen, spille usannheten videre.

Seinere, det var på morgenen og ho hadde stelt han, da prøvde han seg igjen: «Eg ber ikkje til Gud, men eg har sunget Fadervår», sa han. «Trur du at det holder?» Heller ikkje da kunne ho svare. Overlegen var ateist på sin hals og ville kunne ta henne ut av utdanninga om ho blei et medmenneske på den måten. Ho lot som om ho ikkje hørte, jobba vidare og forlot rommet uten å se på han. Dette sviket kjennes så sterk, enda i dag, at tårene renner og renner mens ho skriver.

Prostatikerne

Ho begynner morgenstellet ved halv femtida på stue 43. Mennene der, prostatikerne, er vennan hennes. De veit at det er om å gjøre for eleven å få unna morgenstellet. Glemmer ho et vaskefat, en klut eller hva det måtte være, så blir det trekk i

karakteren. Og tida var ofte knapp fra kl. 06.00, da en hadde lov til å starte morgenstellet, til alt skulle være blåst kl.07.30.

Den gangen bestod prostataoperasjonen av to inngrep. Først ble det laga hull ved urinblæra og urinen kom ut i en gummislange og videre til flaska som hang på senga. Men det kom mye urin ved sida av slangen, ut på magen. Mennene gikk med brede stoffbelter som holdt cellestoffet på plass. Ho hadde oppdaga at det var viktig å legge tynne flak i gangen, lag på lag ved sida av hverandre, da trakk det fuktigheten bedre til seg. De roste henne for gode bandasjer.

I neste inngrep gikk kirurgen inn, skrella av det som har lagt seg på prostatakjertelen. Urinen kunne så passere gjennom urinrøret, med fornyet kraft på strålen.

Ho koker kaffe og finner på noe godt attåt. Det er en fin stund på stua hver morgen. Mennene har humor og god kjemi. Ho tenker i dag på hva de måtte bære på av tanka, usikkerhet og tap. De fleste mista potensen og fikk et annerledes liv på så mange måta etter slike inngrep. Ho tenker også på at det lukta sterkt urin på slike stua, og det forunderlige var at når ho blei kjent med dem, personen bak, blei lukta borte. Ho kjente den ikkje lenger.

Fru Lien på en annen småstue sleit med nattesvette. Ho skulle dø, og var rolig i det. Det var en glede for eleven å få av det våte, vaske henne og ta på tørre klær. Ikke alle tok seg tid til det, sukka fru Lien. Brystnåla med hvitt duemotiv har eleven ennå. Den nåla fru Liens sønn gav henne som takk.

Sprøytesetting og skyllerom

Det var nok kirurgien som passet henne best. Folk kom, ble reparert (med få unntak) og dro igjen. Farta passet henne bra. Tidlig var det en medelev, seks måneder foran henne i utdanninga, som lærte henne å sette intramuskulære sprøyter. «Ta her», sa medeleven, « Press hud og skinn flatt, så gyver du på». Ho så gjorde. Dro alt flatt og stakk fort og dypt inn. Ho visste at det var flest smertesensorer rett under huden. Det gjaldt derfor å komme fort gjennom det ytterste laget. Så injisertes innholdet, sakte, sakte. Særlig den seige penicillinen som det var flest sprøyter med. Ofte sa pasienten: « Er du ferdig? Jeg kjente det ikke». De var letta. Eleven var glad.

For sprøytan den gangen, de hadde mothaka de. Eleven var mye på skyllerommet, frivillig. Ho vaska også sprøyta. Var kanylen butt, den delen av sprøyta som skulle bryte seg vei gjennom huden, så blei den sendt til sliping. Men det måtte være mer enn en mothake på spissen før den kunne sendes.

Mottagelsen

Erfaringen fra å ta imot de som kom til sykehuset var delte. Noen ganger hyggelig. Ho likte folk og opplevde det fint å kunne møte dem i, for de fleste, en alvorlig fase av livet. Andre ganger så alvorlig at det blei reint for sterkt.

Den dagen en barndomsvenninne kom, stygt skada fra en bilulykke, da blei verden ganske utrygg.

Ei anna natt kom de fra jernbanen med en mann som var skadet til døde. Det fulgte en pose med båra. I den posen lå mannens hode.

Tidlig på St. Hans- dagen kom en gutt på båre. Han hadde tippa på sykkel. Innleggende lege fulgte med. Legen hadde satt en stoppenål gjennom tunga på gutten og vridd om. Nåla hvilte i munnvikene og hindra på den måten tunga i å falle bakover og stenge for luftveien. Det lukta hjemmebrent.

I det gutten kjøres til operasjonsstua lyder et ljom gjennom luften. Det var moren som fra sykehustrappa ulte ut sin smerte. Ho stod med armene løfta mot himmelen. Først truende, som en forbannelse. Så i fortvilelse. Nød. Bønn.

Eleven fraus.

Gutten dør to timer seinere.

Hadde mora fått signal som vi andre ikke fanga? Hadde ho fått et glimt av nokke vi andre ikkje såg?

Operasjonsstua

Her stod eleven i flere tima og observerte operasjoner. Innimellom brettes kompresser, vaskes og steriliseres hansker og utstyr. Ho blei spurt om å spesialisere seg der etter endt utdanning. Men det blei to år til på grunn av pliktår etter spesialisering. Eleven lengta ut. Så ho takka nei da tida kom.

En dag kom en mann til poliklinikken. Han var en av byens kjente, en som var litt annerledes enn folk flest. Men elska for den han var. Eleven gjorde mannen klar på benken. Legen pleide å gå så raskt at han gikk med kroppen litt på skrå inn og ut av dørene. På folkemunne ble han kalt «han med kniven», fordi han elsket å operere. I det han kom svevende inn døra, spratt klienten opp fra benken, holdt seg bak og ropte på veien ut: «Herre Gud og Fader!». Fra vinduet så eleven han løpe fra sykehuset, fremdeles med hånden som beskyttelse bak. Han skulle ha undersøkelse før en hemorroideoperasjon. Og kjente nok til kirurgen med kniven.

Fødeavdeling

Å skulle bære et barn under hver arm til mødrenes rom, hver gang barnet skulle die, var hjertekrevende for eleven. Ho hadde nesten mareritt av det, men ville ikkje være dårligere enn hjelpepleierne. De hadde erfaring. Og ho ville gjøre nytte for seg.

En periode mangla de jordmor på natta. Forstanderinna, ho som krølla søknaden om mer fri for eleven, var utdanna jordmor. Eleven måtte klare seg aleine med den fødende. Ingen menn hadde adgang dit, så den fødende var også aleine med sin smerte. Først når eleven så hodet på barnet kunne «jordmor forstanderinne» hentes. Eleven løp så bortover alle gangene for å vekke jordmor som snart skulle gå på dagvakt som forstanderinne.

Dessuten var det mange barn på barnestua som skulle ha sukkervann om nettene når mammaene sov. Det var flere i kuvøse. En natt mista ho en tvilling. Han bare døde. Og ho visste at ho skulle ha vært hos han hele tida. Da hadde han kanskje klart seg?

Barnestua

Syke, forlatte barn er stille. Noen sitter i senga og ser tomt ut i lufta. Noen leker med bamsen, tett inntil seg heile tida. Andre viser kontaktbehov. Litt lek. Et blikk som søker fellesskap. Men felles for dem alle er denne apatiske energien.

Randi på 3 har det vondt. Fire uker uten mor. Randi har mista håpet. Mor kjem aldri. De har glemt meg. Randi er bare snill. Krever ingenting. Leker og spiser lite. Få, matte smil.

Skjønne Terje på 6 måneder har vært her i nesten to døgn. Hver gang døra går opp, snur han hodet mot for å se. Mamma? Haken er hudløs av denne stadige vendingen med hodet. Han ligger på magen, gråter innimellom, sover litt og fortsetter å se mot døra for hver gang det rykker i den. Mammaen min?

Dette var det verste med heile utdanninga. Vår uforstand i forhold til våre barns behov for mor. At barna skulle ha det best uten kontakt med foreldre. De ble roligere slik. For et feiltrinn. En skamplott på vår gryende ungdom. Vår voksne slekt --

Psykatri

Fra Narvik til Bodø

Rønvik sykehus var mektig. Bygningningan, kompleksiteten av lidelsa og krav til kompetanse var stor.

Sykehuseområdet bestod av murhus med luftehager innimellom. Nye fløyer og bygg. Etasje på etasje. Frodige trær gjorde ekstra mye av seg der de stod og svaia. Vinden i Bodø kvilte ikkje.

Eleven gjekk med skaut over hetta. Den hadde ikkje røtter slik trærne hadde det og ville blitt borte i vinden. Røde kors - nåla fortalte at ho var over halvvegs i utdanninga. Bestått to års eksamen åpna for firkantig nål, den de ferdige sykepleierne hadde. Elevhetta ville byttes ut først etter siste eksamen. Håret skulle dekkes og helst ikkje berøre kragen. Ho hadde hår som rakk til midjen. Det forma ho som en rull langsetter bakhodet og festa under hetta.

I lomma lå et digert nøkkelknippe. En måtte låse seg inn og ut over alt. Bare for å komme til spisesalen måtte en gjennom lange ganger og flere låste avdelinger. Litt skummelt, egentlig, men med en viss spenning. Ka vil eg møte i dag? Terrenget en gikk i var ikkje folkelaust.

Ho skulle praktisere på mannsavdelinga for angst og nevrosar. Tre dager før jul. Mennene hadde ikkje arbeidsstua å gå til når det var helg. Det einaste de kom på å gjøre var å gå, att og fram, att og fram. De gikk og de gikk. Fram og tilbake, heile dagen. En liten luftetur, så tilbake og vandre igjen. Eleven kjente seg unyttig og aldeles makteslaus. Ho kunne ingenting om lidelsen de bar på. Først på nyåret skulle undervisninga begynne.

På morgenen måtte ho være med og vekke pasientan. Aldri hadde ho trodd at noen kunne være så lite glad over en ny dag. De gjemte seg under dyna. Det var som om angsten tok tak i dem i takt med dagslyset.

Ho var også med på å gi elektrosjokk uten bedøvelse. Det måtte være sånn, tenkte ho, og var ansvarlig og så nyttig som ho berre kunne.

En dag, kom en mann med diagnosen schizofreni. Han var 19 år. Etter arbeidstid fant ho journalrommet og leste. Da oppdaga ho at mange av symptoma hans hadde ho og kjent. Dette margstjal henne.

Ved kveldsmaten nokken vekke før hadde ho satt seg sammen med en medelev som viste seg å være trist og forknytt. Aldeles kvit i ansiktet. Ho fekk da vite at denne eleven var til utredning for shizofreni. Det kjentes farlig å være ung.

Ho gjekk heim og fekk Eva, en medelev med seg i badekaret. Nokke måtte gjøres, tenkte ho, for slik kan eg ikkje ha det. Ho prata, Eva prata. De lo og prata igjen. Om livet, om det de kunne og forstod. Og der i det varme vannet, smelta trykket.

Men inni seg bar ho på smerten for den unge gutten som var så redd. Så ulykkelig over tapt forventning om et godt liv.

På neste avdeling kom ho til langtidssjuka. Det var likevel lettere. De var så medisinerert og utenfor det ho kunne hjelpe med. Flere lå i remma. Noen bodde i isolat. Matbollen førte ho inn i en luke nederst på døra og ga den fart langs gulvet til den innesperrede. De var som dyr.

Ofte har ho tenkt, både da og i tida etter, hva var det de kunne fått, som de ikkje fekk?

Kunne de hatt sjansen til «et liv»?

Ettertenksomhet

Ho ser for seg ei aktiv, glad jente. Positiv, arbeidsom og litt for snill.

Mange ganger har ho tenkt: de lykkeligste åra i mitt liv var da eg var sykepleierelev.

Ho kjenner på gleden av å ha fått gått et løp med våkenhet, omsorg og kjærlyghet i fokus.

Ho lærte og mestra.

Ho gav og ho fekk.

En drøm ble virkelighet.

Å bli til noe.

Grete Fjeldstad Traaen er født 1940 i Sjøvegan, Troms. Er sykepleier med embetseksamen i sykepleievitenskap, Universitetet i Oslo. Har spesialutdanning som helsesøster med erfaring fra foreldre/barn og ungdom, med forebygging i fokus. Fullførte nå en undersøkelse blant eldre om temaet: "Vi må bevege oss for å overleve."

Kari Opsahl

Hvordan jeg ble så flink, eller hvordan jeg ble ergoterapeut

Profesjonsvalg

Som for flere i gymnaset avgangsklasser, sto det mellom kunstneriske og medisinske fag. Jeg valgte *kunsten* og kom inn på tegnelinja, Statens kvinnelige industriskole. Tegnelineja var utfordrende og morsom, men savnet av barna som jeg hadde arbeidet med på Geilomo barnesykehus året før, var stort. Arbeidsterapi som var et nytt og spennende fag, var kanskje noe for meg? På mange måter hadde oppgavene mine på Geilomo vært som en arbeidsterapeuts, ansvaret mitt var å få barna i lek og aktivitet. Mestring av aktiviteter som barn vanligvis gjør var viktig, på grunn av astma var det mye de ikke kunne delta i. Styrke kroppen var viktig og det skulle selvsagt skje ute i den helsebringende fjell-luften. Det ble en lang vinter med mye moro på ski og i skileik.

Jeg tok kontakt med utdanningen for arbeidsterapeuter, 'dra til England', sa skoleleder, 'der er det bra, tre år og det hele'. Så jeg søkte i England, det innebar en opptaksprøve, og den ble arrangert på Ullevål sykehus, på arbeidsterapien, på loftet. Her hang det ukjente saker og ting på veggen; ting som skulle gjøre det lettere for folk med funksjonsnedsettelse å mestre hverdagen. Jeg ble imponert, for det var ikke Ole, Dole, Doffen som hadde vært mine helter, faktisk heller ikke Petter Smart, men Petter Smarts lypære, han med de gode ideene. Jeg var på rett veg! Det som hang på veggen ble kalt hjelpemidler, et frempek mot dagens velferdsteknologi, en av fagets kjerner.

Slik ble det tre morsomme år i England, faglig og sosialt, det var *the roaring sixties!* Med lange skoledager og praksisperioder som for meg bekreftet fagets gyldighet. Tilbake i Norge ble det, litt tilfeldig, tre år innen psykisk helse på Dikemark sykehus, deretter syv år med barnepsykiatri, Ullevål sykehus. Jeg var tilbake hos barna. Her var det rampete barn fra frynsete hjem og det var barn med store psykiske vansker. Det krevde ulike tilnærminger, alt fra oppdragelse til bearbeiding av store traumer, gjennom lek og aktivitet, frem til mestring.

Peder var tretten år, og mor og far skulle for første gang dra alene til København. Han snakket ikke om annet, han var redd båten skulle gå under. Dess mer vi sa, 'dette går bra' dess verre ble det for han. Jeg forsto at vi kunne ikke møte han slik og tok det opp i teamet. Psykologen fant da frem en artikkel som omhandlet det å ta barn på alvor, den leste vi alle. Neste gang Peder kom til meg på ergoterapien, snakket han bare om turen, han var redd.

Ja, sa jeg, det kan bli dårlig vær, kanskje vi skal lage et fyrtårn? Han lystet opp, et fyrtårn var redningen. Resten av uken arbeidet vi på fyrtårnet, det ble stort, like høyt som han, et fyrtårn

skal jo lyse lang vei. Vi snakket om hvor bra det var at det sto fyrtårn ute i sjøen slik at båtene klarte seg selv om det ble dårlig vær.

Mor og far kom trygt hjem, de skrøt av det flotte fyrtårnet, tok det med hjem og satte det i hagen. Der, i blest og regn, sto det nok ikke lenge, laget av papp som det var, men det var jo heller ikke meningen.

Profesjonens utvikling

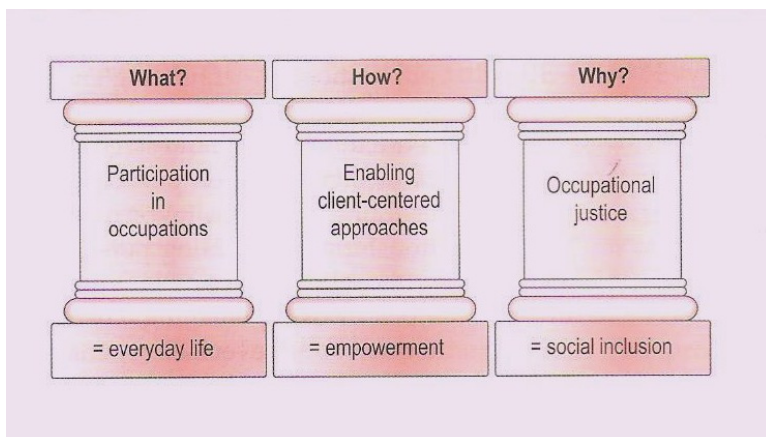
Men det ble ikke bare klinisk arbeid, jeg var opptatt av faget, som nå het ergoterapi. Jeg jobbet i forbundet og samarbeidet på flere områder med ergoterapeutdanningen i Oslo.

På tampen av de radikale syttiåra, ble jeg ansatt som lærer der. Jeg ble satt på aktivitetsundervisningen, den hadde lav status. Med Illeris i lomma, gjorde jeg undervisningen om til prosjekt i samarbeid med studentene; Aktivitetsprosjekt med aktivitetsanalyse i fokus. Det var nytt. Med utgangspunkt i hjem, arbeid, utdanning og fritid underviste og analyserte ivrige studenter selvvalgte aktiviteter. Først var det mye *oppbavelege* aktiviteter, vi spant på håndtein, dansa folkedans og hesja høy på Ola Narr, deretter ADL (dagliglivets aktiviteter), vi pusset tenner og barberte. Med *ergonomien* moppa vi gulv i regjeringskvartalet, utførte storkjøkkenaktiviteter og la om til vinterdekk. Fritidsaktiviteter var ikke bare sportsaktiviteter, vi sminket oss, gikk på bar og vi satte på kondom. Stor variasjon!

Men så kom en periode hvor studentene nesten bare valgte å spille spill og bake boller. Det skjedde samtidig med at egne teoretiske fagmodeller ble tatt i bruk. Aktivitetsundervisning sank proporsjonalt med fagmodellenes inntog; modellene som formidlet betydningen av aktivitet og virksomhet, og skulle løfte faget. Et paradoks! Med modellene fikk vi et nytt paradigme hvor fokuset var nettopp *aktivitet* og *virksomhet*, som mål i seg selv. Vi hentet opp forfedres og formødres tenkning. Medisinske modeller ble tonet ned og vi tok i bruk egne fagmodeller og redskap.

Aktivitet er nå på plass i utdanningen som ferdighetstrening, aktivitet og virksomhet er grunnlaget i ergoterapi, og etter hvert, med krav om evidens.

I forlengelse av paradigmedebatten og akademiseringen, etableres *Aktivitetsvitenskapen* (Occupational Science), tenkt som en basis for ergoterapi. Dette fører til forskning om folks levevis, om utvikling gjennom aktivitet og spørsmålet om sammenhengen mellom aktivitet og helse. Aktivitetsvitenskapen tas inn i første år, og inn i folkehelse og arbeidshelse i tredje år. Ikke lenge etter slår Wilcock & Townsend fast *retten til aktivitet og deltakelse* (Occupational Justice). Vi har nå tre viktige søyler i faget som vi arbeider med.

Faget er i kontinuerlig endring, påvirket av de store helsefaglige tendensene; fra behandling til forebygging, til helsefremming¹ og påvirket av folks aktivitetsmønster; fra håndverk og industri, til kafeer og sykkelreparasjon, til hverdagsaktiviteter i rehabilitering i dag.

Profesjonen i dag

Hva er det utdanningen skal tilby - hva er det studentene skal kunne som ergoterapeuter i dagens Norge? Hvorledes forme utdanningen så den møter samfunnets behov, diskuteres. Joda, vi skal være i tiden. Da kafélivet vokste frem, fikk vi kafeer på Gaustad og Blakstad, så kom sykkelverksteder og i dag bruker vi digitale spill som aktiviteter, ergoterapeutene er gode på å speile samfunnet.

Men er det nok å støtte oss på trender og statistikk? Hvor er begrunnelsene hentet fra epistemologien; kunnskapsgrunnlaget vårt? Det vi vet om menneskelig aktivitet og virksomhet, det å mestre livet?

Epistemologien, omhandler vår kunnskaps opprinnelse, mulighet, omfang og gyldighet, sier filosofen Tranøy. Ergoterapeuter deler kunnskap med mange; kunnskap om mennesket og kunnskap om kultur og samfunn. Vi har kunnskap om aktivitet og virksomhet, vet at deltakelse er en forutsetning for å leve et godt liv. Når vi hevder at dette er viktig, må vi utforske hva som skjer *med* oss og *i* oss når vi handler, når vi samarbeider.

¹ 'from the provision of diversional activity, through the use of therapeutic activity, to enablement through meaningful occupation' Helen Polatajko

Hva er det vi vet om menneskelig virksomhet som må ligge til grunn for fagutøvelsen?
Man, through the use of his hands, as they are energized by mind and will, can influence the state of his own health, sa ergoterapeuten Mary Reilly, en av fagets formødre. Vi kan i dag se dette i lys av nyere forskning. Frank Wilson har studert forholdet hjerne – hånd, han hevder at hjernen og hånden utviklet seg samtidig og er avhengige av hverandre. Nyere forskning viser at å bruke hånden for å manipulere tredimensjonale objekter, utvikler hjernen. I dag viser *Fab Lab* (fabrication laboratory) det samme, en demokratisk produksjon basert på det å skape ved hjelp av *hender* og *teknologi*; digitale produksjonsmidler som 3D skrivere og laserskjærere. Med andre ord, bestefars-mekking med en dose digitalitet. Å være oppdatert på nyere forskning gir oss et godt og aktuelt kunnskapsgrunnlag. Hjerneforskning er kjempespennende å følge med på, i dag vet vi at hjernen påvirkes av det vi gjør; den vokser, spesielt når vi lærer, den kan reparere seg selv, den liker at vi gjør forskjellige ting, den formes av hånden - bare se hvor stort området til tommelen har blitt. Hånden er det organet som krever størst plass i hjernen, ikke så merkelig når vi vet alt hånden gjør,

*Hendene stryker og straffer,
ber og ønsker velkommen, velsigner og forbanner
Hender bygger monumenter, anlegger parker
og frembringer søt musikk*

Vi har fått et helt nytt bilde av hjernen. Dette er viktig for folk flest og for helsearbeidere. Og, det er viktig for oss ergoterapeuter, både i forhold til kunnskapsgrunnlaget vårt og til yrkesutøvelsen. Hjernen er ikke et atskilt organ som styrer kroppen. Filosofen Whitehead illustrerer: han ringer på hos en venn av seg og sier, «*her er jeg! Og jeg tok med meg kroppen min!*»

Nei, hjernen er et organ som kontinuerlig påvirkes av berøring og bevegelse, lyd og bilde, dufter og hjertebank, som bearbeides og danner grunnlag for hva og hvorledes vi forstår og handler, i gjensidighet. Det er en nær sammenheng mellom sanselighet og tilstedeværelse i verden.

*Eg er ein sauegjetar
Saueflokken er tankane mine
og alle tankane mine er sanseinstrykk
Eg tenkjer med auga og øyra
med hendene og føtene
og med nasen og munnen
Å tenkje på ein blomster er å sjå han og lukte han*

Og å ete ei frukt er å smake meininga med henne

(Fernando Pessoa)

Fremtiden

Hva skal vi bruke tid og krefter på? Fremover kommer ergoterapeuter til å arbeide enda mer ute og hverdagsrehabiliteringen kommer til å omfatte de fleste brukerne av tjenestene våre, små og store. Det tror jeg blir bra, delta i hjem og nabolag, hvor brukerne/borgerne selv bestemmer aktiviteter, i samarbeid med ergoterapeuter. Individuell klientsentrering er ikke alltid nok, det kan bli ensomt, vi må ta med det sosiale, vi kan si som engelskmennene «alle skal jo spise middag, la oss møtes og spise sammen». Bare smart. Gruppeaktiviteter lokalt, tur og teater, bruke de eksisterende møteplassene som bibliotek, unngå å lage flere institusjoner, inkludere familie, naboer, frivillige.

Når ergoterapeuter i kartlegging og vurdering etterspør personens fem viktigste aktiviteter (COPM), så har de et godt redskap. Men vi kan og få frem drømmer, eller invitere til nye virksomheter. Dette er å være i utvikling! I studentenes aktivitetsprosjekter nylig, arbeidet de med en oppgave som omhandlet flyktningbarn. Her viste de stor kreativitet og innsikt i aktivitetsvalg. Noen valgte tegning, for å bearbeide traumer, andre valgte fotball for at barnet skulle få nye venner. Det viktigste Albert Camus lærte om moral og forpliktelser, hadde han fra fotballen! En tredje gruppe valgte en aktivitet som var helt ny. En hoppestrikkaktivitet, også valgt for at barnet skulle bli i kjent med andre barn. Barns motivasjon for lek er lett å finne. Når studentene skulle utføre denne leken ble de delt inn i grupper som skulle konkurrere mot hverandre. Strikken ble holdt som et nett, så gjaldt det å få eget lag over, under eller gjennom nettet, uten å røre strikken. Laget hjalp hverandre, de løftet, dyttet og dro. Mye oppfinnsomhet, mye latter. Etterpå diskuterte vi ferdigheter og funksjoner. For studentene kom samarbeid først, det å ha tillit til hverandre for å vinne; lagspillet paradoks; konkurransens forutsetning og motpol. Mens jeg så masse problemløsning og masse sanselighet. De var så tett på hverandre. Med tanke på all dyr team-building, vil jeg si det holder med en hoppestrikk!

I trening av hverdagsaktiviteter vil jeg understreke, *legg inn bruk av hånd!* Det gjør hjernebarken tykkere. Når det gjelder rehabilitering og arbeidslivet, siterer jeg en tidligere student, 'vi øver på aktiviteter der vi er, vi trener ferdigheter i hotelldrift på hotellet, lærer av hverandre!' Ingen tørrtrening på Nav.

For å få dette til er *fagutvikling og forskning* viktige og nødvendige utfordringer. Utdanningen må forske sammen med brukere og klinikere, den må holde fast i epistemologien; mennesket i virksomhet. Vi kunne bruke forskningsressursene slik: Én tredjedel knyttet opp til praksis; ergoterapi, aktivitetsvitenskap, retten til aktivitet og deltakelse i fokus.

Én tredjedel til å utvikle modeller, verktøy og begrep; her EVA; virksomhetsanalyse, begrepet mening og fagspråk.

Én tredjedel til pedagogikk; forske mer på hvorledes studentene tilegner seg faget, de to årene de er inne på skolen og det året de er ute i praksis.

Så, DE ANDRE? De marginaliserte, depriverte, i sykehjemmene, i boliger, asyler, på gata, skal de få drive med aktiviteter de liker, sammen med andre, det de drømmer om? Noen av oss må være der. Det er så mange steder vi burde være, men jeg vil heie på disse! Fordi, ergoterapi er å muliggjøre aktivitet og engasjere folk i aktiviteter som fremmer helse. Så, invitere til nye virksomheter, spesielt kanskje for eldre. Skal tiden utvides er det to virksomheter som gjelder; å reise og å lære noe nytt. Dette er å være i utvikling!

*”det er med hjertet vi er koblet til livet,
intellektet er kun et verktøy”* Simone Weil, filosof

Kari Opsahl, født 1943 i Elverum. Utdannet ergoterapeut og sosialantropolog. Har arbeidet 10 år innen psykiatri, hovedsakelig barnesykiatri og 34 år på ergoterapeututdanningen, HiOA, som lektor, studieleder, FoU/prosjekt ansvarlig og internasjonal kontakt.

Jorun Fougner

Noen studenter sitter fast i livet mitt

Det lukter jord og fjorårsgress. Krokusen skyter små blå og gule skudd opp av jorda i Slottsparken og sydvendte hager. På lyktestolper og store bannere kunngjøres vårens loppemarkeder.

Jeg elsker loppis. Noen kvitter seg med noe som de ikke lenger har bruk for som jeg har bruk for eller kanskje kommer til å ha bruk for og hvis jeg angrer sender jeg det til neste loppis. Eller kanskje jeg bare synes det er fint og har lyst på det. For en stund.

Nå er det Voksen skole, Oslo vest. Jeg ser etter tekopper, blå anemone, Porsgrunn. Jeg finner ikke det, men jeg finner et bestikk som likner ganske mye på det vi har på hytta, og som trenger å suppleres. Fire kroner per del er prisen. I den trengselsfylte åpningstiden plukker jeg raskt for ca. kr. 60, gir den søte skolekorpsmoren en hundrings og sier at «da snyter jeg deg i hvert fall ikke». Hun smiler stort og sier: «Jeg vet da at du ikke vil snyte meg, Jorun. Du har jo vært læreren min i etikk!» Jeg prøver så hardt jeg kan, å kjenne henne igjen, og vi får en hyggelig prat mens loppekøen står i stampe bak meg.

Så var det Ellen som ventet utenfor kassa på Meny og lurte på om ikke jeg var Jorun. Henne kjente jeg igjen, visste hva hun het og hvor hun fikk jobb etter endt utdanning førti år tidligere. Lett og morsomt å mimre og oppdatere før vi skiltes for hver vår middagslaging. – Vi sees!

Så var det han som solgte meg sykkel og forklarte hvordan jeg skulle bruke girene på vei hjem fra jobben. Som jeg ikke kjente igjen, men som hadde hatt meg i norsk og visste hvor jeg jobbet.

Og hun som jeg møtte i en kirke jeg var innom en sommer og som sa at hvis ikke jeg var meg så måtte jeg være tvillingen min. Og han som kom bort etter et foredrag på Litteraturhuset og sa at foredragsholderen hadde sagt noe som jeg også hadde sagt og som han nå var minnet om. Hun som overnattet i kjellerstuen vår i krisetider og skravlet og gråt seg gjennom nettene. Hun som kjeftet meg huden full fordi hun hadde lært alt for lite om lese- og skriveopplæring. Og det hadde hun helt rett i – vi visste ikke så mye om det, den gangen hun var student.

Og hun som jeg fikk hilsen fra i går, gjennom en bekjent som hadde holdt foredrag et sted langt nord i landet.

De dukker ikke opp over alt, studentene fra urtiden. Men de dukker opp her og der i det avlange landet vi bor i. Noen sier noe veldig hyggelig om studieårene, noen blir bare stående og prate litt om her og nå, hvordan har du det og hvordan har jeg det.

De fleste kjenner jeg ikke igjen. Noen få har jeg fulgt fra de sto ferske på sprang ut i livet, gjennom gleder over friske småbarn, gjennom sykdom og skilsmisser til de nå er besteforeldre til tenåringer, med doktorgrader og ti ganger Birken eller Den Store Styrkeprøven.

Sånn er det. Noen studenter har jeg bare møtt og så gått videre. Noen sitter fast i livet mitt.

Men alltid har jeg kjent det som et privilegium å ha min arbeidsplass blant studenter. De helt ferske som har stått tre timer foran speilet for å få hår og sminke til å se ut som om speilet ikke er funnet opp, som har skiftet antrekk fjorten ganger og gjemmer appetitten på det nye nesten-voksne livet bak et nøye innstudert blasert blikk. Jeg smugkikker på dem når de sitter på T-banen, bussen eller trikken på studiestartdagen, og undres: Skal hun eller han på mitt fakultet?

Til jeg kommer på at hun eller han skal være noen helt andres studenter. Jeg har vært pensjonist i sju år. Men åååå som jeg ønsker meg en gjeng helt ferske studenter, sånn omkring starten på høstsemesteret.

Eller en gruppe av de store bachelorstudentene som er mer oppdatert enn meg på de fleste feltene, unntatt mine helt smale – og som er spennende samtalepartnere.

Det spesielle med å samarbeide med studenter, er at de er i en av livets mest spennende faser – de har akkurat funnet ut hva de tror de skal bruke yrkeslivet sitt til, de har brutt opp fra barndomshjemmet og er i ferd med å etablere seg. De skal betale sin egen husleie og sitt eget brød av et studielån de skal få til å strekke til. Ved siden av kassajobben på Rema. De skal få en kjæreste som er verdens skjønneste - i to måneder. Og hjerte og smerte ganger fem eller ti eller tju.

Og så er det episoder eller situasjoner som fester seg fordi de utløser en egen form for respekt. Else på skikurs er en av dem som har festet seg i minnet:

- - -

- Den harde smørninga over heile skia så'n glir. Den mjuke smørninga fra litt framom tåan til litt bakom hælän så skian sitt oppover, sier kroppsøvlingslærer Greta.

Vi er i overgangen fra treski til glassfiber, de fleste har tre.

Vi er på skikurs med Barneverninstituttet Dronning Mauds Minne, høgskole for førskolelærerutdanning.

Skikurs er hjemlet i rammeplan og fagplan og er obligatorisk.

Vi er på Fagerhaug fjellskole, Oppdal.

Jeg er ufaglært assistent med mye skiglede og lyst til å være med.

Smøreinstruks avsluttet. Alle er gått ut for å gni blått over det hele, lilla under midten. Jeg stikker innom do for sikkerhets skyld.

Noen gråter i en annen dobås. Jeg går ut av min, ut på gangen og venter. Det klikker i en lås, Else kommer ut og tørrer tårer med en remse dopapir.

Vi setter oss på en benk i gangen. Else er en jevnt god student. Har en liten hofteskade. Og hun er fra Sørlandet og har aldri hatt ski på beina. Hun har alltid drømt om å bli førskolelærer, men holdt på å la være å søke da hun så at skikurs var obligatorisk.

- Da har vel du egentlig alt gjort det som var utfordringen for deg, sier jeg. - Du søkte utdanningen og kom inn. Du kunne ha jukset deg til en sykemelding for skikurset. Det gjorde du ikke og her er du. Seier + seier. Hva vil du gjøre nå?

Hun vil helst hjem. NÅ!

Men vi kom i leiet buss og det fins ingen bil som kan kjøre henne til Oppdal stasjon. Hun kan gå en tur på beina langs kjøreveien – det er ikke store trafikken der. Eller hun kan finne en bok og sette seg i peisestuen?

Eller kanskje hun muligens i det minste skulle prøve hvordan det er å ha ski på beina – siden hun likevel er her? Med ski som hun har betalt av studielånet?

Vi går ut, smører hvert vårt skipar sånn som vi har lært og går etter de andre til bortoverløypa på femti meter der vi skal øve diagonalgang. Siste par ut, Else og jeg, frem og tilbake, frem og tilbake.

Hun ramler hver gang hun skal snu. Hver gang.

Jeg forteller henne det faren min lærte meg da jeg var nybegynner: «For hver gang du dette og reiser deg igjen, blir du litt flinkere».

«Da går det fort å bli flinkere for meg, så mye som jeg dette», sier Else. Det fins ikke spor av tårer, bare stor tilfredshet over at det etter hvert går strøkt diagonalt bortover og ikke blander seg inn passgang som hos bamsefar.

Så er det utforkjøring. Vi finner vår egen bakke som Else mener er passe å starte med, en slak skråning på noen få meter som er trøndersk treåring hadde mestret uten problemer.

Else ramler.

Opp igjen.

Ramler.

Opp igjen.

Ramler
Opp igjen.
Står.

Og nå er hun så sliten at tårene spretter igjen og hun gidder ikke skjule dem og gidder ikke tørke dem og det er likevel ikke andre enn meg som ser dem. Så går vi hjem til skiskolen og neste dag er det nye økter, formiddag og ettermiddag, med snøleik og basing og øving i å ramle og reise seg.

Dag tre er turdag. Valget står mellom lang, kort og midt-i-mellom. Else kommer bort til meg ved frokosten: I dag skal du gå langturen og jeg skal gå den korte, jeg er nesten helt sikker på at jeg klarer den, og så sees vi til middag.

Hun klarer det.

Så er skikurset slutt.

Hun setter seg ved siden av meg på bussen, gir meg en fort klem og sier: Jeg skulle ønske vi kunne ha vært her en hel uke til.

- -

En klem tilbake til Else.

En klem til alle de studentene som har gjort livet mitt morsomt, utfordrende, spennende, variert og veldig, veldig rikt.

Jorun Fougner var journalist i den første delen av yrkeslivet. Fra 1974 var hun høgskolelektor, senere førsteamanuensis i norsk ved Dronning Mauds Minne og underviste i norsk og religion/etikk. Har senere undervist i norsk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, Avdeling for lærerutdanning, og ved samme avdeling Høgskolen i Oslo. Var de siste yrkesårene tilknyttet journalistutdanningen, Høgskolen i Oslo, først og fremst i mediestudiet. Hun har skrevet flere fagartikler og er forfatter eller medforfatter av bl.a. følgende bøker: Barn foran skjermen (1980), Medielære (1986, 1990), Gud i barnehagen (1991, 1995), Under fortellingstreet (2005), Skolegårdsfortellinger (2010)

Hilde Karin Qvale Høyskel

Sommerfugler i vinterland

De ensomme studentene

Historien om den ensomme afrikanske studenten som tok Holmenkolltrikken opp og ned for å være i nærheten av andre mennesker også på fritiden, satt meg rett tilbake til minner om to studenter jeg hadde i midten av 1980 årene. Artikkelen om den afrikanske studenten handlet om et ektepar som smilte til han der han satt alene på trikken. Da de gikk av på sin holdeplass gikk han også av. Han ble stående litt usikker på holdeplassen, så ekteparet henvendte seg til han og spurte om de kunne hjelpe med veien. Da buste han ut med at han gikk av sammen med dem fordi de hadde smilt så vennlig til han. De oppfattet straks hans ensomhet. Han ble bedt hjem til dem der og da, og bodde senere hos dem i perioder. Han er i dag forsker innen sitt fag, har jevnlig kontakt med ekteparet, og er på ferie hos dem med sin egen familie. Han var utrolig heldig, for han traff ekteparet Damman, legendariske initiativtakere til bevegelsen «Fremtiden i våre hender». Slik jeg har forstått, levde de virkelig ut fra verdiene i å ivareta ressurser, natur og, som her, sine medmennesker.

De to studentene jeg vil fortelle om, satt som oftest bak i det lille auditoriet i undervisningstimene. De stilte aldri spørsmål, men jeg så de fulgte med når de andre studentene stilte spørsmål og diskuterte. I pausene gikk de for seg selv, ikke sammen, men hver for seg, eller ble sittende på sine plasser. De var blant de få mannlige studentene ved sykepleiestudiet i midten av 1980 årene. De kom fra to ulike kontinenter utenfor Europa. Den ene fra Ghana, den andre fra Pakistan. Den ene var så sort i huden at det gikk nesten over til blått. Han hadde rundt ansikt som av og til åpnet seg i et kritthvitt smil. Han var litt under middels høy og muskuløst bygget. Den andre gylden i huden, slank og spedbygget, med fine trekk i et alvorlig ansikt og med et sky blikk.

Å bli sett

En annen mannlig student fra det Afrikanske kontinentet, hadde akkurat sluttet ved skolen da jeg begynte som lektor der. Ikke lenge etterpå fikk vi høre at han hadde tatt sitt eget liv. Dette gjorde at jeg ble ekstra oppmerksom på disse to ansiktene, som skilte seg ut blant de andre. De hadde allerede kommet bort imot halvveis i studiet da jeg begynte som lektor ved sykepleierskolen. Jeg begynte å kalle dem «guttene» for meg selv, unge som de var. Jeg begynte å snakke med dem når de gikk forbi meg ut av klasserommet. Spurte om det var noe de lurte på, hvordan det gikk og så videre. Gutten fra Ghana, jeg kaller han Peter, fikk jeg fort i tale. Han stanset etter hvert ofte ved bordet mitt og spurte om ulike ting i forbindelse med undervisningen. Også gutten fra Pakistan, jeg kaller han Hussein, grep jeg fatt i og snakket med mellom timene.

Begge bodde i studenthybler på internatet som hørte til skolen. Og etter hvert skjønnte jeg av samtalene med Peter, at det var vanskelig å bo der, at han følte seg fremmed. Jeg hadde selv tre barn, ungdommer, boende hjemme på den tiden. Min eldste var på Peter og Husseins alder. Jeg visste hvor slitsomt og utfordrende denne alderen kunne være for dem, og hva da for disse guttene? De hadde ingen familie i Norge, og etter hvert kom det frem at de heller ikke hadde andre nære personer rundt seg.

Å «utvide flokken sin»

Etter en samtale med Peter en dag, inviterte jeg han hjem til min ukentlige søndagsmiddag med mine ungdommer. Jeg spurte samtidig om han trodde Hussein ville komme. Han lyste opp i et hvitt smil, og sa han akkurat hadde tenkt å spørre meg om det. De var ikke mye sammen på fritiden, men han visste at Hussein også var mye alene. Han skulle spørre han, og de kom begge to. For mine ungdommer ga dette første møtet med guttene et innblikk i en ny kultur, og ikke minst de ulike forutsetningene som rådet. Peter var snakkesalig og fortalte mye fra sitt hjemland og om seg selv. Hussein var mer stille, men også han fortalte litt om seg selv og etter hvert sin egen bakgrunn. Det ble flere middager det semesteret.

Innblikk i personlige liv

Hvorfor de kom til Norge på 1980 tallet er vagt for meg i dag, men brokker og deler av deres historie og opplevelse av tilværelsen i Norge har ikke sluppet tak i meg. Hussein hadde startet på folkehøyskole da han kom til Norge. Han lærte språket på den måten. Etter en tid kom han inn på sykepleierutdanningen i Oslo. Jeg husker også at han fortalte om sin familie. Moren hadde vokst opp i en velstående familie i Kashmir, men de hadde mistet alt da Pakistan ble skilt ut fra India som egen stat. Jeg forsto at foreldrene levde fremdeles, og at han hadde kontakt med dem. Men han ville ikke tilbake og arbeide som sykepleier i Pakistan. Men forutsetningen for at han fikk studere her, var at han flyttet ut av Norge når studiene var ferdig. Dette var han opptatt av og engstelig for, noe jeg vil fortelle nærmere om senere i fortellingen. Han hadde litt kontakt med noen av de andre studentene ved internatet. Der var det flest kvinnelige studenter, så han var mye for seg selv. Han ønsket av en eller annen grunn heller ikke kontakt med det Pakistanske miljøet som hadde begynt å vokse frem i Oslo på den tiden. Han og Peter var også svært forskjellige av natur, så jeg forsto at de ikke var så mye sammen.

Hvordan og hvorfor Peter hadde kommet til Norge og lært språket, kan jeg ikke huske. Han var mer åpen enn Hussein, snakket lett og hadde søkt mye kontakt den første tiden på internatet. Etter hvert opplevde han imidlertid at studentene, spesielt de kvinnelige, ikke ønsket noe kontakt. Kvinnelige studenter fra andre kulturer ble mye lettere akseptert og «tatt inn i varmen». Han hadde noen ganger hatt et påskudd til å banke på hos noen av dem for å spørre om en kopp sukker, kaffe eller te. Til sin

store forferdelse ble han konfrontert med at han ikke ga det tilbake, eller for sent tilbake. Han tilbød straks å gi av mat og varer han hadde. Men det ble avvist, så han sluttet raskt med det. For han var dette vanskelig.

Landsby-savnet

Han kom fra en landsby i Ghana, og fortalte at der var det en selvfølge å dele det de hadde med hverandre. Som han sa, når en hadde fått en sekk med bønner, sukker eller hva som helst, så gikk en bare til dem og sa jeg tar en kopp av det eller det. Neste gang var det en selv som hadde noe som ble delt. Å dele, og å ta del i hverandres begivenheter og liv var en selvfølge for han når en levde tett sammen. Han måtte lære seg kodene i denne «landsbyen». Han skjønnte at kvinnene var engstelige for han. Feriene var verst syntes han, spesielt julen. Første julen han var ved skolen, tok han båten til Danmark. Han tok samme båten opp og ned for å ha andre mennesker rundt seg. Alene, men være en del av mengden. Å kjenne andres kropper, høre andres stemmer rundt seg, var det nærmeste han kunne oppleve landsbyen sin i de juledagene.

Rom for gjensidighet og verdighet

Peter likte å arbeide med hendene. Han lagde skrin og skar ut figurer på fritiden. En av gangene han kom hjem til meg, hadde han med seg et sigarettskrin innlagt med små skjellbiter. En annen gang hadde han skåret ut en madonna-liknende figur, med ansikt som mine barn ertet meg med liknet på meg. De var rustikke og gode å holde i. Jeg ble rørt ved å ta i dem og å få dem. Han ivaretok sin verdighet gjennom disse gavene, som jeg selvsagt aldri kunne avvise. Etter en sommerferie da Hussein hadde vært hjemme og besøkt sin familie, jeg tror for første gang, kom han forsiktig inn på kontoret. Han ga meg en flat eske trukket med rødt stoff. I esken lå et halskjede og øredobber av spunnet sølvtråd med røde glassperler på en silkebunn. De var vakre, fremmedartede og typiske fra hans hjemland. Uforberedt som jeg var, var jeg i ferd med å si at dette kunne jeg ikke ta imot. Det var for mye for en student å gi til meg. Men jeg tok meg så i det. Jeg sa hvor vakre jeg syntes de var, og vi gledet oss over dem da vi betraktet dem sammen. Han hilste også fra familien sin.

Hva med den ferdigutdannede student?

Søndagsmiddagene de deltok i var kun i det semesteret jeg hadde undervisning for dem. Men vi hadde kontakt videre i studiet. Peter var jeg veileder for i en av praksisperiodene. Han var både kunnskapsrik, viste stor menneskelig innsikt og omsorgen for pasientene. Vi hadde mange fine samtaler om dette. Begge fullførte studiet og ble offentlig godkjente sykepleiere.

Jeg mistet kontakt med Peter, som ganske raskt reiste ut av Norge. Men jeg fikk høre av Hussein at han senere studerte medisin i Holland. Hussein var ulykkelig da han

måtte reise ut fra Norge, han ville tilbake. Han ringte meg først fra Spania der han oppholdt seg ulovlig, men hadde arbeid. Neste gang ringte han fra Holland, der han hadde kontakt med Peter. Jeg oppfattet at han arbeidet som sykepleier. Han skulle videre til Danmark, som da var en del av, eller hadde tettere samarbeidsavtaler med EU. Grensene var ikke lenger så vanskelig å passere for arbeidssøkende. Han klarte til slutt å komme tilbake til Oslo, hvor jeg traff han tilfeldig igjen. Da var han ansatt ved et sykehjem.

Undervisningsarenaene og campusen - vår landsby

Peter og Hussein fikk antakelig også sosial kontakt med andre lærere eller medstudenter opp gjennom studiet. Jeg håper, men vet ikke, for vi lærere snakket ikke om det. Jeg snakket lite med kolleger om kontakten med Peter og Hussein. Var det fordi en mente en ikke burde be studenter hjem til seg? Utenlandske studenters sosiale situasjon ble lite eller aldri tatt opp. Bortsett fra eventuelle språklige vanskeligheter.

Gjennom flere ti-år etter dette har vi i Norge hatt et økende antall studenter med en annen kulturell bakgrunn enn den vestlige. De er et naturlig innslag i studentmylderet, og har muligheter for å bli hørt og ta del i ulike etablerte fora ved utdanningsinstitusjonene. Mange relasjoner oppstår også naturlig i dagens virkelighet innen utdanningene. Flere av studentene med fremmedkulturell bakgrunn kommer fra etablerte innvandrerfamilier, men mange kommer alene til Norge for å ta høyere utdanning. Uten familie eller et sosialt nettverk rundt seg skal de klare seg gjennom studiene. Jeg har selvsagt, etter mitt første møte, hatt kontakt med flere studenter fra ulike deler av kloden, både kvinner og menn, enslige, ensomme, eller med godt sosialt nettverk rundt seg.

Minnets om Peter og Hussein er mer fremtredende enn alle de andre minnene om studenter jeg har hatt kontakt med i alle årene ved utdanningen. Jeg blir fremdeles berørt når jeg skriver om mitt møte med «mine» to fremmedkulturelle studenter. Er det gjenkjennelse av ensomhet som berører meg? Tanker om at jeg skulle gjort mer, at en burde gjøre mer, overfor studenter en vet er alene? Studentenes sosiale situasjon blir nå stadig oftere nevnt som betydningsfull for kvaliteten i læring. Dette er en utfordring for lærestedene. Kan vi som enkeltpersoner ha som ledesnor å «ikke være et ett-tall i verden» men også innlemme studenter, uansett kulturell bakgrunn i «ivaretagelsen av flokken vår»? Når mange har dette som ledesnor kan vi utfylle hverandre, kan kanskje utsagnet «det må en landsby til for å ivareta, lære og utvikle en person» bli gjort levende. Peter og Hussein var eksotiske innslag blant studentene den gang. I dag er det mange flere fremmedkulturelle studenter og innvandrere som møter «vinterlandet» Norge. De utgjør mange eksotiske og fargerike personer. Hvordan overlever de i «vinterlandet Norge», som Halvdan Sivertsen synger om?

Hilde Karin Qvale Høyskel, førstelektor ved Høgskolen i Oslo inntil pensjonering i 2011. Født 1943 i Oslo, med oppvekst flere steder i Norge. Ferdig sykepleier i 1966, og psykiatrisk sykepleier i 1967. Lærerlinjen ved Norges Sykepleierhøgskole 1982, embetseksamen i sykepleievitenskap ved UiO 1988. Klinisk arbeid som sykepleier ved ulike avdelinger i 1960-70 årene. Arbeidet innen høgskolen og videreutdanning i psykiatrisk sykepleie/psykisk helsearbeid fra 1982, vekslende med flere års ansettelser ved Norsk Sykepleierforbunds fagavdeling, vikariater ved Institutt for sykepleievitenskap UiO, og forskningsarbeid innen sykepleie."

Else Hertzberg Kokkersvold

Det haster!

Tvang eller frivillighet?

Jeanette så på meg. Hun var så vakker der hun satt med det lange, lyse håret flagrende i lyset fra taklampen. Hun strålte med en glans som kom innenfra og konkurrerte med dinglende smykker og fargerike klær. Rundt bordet satt vi som skulle bestemme hennes videre skjebne.

Vi var formelt antrukket. Den kvinnelige nemndsformannen i grå drakt, advokatene litt løsere i snittet. Vi som hadde lagt saksframstillingen fram for barnevernsnemnda (klient- og pasientutvalget, KPU), var kledd i våre litt penere sorte bukser og bluse med tilhørende jakke. Det hadde nylig kommet et skriv i Oslo kommune hvor vi ble anmodet om å bruke slips i formelle møter. Ettersom vi stort sett bare var damer lo vi av oppfordringen, men vi var opptatt av at vi skulle se ordentlige ut. Det handlet om å vise respekt.

Vanligvis ble nemndsmøtene gjennomført med 5 politikere sammensatt slik at den speilet bydelens politiske sammensetning. Når det var en tvangssak som skulle behandles, tilrådte en dommer fra byretten med dobbeltstemme. Dette var en tvangssak.

Jobben min hadde vært å tilrettelegge for møtet. Det betydde å skaffe egnete lokaler i en bydel presset for plass. Samle saksframstillingen med tilhørende dokumenter og sende det til aktuelle parter og nemndsmedlemmer. Bestille mat (enkle snitter). Det var å bestemme hvor deltakerne skulle sitte, passe på at parter og motparter ikke ble sittende sammen utenfor døren. Kort sagt, jeg følte det som om jeg skulle arrangere et selskap jeg egentlig ikke ønsket å ha.

Norges lover, rundskriv, diverse dokumenter og skrivepapir var spredt utover bordet. Dommeren satt ved enden, nemndsmedlemmene ved siden av. Deretter satt Jeanette med sin advokat. Rett overfor henne satt nemndas sekretær, meg, samt barnevernets jurist. Foreldrene var der også, med sin advokat. Stemningen var lettere nervøs. Alvor og forsiktige smil vekslet med brå bevegelser og sinte øyne.

Vi foreslo tvangsplassering for Jeanette som var blitt 17 og et halvt år. Slik vi så det, hadde hun alvorlige og akutte rusproblemer. Fra å være en skoleflink jente, hadde hun i løpet av en kort høst droppet skolen og forlatt hjemmet. Foreldrene visste hverken hvor hun var eller hva hun drev med. Flere hadde imidlertid truffet henne på Plata (Oslo sentrum) tydelig ruset i et kjent misbrukermiljø.

Mange mente det var for sent å tvangsplassere ungdom som nærmet seg myndighetsalder. Med Jeanettes akselererende rusmisbruk og med foreldrenes og besteforeldrenes fortvilelse, bestemte vi oss likevel for å gjøre det. Det hastet å stoppe henne i sin selvdeleggende atferd.

Da nemndsformannen spurte henne om hvordan hun selv så på rusmisbruket sitt, holdt hun i sitt innlegg en appell om rusens fortreffelighet. Hun rådet oss alle til å prøve hasj og amfetamin, så ville vi se verden i stråleglans. Tausheten som fulgte kan jeg ennå kjenne som en knyttneve i magen. Jeg tenkte at nå får vi vedtaket igjennom. Nå ville de forstå hvor dette bar i veg.

Samfunnet er opptatt av rettssikkerhet. Lovgiverne mente at foreldre i slike saker ville kunne alliere seg med barnevernet i en felles interesse i å få ungdommen plassert. Kombinasjonen foreldre og barnevern mot en sårbar ungdom med problemer kunne bli for sterk, og derved undergrave ungdommens rettssikkerhet. Dette nedfelte seg også i lovverket. Når det handlet om alvorlige atferdsvansker, fikk barnet/ungdommen alltid fulle partsrettigheter. Følgelig hadde Jeanette sin egen «kule» advokat som hun sa.

Den anerkjente advokaten var opptatt av myndighetsalder. «Om noen måneder kan hun selv bestemme over livet sitt, og ikke bare det, med stemmerett kan hun også medbestemme over landet», sa hun. Jeg kjente jeg ble matt, langt ned i tærne. De måtte da forstå at jenta måtte være rusfri for at hun skulle ha et reelt valg!

Det hadde kostet å få saken så langt som dette. Diskusjoner, uenighet, tidsbruk og ikke minst tvilende aktører. Selv var jeg ikke i tvil. Jeg lovet meg selv at om nemnda ikke bidro til at jenta ble tatt vare på med en plassering, ville jeg ikke jobbe i denne sektoren mer. Det var forsmadelig å bli overprøvd på mine faglige standpunkter av politikere og advokater som etter mitt syn ikke forsto ordentlig hva dette handlet om.

Tvangsvedtaket ble fattet med dissens og knappest mulig margin. Jeanette fikk vedtaket forkynt etter ca. to uker. Hun ble rasende, gikk løs på inventar og måtte holdes av flere voksne. Den vakre jenta forsvant inn i tårer og sinne.

Hun fikk heller ikke medhold i sin klage. Foreldrene, og ikke minst besteforeldrene, var overlykkelige over at barnevernet tok grep der de selv ikke maktet. Vi fikk Jeanette plassert og avruset. De flotte miljøarbeiderne fikk god kontakt med henne, og fulgte henne med samtaler, optimisme og varme. Grensesetting var innbygget i institusjonsstrukturen.

Vi hadde jevnlige oppfølgingsmøter med henne, familien og institusjonen. Vi ble kjent med en følsom jente som foreldrene nok ikke alltid hadde tid til. De hadde heller ikke særlig forståelse for Jeanettes leting etter seg selv. Hun sa hun sjelden følte seg godtatt som den hun var. Hun vokste opp i en familie hvor penger og høyere

utdanning var en selvfølge. Foreldrenes karriere gikk ofte foran det å se Jeanettes behov. I rusmiljøet følte hun seg godtatt og verdsatt for den hun var.

Starten på institusjonsoppholdet var tøft, men hun roet seg etter hvert. Etter at det første året på tvang var gjennomført, sa hun at hun ikke hadde forstått hva hun drev på med. Hun måtte jo ha vært «klin gæren». Nå var hun på vei tilbake til skolen, hun samtykket til videre plassering i et frivillig tiltak. Familien var igjen involvert i hennes framtid.

En solskinnshistorie? Kanskje det. Samtidig vet jeg at uten et tvangstiltak i starten ville hun høyst sannsynlig vært fortapt i rusens forvridde ideologi og etter hvert kroppens krav. Veien videre ble et ruskollektiv.

Jeg møtte Jeanette senere. Da som en nykter samarbeidspartner, entusiastisk og med en kompetanse som de fleste av oss ikke hadde. Hun er fortsatt vakker. Det som skinner innenfra er ikke lenger rusbefengt, men engasjement for barn og unge i faresonen.

Else Hertzberg Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdanning ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse. Er nå pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Turid Bettum

Fra et mødre hjem på 70-tallet

Jeg gikk nedover mot mødre hjemmet forbi Bredtvedt kvinnefengsel. Det store, grå murhuset med det mystiske tårnet virket dystert og tungt, selv på sommerstid. Det var en varm dag, de innsatte jentene hadde bena ut av vinduet for å bli brune. Jeg smilte, selv midt i elendigheten var det liv i forfengeligheten.

Jeg hadde vært mye våken i natt, tanken på mødrenes situasjon gjorde meg urolig. Flere av mødrene hadde vært på hjemmet ett år etter fødselen og etter reglene skulle de flytte, men hvor?

Jeg var blitt ansatt av Oslo Kommune for å starte en omlegging. Stedet skulle bli offentlig etter å ha vært en Stiftelse som ble drevet av diakonisser og Lovisenberg sykehus, dette varte helt fram til 1977. Da ble mødre hjemmet flyttet til Kaldbakken. Ånden og miljøet fra Lovisenberg hadde de med seg. Mye trygghet og omsorg, men og en strenghet som bunnet i dyp religiøsitet.

Jeg gikk videre mot mødre hjemmet, det lå fint til i Groruddalen med utsikt mot grønne sletter, med store motorveier på hver side. Om kvelden så du lysglimt fra alle bilene.

Dalen var vakker i mørket.

Huset var lyst, moderne, ganske nytt og omkranset av trær og bærbusker. Solbær og rips var plantet for at beboerne kunne være selvhjulpne med saft, slik at barna kunne få vitaminer. I kjelleren var et lager med saft fra tidligere år, helse i hver dråpe. Inntil for få år siden tisset de gravide mødrene på bøtte for å gjødsle bærene, stoffet i urinen gav rike avlinger.

Jeg nærmet meg hjemmet og hørte spebarn skrike. Barnevognene stod ute, det var tid for å sove. Inngangen var en stor resepsjon, med basseng og grønne planter. Ved mitt første besøk reagerte jeg på at det ikke var barn å se.

Jeg så fram til å forme stedet mot en ny tid og hadde planer om hvordan huset kunne bli mer barnevennlig.

Barnepleiersken søster Astrid møtte meg i resepsjonen, vi måtte snakkes. Hun gikk daglig i lys blå kjole med hvit bluse og barnepleienålen i halsen, ubestemmelig i alder, mildheten og godheten selv. Men nåde den mor som ikke stod opp for å stelle barnet sitt om morgenen, da var hun streng og urokkelig.

Hun sa at adopsjonskontoret hadde ringt, en mor trengte hjelp til et sted å være før hun skulle føde. Hun ville adoptere bort barnet. Vi ble enige om å ta imot henne selv om løsningen ikke var god. Det å være sammen med kvinner som nylig hadde født,

var en ekstra påkjenning når du selv ikke kunne beholde barnet ditt. Kvinnen som skulle adoptere bort barnet kom, gjorde seg så usynlig som mulig. Hun hadde bare tatt med en liten koffert. Hun holdt seg for seg selv og gikk mange turer rundt i området inntil fødselen kom i gang. Hun dro alene til sykehuset for å føde, avviste følge. Kom tilbake, pakket og dro. Hun hadde gitt barnet til Alines spebarnshjem for adopsjon. Ansiktet hennes speilet det hun hadde vært igjennom. Hun fikk være i fred. Vi kjente på følelsene alle sammen. De andre mødrene var stille, det kunne ha vært dem. Det var en trist stemning i huset.

I min tid var det ikke mange adopsjoner. Nye velferdsordninger bidro til at flere kunne beholde barnet. Ved ett tilfelle var jeg nødt til å få barnevernets hjelp til å vurdere en mors skikkethet i forhold til barnet. Hun ble fratatt barnet. Kunne jeg ha handlet annerledes, bidratt med mer hjelp og støtte? Kanskje, Jeg vet ikke.

En annen situasjon husker jeg også. Styrer Marta på Frydenberg barnehjem ringte og spurte om jeg kunne møte en familie som var kommet for å se barnehjemmet med sin sønn på åtte år som var adoptert via hjemmet. Han var født på Sebbelow stiftelse. Barnehjemmet skulle stenges. Gutten visste at han var født på mødre hjem og at han var på barnehjemmet sine første år. Stolt fortalte han dette da han begynte på skolen. Reaksjonene fra de andre barna gjorde at han begynte å tvile på sin bakgrunn. Foreldrene bestemte seg for at han kunne få se barnehjemmet og vurdere selv. De gikk rundt i den store flotte villaen med eplehage og Marta fortalte. Gutten spurte og grov. Han ville fortelle klassen om barnehjemmet der han var født og hvor foreldrene hentet ham, og om hvor fint det var.

Mødrene kom fra hele landet. Flere kom fra Misjonen blant hjemløse. Under min tid kom de med en femtenåring som var gravid. Hun var av taterslekt og på sekstitallet var hun og hennes søsken overtatt av barnevernet og fordelt på ulike barnehjem. Tanken den gang var å hindre taterkulturen å gå i arv. Hun var et barn, redd for fødselen. Plassert i Oslo hvor hun ikke kjente noen. Byliv kontra barnehjem i utkantnorge. Jeg vet ikke om jeg hadde nok modenhet i møtet med henne. Da var søster Astrid god å ha, hennes livsvisdom og erfaring var uvurderlig. Til jul fikk hun bilder av barn og takkekort fra hele landet.

Med så mange med ulik bakgrunn i vanskelige livssituasjoner ble det konflikter. En dag tok jeg med mor og barn hjem, fordi konflikten mellom to mødre var stor og jeg var usikker på hva som kunne skje. Egne barn synes det var stas med uventet besøk og flyttet begeistret ut av senger og barnerom.

Mødre hjemmet hadde en lang historie. Jeg fikk en dag telefon fra en mann i førtiårene som håpet vi hadde opplysninger om hvorvidt han var født på hjemmet, og om vi visste noe om hvilken del av Norge han kom fra. Jeg satt på gulvet og lette i gamle papirer og kom over navnet på moren og gutten, hennes fødested og farens navn. I knudrete skrift i marginen. Han ringte igjen neste dag. Jeg var også spent. Jeg bekreftet at han var født på hjemmet. Endelig fikk han noe å gå etter. Han hadde vært sikker på

at hans far var tysk. Jeg fortalte at foreldrene var norske og nordfra. Hans glede og reaksjon over endelig å få vite noe, var uforglemmelig. I mange år hadde han fantasert over hvem han var og hvor han kom fra. Hensynet til sine adoptivforeldrene gjorde at han hadde ventet. Frelsesarmeen stod for slike undersøkelser. Om han fikk kontakt med noen i sin biologiske familie, vet jeg ikke. Jeg håper det. Det var nok en påminnelse om mødre hjemmets mange skjebner.

På kontoret stod en stor safe med arkiv langt tilbake. En natt satt jeg og leste, historier om ulike skjebner fra krigens tøffe år. Barn av tyske soldater fikk bedre mat enn de som hadde norske fedre. Smør og sukker stod det i marginen. Barn som var et ledd i Hitlers Lebensborn politikk kom til Bærum Verk for bortadopsjon i Tyskland. Andre barn hadde sine fedre på «skauen» som kjempet i motstandsbevegelsen. Stemningen mellom disse mødrene kan vi gjette oss til, den var antagelig både anstrengt og angstfylt. De som betalte enten med naturalia eller penger fikk bedre mat, og duk på bordet. De andre måtte nøye seg med voksduk.

Vi skulle holde dåp for to barn. Jeg lette etter egnede duker og kom over duker med hakekors brodert rundt kantene. Sporene fra stedets fortid var der.

Barna skulle døpes i Bredtvedt kirke. Da vi ankom kirken med våre dåpsbarn, kom teaterstykket til Oskar Braaten «den store barnedåpen» for meg, et stykke jeg hadde sett som ung. Dette kunne vært tatt ut av et Braaten-stykke.

Jeg har selv gått i Oskar Braatens barnehage. Historiene om kvinnene som jobbet på veveriene langs Akerselva og historien om Hønselovisa som passet barna deres har fasinert meg, og er en del av min egen historie. Min mormor hadde seks barn og arbeidet på Seilduken veveri.

Vi kom til kirken. To av fadderne var høygravide, og to andre var nybakte mødre med sine små barn. En ung pappa satt på bakerste benk tydelig preget av høytideligheten. Da dåpen var over gikk den unge faren fram til presten med dåpspapirer og sa: du har glemt å sette mitt navn på dåpspapirene. Skuffelsen stod å lese i hans ansikt, da presten svarte at han trengte giftemålspapirer først. Han ville påta seg et ansvar og følte seg avvist. Ikke alle er bevandret i kirkens ritualer.

Mødre hjemmet var pyntet til fest den dagen, langbord var dekket til over 25 stykker, kokke, sosionom, kveldsvakt, barnepleierske, mødre med spebarn og gravide. Det var taler og salmesang. Kokka hadde laget god middag med flere retter.

Sangen «Jeg vet en deilig hage der roser står i flor, den skapte Gud som gave til alle barn påJord» passet godt og rørte oss alle. Selve dåpsdagen og feiringen skapte et felleskap og en opplevelse om at vi hadde opplevd noe fint sammen.

Hverdagen var travel. Gravide og mødre som hadde født hadde ulike behov for hjelp. Midt opp i det hele fikk vi skabb på huset. Godt overlege Odd Kars fra Oslo Helsesråd satt i styret så vi fikk god hjelp.

En natt ringte søster Astrid og fortalte at flere av mødrene var borte, og at seks- syv barn lå alene med en barnevakt. To av mødrene var i niende måned.

Jeg tok taxi til mødreheimet og forsøkte å gjette hvor mødrene kunne være. Barnevaktene fortalte de var på dans. Ved å ringe dansesteder i området fikk vi napp på Sinsenkroa i Konghellegata. På dansegulvet var de lette å få øye på. En fødsel kom igang den natten, slik sett var det bra med litt dans. På neste styremøte kom nattevakt på plass.

De 15 reglene som skulle følges var fra en helt annen tid og holdt ikke lenger. 70 tallet åpnet for protester mot det bestående også her.

Passivitet og røyking var utbredt. Mødrene måtte aktiviseres med noe annet. Psykolog Åse Gruda Skard var veileder og støttespiller. Hun holdt samtalegruppe med mødrene. Kokka kurset i matlaging og i enkel barnemat.

Så kom ideen om en grønnsakhage. Kanskje ikke så lurt, mange var lite i stand til å grave. Vi måtte mase for ikke å stå med hele jobben selv. En av mødrene unnskyldte seg med at hun hadde vondt i ryggen. Det ble ikke godtatt, hun fikk også ta sin del. Da den vonde ryggen viste seg å være veer, ble det Aker sykehus isteden.

En liten jente ble født den natten. Jeg kom hjem på morgenen, sliten, med en sterk kopp jordmorkaffe på kjøkkenet og med en følelse av å ha vært med på noe stort, som alle fødsler er.

Finstua stod til stas for styremøter og andakter. Frivillige hadde brodert og gitt bilder. Det var ingen fellesrom til barna og mødrene. Finstua ble til lekerom og det sjokkerte nok tidligere hjelpere. Tidene skiftet. Nå fikk vi legatpenger til leker.

Diakonissene styrte hjemmet når det flyttet til Kaldbakken. Miljøet fulgte med. Styrer den gang var søster Ragnhild, jeg husker henne i sort lang diakonissekjole med stort nøkkelknippe i siden, hun utstrålte myndighet. Hun gikk av med pensjon året før jeg kom.

Bemanningen var et minimum. Mødrene kunne ringe på til barnepleiersken eller styrer som bodde i huset, hvis de trengte hjelp om natten.

Det var flere mødreheim på den tiden, og mange barneheim, i Oslo var det ca. tyve barneheim med plass til et stort antall barn. Og noen spebarnshjem, Åkerbergveien og Alines spebarn- og mødreheim var de største.

Det var:

- Frelsesarmeen mødreheim Gry på Grefsen, de tok imot de fleste som trengte hjelp.
- Arbeiderkvinnenes mødreheim Rachel Grepp, tok imot mødre med eldre barn som skulle ut i arbeid eller utdanning. De hadde egen barnehage.

- Sebbelow mødre hjem tok imot mødre som trengte et sted å være før fødselen og inntil ett år etter. Ofte de yngste som trengte mye støtte. De hadde egen barnepleier.

Indremisjonen skulle bygge et nytt hjem for mødre med eldre barn på Nordstrand. Nanna Maries hjem ble bygget i deres regi. Vi begynte også å se på vår store tomt og planla å bygge leiligheter for mødre med eldre barn. Det var hos denne gruppen behovene var store.

Styret gikk inn for saken og leilighetene stod ferdig noen år etter at jeg sluttet.

I 1970-årene var det fremdeles stor stigmatisering av enslige forsørgere.

Samfunnet var ikke lagt til rette for at man skulle klare seg. Barnehager var for noen få prosent. Permisjon med lønn var noen få uker. Skulle en søke bolig var det ikke lett dersom man var enslig mor. Kommunen hadde seksti gjennomgangsleiligheter til mødre med barn. Disse leilighetene var vanskelig å få. Tidene begynte sakte å forandre seg, holdningene ble endret. Spesielt etter ny abortlov og selvbestemt abort. Prevensjon og p-piller forandret bildet.

Etablering av Aleneforeningen, mødre stod sammen. Nå begynte de å klare seg selv uten å ligge sin familie til byrde. De med svakest mulighet til å ta vare på barnet sitt fikk et valg. Behov for mødre hjem minsket. Etter som mødrene klarte seg bedre ble fordommene mindre. Adopsjonstallene gikk ned. Rachel Grepp-heimen ble nedlagt på 80 tallet.

Gjennomgangsleilighetene ble omgjort til vanlig boliger.

Men pendelen svinger som kjent og nå kan vi se tendenser til at hverdagen blir vanskelig for enslige forsørgere igjen. Bolig og boligpriser, og strammere arbeidsliv og svekkelse av trygde har vel noe av skylden.

Det er skjedd store forbedringer siden den gangen på alle måter. Lengre permisjoner med lønn, overgangsstønad, dobbelt barnebidrag, har vært gode ordninger og gitt mange barn en god start. At fedrene tar mer ansvar, med delte foreldreroller gir barn en større trygghet i oppveksten. Det blir flere som kjenner barnet og tar ansvar. Mødre hjemmene betydde mye for mange i sin tid, for meg var det innblikk i en verden som var ukjent og som har gitt en erfaring som har fulgt meg senere.

Turid Bettum født i 1942 i Oslo. Utdannet Barnevernspedagog og seksualrådgiver. Arbeidet innen forebyggende barne- og ungdomsarbeid, styrer på Sebbelow mødre hjem, Barnevernets adm., Oslo helse råd med funksjonshemmede barn, Bydelsarbeid, mange år ved Ullevål sykehus, avd. nevro/habilitering. Mange år på Rikshospitalet som leder og nestleder ved Senter for sjeldne sykdommer og diagnoser. Driver med foto som hobby ved siden av skrivingen.

Kjell Hole

Den første samtalen

Hun kom til mitt kontor til avtalt tid. Liten og tett, velkledd og velstelt. Lyst hår med en knute i nakken, et regelmessig og bestemt ansikt, diskret sminket. Hun beveget seg sikkert og mønstret meg med et avmålt og vaksomt blikk. - En pen kvinne, tenkte jeg. Bestemt, kontrollert og fokusert. - Kan vel være midt i førtiårene.

Jeg hadde akseptert at hun ønsket et møte personaldirektøren på tomannshånd. Hun hadde sendt meg et brev; hun ble mobbet og trakassert av sin nærmeste leder. Hun skrev at hun ikke ble trodd av ledelsen i sin egen avdeling, og hun følte seg mistenkeliggjort og sviktet. Hun var oppgitt og fortvilet. Jeg hadde sagt ja. - Vi kan ta en prat.

Jeg var også på vakt. Å ta et slikt møte alene, og uten at hennes leder var til stede, var ikke vanlig og kanskje ikke klokt av meg. Men min intuisjon sa meg at hun trengte å bli tatt på alvor, hun mente seg sviktet av sin egen ledelse – hun trengte en håndsrekning. En samtale med personaldirektøren kunne kanskje være et uttrykk for åpenhet og tillit til medarbeideren. Kunne vise en personalledelse som var villig til å lytte, som ikke tok parti og gjemte seg bak formaliteter.

Hun hadde mye å fortelle, og hun fortalte en stygg historie. En leder som plaget henne. En arrogant lege, som gjorde narr av henne. En nedlatende og selvsentrert mannlig medisiner som så ned på sykepleiere, som opptrådte suverent og kunne overse og ironisere over andre. Selv hadde hun en spesialisert fagstilling med en kompetanse legen ikke hadde, men som var viktig for pasient og pårørende. Hun syntes ikke hun slapp til slik hun skulle, hun følte seg undervurdert og tilsidesatt. Hun snakket om maktmisbruk og hersketeknikker. Leder mot ansatt, mann mot kvinne, lege mot sykepleier, makta mot menig. Hun var den tapende part. Hun beskrev situasjonen på en overbevisende og troverdig måte. Men forholdet mellom de to var ikke det eneste ankepunktet. Avdelingsledelsen lot legen ture fram, selv om de visste hva som foregikk. Saken var godt kjent, sa hun, men ingen gjorde noe. Selv hennes egne kolleger lot være å stille opp for henne. Hun klandret dem alle. Arbeidsmiljøet var lammet, noe måtte gjøres.

Etter hvert som hun fortalte merket jeg en gradvis endring i hennes uttrykk og kroppsspråk. Den kontrollerte og tilsynelatende trygge kvinnen ble gradvis mer opphisset. Hun fikk røde flekker på halsen. Språket forandret seg fra korrekt og veloverveid til mer ubehersket og anklagende. Jeg ante uråd.

Jeg hadde lyttet oppmerksomt, nikket bekreftende og tatt inn historien. Gradvis hadde jeg forstått hvem hun snakket om, og jeg undret meg. Kunne det være mulig?

Kunne han som jeg ofte hadde truffet, og som jeg kjente som en ressursperson og en hyggelig kar, virkelig opptre som en slik bølle? Kunne hele miljøet være så umodent og ubehjelpelig? Var det mulig at de kunne se på at en kollega ble mobbet og trakassert uten å gripe inn, uten å søke hjelp dersom de selv var i villrede? Hva var realiteter og hva var fantasier? Bare en ting var sikkert – dette var hennes opplevelse; en nådeløs, usminket og ødeleggende historie.

Slike tanker fløy gjennom hodet mitt, mens jeg iherdig grublet på hvordan jeg skulle respondere. Og hvordan var mitt kroppsspråk? Hva kunne hun lese av mine tumlende tanker? Da hun stoppet opp, ga jeg uttrykk for støtte og sympati.

– Dette høres ut som en helt uholdbar situasjon. Jeg forstår at du er fortvilet. Hva ser du selv som en løsning, hva ønsker du? – Han må bort, sa hun, uten å blunke. - Rene ord for pengene, tenkte jeg, men mitt svar var mer forsiktig: - En slik situasjon kan ikke løses ensidig eller ovenfra. Her må nok flere involveres for at vi skal komme videre.

Situasjonen ble ubehagelig. Hun var ikke fornøyd med min respons. Hun var tydelig stresset og strevet med selvkontroll. Jeg prøvde på nytt å appellere til rasjonaliteten: - Jeg forstår og aksepterer at du føler det slik, men som du sikkert forstår, det er nok ikke slik at din leder bare kan fjernes. Du står selv sentralt i dette uføret. Har du selv gjort deg noen tanker om hvordan saken bør angripes? Hva tror du at du selv kan bidra med i en prosess for å finne en løsning?

Hun ble rasende. Tårene spratt, mine evner og min vilje ble trukket i tvil, for å si det mildt. Hvordan kunne jeg mene at hun skulle bidra, hun som var et offer, skulle hun virkelig måtte bidra til å finne en løsning?

Jeg hadde selv invitert til dette i beste mening, og nå satt jeg i saksa. Jeg var ikke høy i hatten, men min oppgave var å avslutte møtet på en saklig måte og tenke fremover. Jeg gjentok at dette var en situasjon som ikke kunne løses ensidig av meg og toppledelsen. - Det har vært nyttig for meg å høre din historie. Den gjør sterkt inntrykk. Men avdelingen har personalansvaret og må selvsagt involveres. Jeg vil ta kontakt med din avdelingsledelse og diskutere videre prosess. Det vil du selvsagt få beskjed om, og jeg håper du selv vil bidra.

Der avsluttet vi. Jeg spurte hvordan hun hadde det, og om hun hadde noen å snakke med. Hun sa da at mannen hennes ventet utenfor, hun var sykmeldt, men skulle nok klare seg.

Jeg satt alene igjen og gjorde meg noen tanker. Min umiddelbare erkjennelse var at dette skulle jeg ikke ha gitt meg i kast med på egen hånd. Samtidig visste jeg at vi sto overfor en svært problematisk situasjon, som måtte håndteres. Og jeg hadde fått et sjokkerende bilde av enkeltpersoner og et miljø, som jeg neppe kunne fått på en annen måte. Men hvor lå sannheten, hvis den fantes? Hun hadde formidlet det som

var hennes sannhet. For henne var den udiskutabel. For meg var den en side av saken, et partsinnlegg.

Tiden som fulgte skulle til fulle bekrefte at her var det ulike virkelighetsoppfatninger. Det var ingen nyhet for meg at det var samarbeidsproblemer og personkonflikter i virksomheten. Der flere sterke personligheter med ulike roller, ulik kompetanse, ulike oppgaver og ulike ambisjoner jobber sammen for å løse krevende oppgaver, der oppstår det lett gnisninger. Når det i tillegg dukker opp en primadonna eller to, blir det ikke bedre. Slik er det, men som oftest går det likevel bra, fordi man som regel klarer å definere felles mål, som blir viktigere for alle enn den enkeltes personlige forhold. Men dessverre ikke alltid, som i dette tilfellet. Og her hadde det gått for langt, alt for langt. Det stod klart for meg at denne saken kom til å ta mye tid og kreve mye oppmerksomhet både fra avdelingsledelse og toppledelse. Det visste jeg intuitivt.

Vel tre år senere kunne vi sette punktum. Da møtte hovedpersonen opp med en høyprofilert advokat, som hadde fått henne til å innse at hun var best tjent med å akseptere et sluttvederlag og si opp stillingen. Mye hadde vært prøvd, uten at det førte fram. Hun hadde det meste av tiden hatt permisjon med lønn, og hadde startet på en mastergrad. At hennes opplevelse hadde vært mobbing og trakassering kan ikke trekkes i tvil. Hva andre opplevde, og ble gjenstand for som følge av dette, var for mange svært belastende. Hva saken samlet kostet av tid, penger og menneskelige kostnader får vi aldri vite, men det var ikke lite.

Både jeg og mange med meg lærte mye av denne saken. En viktig lærdom er betydningen av respekt for ulikhet, for andres fag og oppgaver. En annen er hvor lett en leder kan undervurdere virkningen av sin maktposisjon. Noen forstår ironi og kan tåle en fleip, mens andre er tynnhudet og sensitive. En leder kan ikke tillate seg å tulle med det andre setter høyt. Samtidig må en leder også kunne være seg selv, vise sterke og svake sider, humor og temperament. Men hun og han må bestrebe seg på å vise empati når det stilles store krav, skjønne sin posisjon og ha et godt blikk for ulike tålegrenser. Når en medarbeider har det vondt og er i krise, må lederen kunne se signalene og handle i tide. Det er ikke lett, og kan fort gå galt. I denne saken gikk det galt.

Kjell Hole, født 1945 på Vestnes i Romsdal. BA Trinity College 1968, Cand. Polit. ved UiO 1974, med hovedfag i statsvitenskap. MA i helseledelse ved Leeds University 1978. Har arbeidet i Helsedirektoratet, vært sekretær for Statens sykehusråd og Sosialkomiteen i Stortinget og planleggingssjef hos Sykehusrådmannen i Oslo. Var sentral i utformingen av bydelsreformen i Oslo og første administrasjonssjef i Sogn bydelsforvaltning 1988-1993. Var selvstendig konsulent i fire år. Fra 1997 til 2006 Personal- og organisasjonsdirektør ved Rikshospitalet og senere spesialrådgiver ved Oslo Universitetssykehus. Kjell er sertifisert coach i International Coach Federation.

Sidsel Bjørneby

”Jeg har visst fått noe de kaller Alzheimer”

Denne fortellingen er en fiktiv fremtidshistorie som foregår i år 2020, slik den kunne fortelles i brever til en nær venninne i løpet av et års tid. Det er et forsøk på å fortelle hvordan det kan oppleves å nettopp å ha fått en slik diagnose, men fortsatt bo hjemme uten spesielle tiltak fra kommunal omsorgstjeneste.

I dag er det ofte et tomrom som personer med demens kaller ”den stille fasen”, fordi få hjelpetiltak er i gang enda. Jeg har to mål med artikkelen. Det ene er å vise hvordan det kan oppleves å få en demensdiagnose. Vi må skille mellom de problemer med hukommelsen som er en vanlig del av normal aldring, og det som faktisk er demens.

Det andre er å skissere noen tiltak som kanskje kan være mulig om noen år, hvis gode demensplaner blir effektivt.

20. januar 2020

Kjære Hilda,

Håper du har det godt. Nå er det lenge siden vi så hverandre. Her har det skjedd mye siden sist. I går var jeg hos fastlegen min. Der fikk jeg en fæl beskjed. Han sa at jeg sannsynligvis har Alzheimer. Jeg hadde kanskje fryktet noe slikt, men likevel: Alzheimer, slik en overveldende beskjed å få! Vi to har jo snakket om at pensjonistlivet skulle bli så innholdsrikt. Nå engster jeg meg for hvordan det blir å være en 72 år gammel enke i Oslo. Jeg gikk hjem og la meg på sofaen, handlingslammet. Noen kur finnes ikke, det sa legen-. Hvordan skal dette gå? Legen mener at jeg ikke trenger noen hjelpetiltak foreløpig.

Jeg synes egentlig ikke jeg trenger hjelp nå, selv om jeg kunne få det. Men jeg har fått tildelt en såkalt kontaktperson, Marie, som jeg kan ringe til hvis jeg synes at jeg trenger informasjon om demens, eller har noen spørsmål eller behov. Det er kanskje en slags støttekontakt, slik du er for den utviklingshemmete piken? Vi får se om jeg kontakter henne. Kanskje senere. Jeg har fått noen brosjyrer. Men jeg la dem i skuffen foreløpig. Skyver alt foran meg. Likevel er det nesten en lettelse å ha fått diagnosen, for uvissheten og mistanken om hva som kunne feile meg har vært grusom.

Det finnes visst et nettsted som er beregnet på folk i min situasjon, jeg skal i hvert fall prøve det før jeg kontakter familien. Jeg elsker jo å surre rundt på nettet.

Det hadde vært veldig fint å få en prat med deg nå. Tenker jeg ringer deg en dag.

Hilsen Sigrun

5. februar

Kjære deg,

Du er min eneste fortrolige som jeg kan fortelle om min frustrasjon. Jeg er litt mindre pessimistisk i dag. Du er den eneste som vet. Jeg vil ikke fortelle det til noen andre enda. I hvert fall ikke til barna. Jeg lurer på når og hvordan skal jeg få fortalt dem det? Av og til synes jeg de ser litt spørrende på meg når jeg glemmer dette og hint. Men de har ikke spurt meg direkte. Kanskje kan jeg si det sånn i farten:

-- jeg har fått Alzheimer, jeg. Eller ---det er noe jeg må fortelle dere--- Eller kanskje bare utsette det litt? I dag opplevde jeg å glemme timen hos tannlegen. Leit. Jeg blir veldig opptatt av tegn på demens hos meg selv når jeg glemmer eller blir litt forvirret.

Jeg hadde en god prat med Marie forleden, hun foreslår at jeg skal bli med i en gruppe med andre i samme situasjon som meg, men jeg kvier meg. Det hadde vært så fint om du hadde bodd litt nærmere. Jeg har behov for å snakke om disse tingene med en som har kjent meg i alle år. Kanskje du stikker innom meg til en kaffekopp hvis du er i byen en dag?

Stor klem fra Sigrun

3. mars

Kjære Hilda, takk for sist!

Jeg satte slik pris på at du bekreftet at jeg fremdeles er meg selv, selv om jeg har fått demens. Jeg glemmer mye for tiden, men det husker jeg i alle fall: så flott konsert vi opplevde da du var her.

Jeg har mine tunge stunder og nederlag. I går hadde jeg satt meg ned for å betale regninger på nettbanken. Men søren, så vrient dette var. Dette har jeg vært så stolt av å klare, men etter å ha prøvd flere ganger forsto jeg at dette er noe jeg har fryktet å oppleve. Jeg tror faktisk jeg må be sønnen min om å ordne regninger heretter. Jeg er visst blitt veldig selvpptatt.

Men så dro jeg innom storsenteret i formiddag, og det gikk greit å huske koden da jeg betalte dagligvarene mine med kort. Der så jeg en egen skranke for en bank som ikke er min. Et stort skilt: "Trenger du hjelp med nettbanken?" En hyggelig ung mann viser til at denne banken har innsett at mange bankkunder er eldre, derfor har de lagt vekt på å beholde denne viktige kundegruppen ved å tilby råd og hjelp. Jeg tenker at de sikkert har lyst til å trekke til seg noen nye kunder også. Derfor skal de skrive om det i bydelsavisen. Banken ville gjerne at jeg skulle stå frem og fortelle hvorfor slikt er viktig for meg som har demens. Dette interesserer meg, og den hyggelige unge mannen skal hjelpe meg med å bytte bank, og han skal vise meg hvordan deres nettbank fungerer på min egen PC. Jeg håper han ikke lurer meg! Som du skjønner, begynner jeg å innse at jeg må akseptere sykdommen min hvis jeg ikke skal drukne i depresjon. Det er mye og mange som kan hjelpe meg hvis jeg er åpen.

Jeg ser litt lysere på det i dag, og så er det snart vår!

Hilsen Sigrun

27. mai

Kjære, gode Hilda,

Takk for fint brev forleden. Ja, nå nærmer sommerferien seg. Jeg har alltid bedt barnebarna med på hytta på fjellet. Jeg vet ikke om jeg orker å ta ansvar for disse tre viltre guttene i år. Jeg har enda ikke fortalt barna at jeg sannsynligvis har Alzheimer, men jeg merker at de ser litt rart på meg noen ganger når jeg strever med å finne ord eller navn. Det er rart med det, det er vanskelig å innrømme svakhet overfor de nærmeste. Jeg har alltid vært den sterke ressurspersonen for dem.

Men en dag skjøt jeg hjertet opp i halsen og fortalte min datter at jeg gruer meg for ferien, og fortalte hvorfor. Reaksjonen var helt annerledes enn jeg ventet. Datteren min var ikke det minste forskrekket. Det var tydelig at hun har forstått det en stund, men ikke turt å ta det opp med meg. Derfor var det en lettelse for oss begge at jeg selv fortalte det. Det var så godt å høre at hun og de andre vil støtte meg. Hun har også sett på TV at Oslo og flere andre kommuner legger spesiell vekt på å bli alders- og demensvennlige. Har du sett noe av dette? Dessuten foreslo hun at hun og svigersønnen min gjerne kunne være med på hytta i år, og ta ansvar for matstellet. Juli kan kanskje bli en deilig måned likevel! Jeg tror jeg gleder meg til sommeren, faktisk, tross alt.

Beste hilsen fra Sigrun

27. august

Kjære deg.

Jeg begynner å venne meg til situasjonen, sakte men sikkert. Jeg har begynt å gå på seniorsenteret et par ganger i uken. Vi er en gjeng som pleier å ta turer i skauen, til en utstilling eller besøker et museum. Det er alltid en eller annen hyggelig person fra seniorsenteret som følger oss. De andre i gjengen har også begynnende demens, og heldigvis kan vi le og spøke litt med rare situasjoner vi kommer opp i. De andre lo begeistret da jeg fortalte om at jeg hadde lagt telefonen min i kjøleskapet, og ikke fant den før den ringte svakt og jeg lette overalt før jeg fant den. Alle de andre kan fortelle om lignende opplevelser. Å kunne dele slikt og le sammen med andre i samme situasjon er veldig befriende og avmystifiserende. Alle de daglige nederlagene er ikke så overveldende da. Av og til tør jeg å be om hjelp og innrømme at jeg har demens når jeg står fast, enten det er på bytur, eller med noe praktisk jeg må ordne på Internett.

Men jeg kan bli så skikkelig forbannet noen ganger. Hvorfor i helvete skulle akkurat jeg få denne sykdommen? Jeg gråter meg i søvn noen netter. Tenk om noen kunne finne frem til en medisin som stoppet sykdommen. Det er lov å håpe, det sier legen min.

Hilsen ganske så frustrerte Sigrun

4. oktober

Kjære Hilda,

Dette må jeg fortelle deg med en gang. I dag ringte Marie og spurte om jeg ville være med i en gruppe som skal diskutere hva butikkene i shoppingscenteret vårt kan gjøre for at de skal være bedre tilpasset behovet til personer med demens. Hun er jevnlig innom meg, og mener kanskje at jeg kan være til nytte? Dette er spennende. Jeg har mange erfaringer, men jeg er ikke sikker på om jeg vil greie å huske hva jeg irriterte meg over? Av og til føles hodet som en lite samarbeidsvillig kroppsdel. Dessuten er det ikke så lett å være åpen om problemene overfor fremmede. Men etter hvert er jeg blitt tøffere til å innrømme at jeg har demens når jeg er i trygge omgivelser og kjenner de jeg er sammen med. Jeg sa ja til Marie. Jeg tror jeg husker hva jeg slet med i butikkene tidligere, selv om jeg ikke husker akkurat hvordan det har vært i det siste.

Noe av det verste for meg er opplevelsen av at jeg, som alltid har vært en ressursperson, opplever daglige nederlag som viser det motsatte. Men dette opplegget er nytt, og Marie skal være med på møtene. Ettersom skal hver enkelt av de butikkene som er interessert, lage en plan. Den skal godkjennes av gruppen vår, og når dette er gjort får de et merke på døren som viser at de er "demensvennlige". Tenk om jeg kan brukes til noe nyttig? Forventningen om at jeg kan bidra med noe for andre er så oppmuntrende at jeg må fortelle det i til jentene i venninneklubben også.

Klem fra Sigrun

28. oktober

Hei Hilda

I dag er jeg ganske oppesen og klar, derfor må jeg skrive til deg, min beste venninne.

Det går veldig fint med arbeidet på shoppingscenteret. Jeg og to andre har vært med både hos Rema og på posthuset og fortalt der og da hva vi synes er vanskelig og hvordan vi opplever å ha en demens når vi skal bruke deres tjenester. De jobber med saken nå, tenk, de var så velvillige. Snart får vi se hva de planlegger. Det vi ba om, var for eksempel at alle de som jobber der skal vite litt mer om hvordan demens oppleves, og at de av og til må la oss få litt bedre tid. Kanskje kan de ha en liste med navnene våre slik at det ikke er nødvendig med kortkodene våre når vi skal ordne noe eller betale. De skal markere med et klistremerke av en forglemmegei-blomst at vi har godkjent deres planer og at de er "demensvennlige".

På buss og trikk har Ruter egne og rimelige månedskort for oss. Da slipper vi å såkalt validere. Vi får en hyggelig beskjed på telefon når det er et par dager til de må fornyes, hvis vi ønsker det. Hvis vi glemmer å fornye, får vi ikke gebyr, bare en vennlig påminnelse. Dessuten er det nå bestemt i bystyret at vi skal kunne få drosjen dekket når vi ikke greier å bruke buss og trikk.

De neste vi skal snakke med er brannmenn. De skal vise oss hva vi kan gjøre selv for å forhindre brann, og så skal de få direkte melding hvis det oppstår brann hjemme, dersom vi ønsker det. Slikt føles bra, vet du. For det er ikke fritt for at mange ting er vanskelig og skremmende. Nå bruker jeg bare levende lys i metall lystaker og ikke

telys. Jeg glemmer å slå av platen rett som det er når jeg har tatt av gryten. Nå skal jeg kjøpe en induksjonsovn, for den slår seg visst av selv. Men jeg gruer for å lære hvordan den virker.

Beste hilsen fra din Sigrun

15. november, brev fra datteren

Kjære Hilda.

Jeg synes jeg må fortelle deg at det ikke er så greit for Mor nå. På ganske kort tid er hun blitt verre. Det meste går mye tregere for henne. Stort sett klarer hun seg bra, men glemsel begynner å bli et problem. Hun ringer meg ofte om natten med spørsmål som f.eks. -Hvor har jeg lagt nøklene? I går glemte hun at hun hadde satt over en suppe, og kjelen tørrkokte, slik at røkvarsleren slo ut. Kontakten hennes, Marie, skal skaffe såkalt komfyrvakt som melder fra når hun har glemt noe på komfyren. Hun har lyst på en induksjonsovn selv, det er fint, for komfyren hennes er gammel. Men da må vi kjøpe nye kjeler og stekepanne.

Hun sovner noen ganger foran TV og våkner midt på natten, slik at dag og natt blir litt rotete for henne. Nå har hun fått en stor kalender som viser om det er natt, morgen, dag eller kveld. Det hjelper, slik at hun ikke ringer meg. Det gamle huset som hun har bodd i siden hun giftet seg, er for stort for henne. Det er stadig et eller annet som burde ordnes, men tiltakslysten hennes er blitt borte, og det er begrenset hvor mye tid vi har til å hjelpe henne. Kanskje hadde det vært bedre om hun ikke følte seg så alene. Jeg skulle ønske flere av de gamle venninnene ringte eller stakk innom henne oftere. Du er en knupp som ringer henne så ofte, for hun tar ikke så mye initiativ til å ringe selv nå. Hun elsker å snakke med deg om da dere var barn og unge, det vet jeg.

Beste hilsen —.

20. november

Kjære Hilda

Det er ikke alltid så mye jeg husker å fortelle deg av positive ting. Men i dag føler jeg meg litt piggere, og dette er viktig for meg å dele: På møtene i shoppingsenteret er det flere som er i min situasjon. Et par av dem bor i et bofellesskap som jeg har lest om på nettet. En av dem inviterte meg til å komme på en kaffekopp en dag. Spent og opprømt dro jeg dit. De fortalte hvordan de innretter seg. Det bor åtte der, tre menn og fem kvinner som har kjøpt hver sin leilighet som er subsidiert av kommunen. Alle åtte har en form for demens, og de trenger en del hjelp. Det er en niende leilighet, som en ung familie fra Somalia leier billig. Hos dem kan de bestille hjelp av ulik art, og familiens tre barn er populære i bofellesskapet. Noen ganger er en av beboerne barnevakt for de somaliske barna, og en av beboerne hjelper den eldste jenta på 14 år med leksene. Marie kommer dit en tur en formiddag i uken. Da drikker de gjerne kaffe i en felles stue. Det kan kanskje være et sted å skal flytte til når huset mitt blir for mye å styre med? Jeg tør ikke helt å tenke på når dette blir, for meningen er at de som bor der kan bli boende livet ut. Men kanskje? Hva tror du om å bo et slikt sted? Tror du jeg ville trives? Jeg er veldig i tvil.

Når de som bor der blir så dårlige at de trenger pleie, kan dette bestilles hos kommunen. Det lages visst en behovs- og ønskeliste, slik at hjelpen og pleien er tilpasset hvem denne personen er, altså hva slags interesser og vaner som skal styre den hjelpen som tilbys. En mann døde for et halvt år siden, i egen leilighet, og de fortalte at han fikk hjelp av en sykepleier med kunnskap om demens og om pleie på slutten av livet. Familien hadde fått delta i den grad de ville og kunne, men hadde vært trygge på at det var det beste som kunne skje ham på slutten av livet. Hans demenssykdom hadde kommet så langt at han ikke kjente dem lenger. Han var helt pleietrengende.

Jeg fikk så mye å tenke på etter dette besøket. Sykdommen min kan ikke kureres, men den kan bremses ved at alt omkring meg tilrettelegges etter mine egne behov, ønsker og problemer, sier Marie. Som kontaktperson lover hun å følge meg gjennom alt som skal til for å få til en slik overgang. Orker jeg å ta fatt på nye kjøkkenskap, nye omgivelser, nye naboer, nye butikker? Tiltakslysten er dårligere. Jeg blir så lett forvirret av alt nytt. Det kjennes tryggest å bli her jeg er.

Stor klem fra Sigrun

1. desember

Kjære deg

Det er så hyggelig når du ringer meg. Jeg tenker at jeg vil ringe deg i kveld, hvis jeg husker det, da. For nå må jeg fortelle deg at hukommelsen min virkelig er et problem, og dette vil jeg snakke med deg om. Det er ikke så mange ting som interesserer meg lenger. Og jeg som har vært slik lesehest! Nå glemmer jeg fra gang til gang hva jeg har lest. Så det blir mest lange kvelder foran TV. Jeg merker at gamle venner kvier seg for å ta kontakt. Det er synd at du bor så langt unna. Fremdeles er demens noe folk unngår å forholde seg til. Kanskje blir det aldri lett for familie og venner å akseptere endringene med meg?

Jeg skriver ting ned i almanakken, slik jeg alltid har gjort. Likevel glemmer jeg avtaler rett som det er. Det er vrident å holde orden på dagene i almanakken. Da en av venninnene fortalte meg forleden at hun hadde gitt opp å forvente at jeg skulle huske at vi skulle treffes, ble jeg oppriktig lei meg.

Etterhvert glemmer jeg så ofte at jeg har nevnt det for Marie. Hun kjenner meg og er fenomenal til å hjelpe meg når jeg er nedfor, så allerede neste uke kommer det en ergoterapeut og viser meg noen forskjellige nettbrett som skal kunne støtte hukommelsen min. Jeg er fortrolig med å bruke Internett, og dette er spennende. Både jeg og barna kan legge inn avtalene mine der, slik at de vises på nettbrettet i klartekst når jeg kommer på kjøkkenet om morgenen. Også kan jeg få kostnaden dekket av Hjelpemiddelsentralen. Du forstår sikkert at dette gjør at jeg straks ser litt lysere på alt. Faktisk ble jeg så optimistisk at jeg gikk til kjøpesenteret der jeg kjenner butikkene, og kjøpte en ny, knallblå vinterkåpe og to CDer med glade Vivaldikonsertter i begeistringen.

God hilsen fra Sigrun

20. desember

Kjære gode Hilda

Tenker mye på deg, men hvor bor du nå? Jeg tror jeg har mistet adresseboken min, har lett og lett

Jeg skriver opp det jeg skal huske og setter gule lapper rundt i huset. Men jeg mister noen ting hele tiden. Kanskje noen tar dem? Datteren min sier at jeg tøyser, men borte er de

Jeg blir veldig lei meg

28. desember

Kjære Hilda!

Tusen takk for deilig julebrev! Jeg skrev ingen julekort i år, ikke til deg heller. Godt Nytt År!

Det går ikke så bra med meg nå. Julen har vært ganske forvirrende, det har vært så mange og så mye for meg. Men akkurat i dag ser jeg ting litt klarere. Antagelig har jeg hatt et lite "drypp" før jul, på toppen av Alzheimer. Jeg vet ikke, men det sier fastlegen. Hvis du ikke får noe brev fra meg

Du må fortsette å skrive til meg og besøke meg

Kjærlig hilsen fra Sigrun

15. januar

Kjære Hilda,

Som du sikkert har forstått, er det ikke så bra med Mor nå. Tilstanden hennes er blitt mye dårligere i det siste, så jeg tror kanskje at du ikke skal forvente så mange og lange brever fra henne lengre. Det er synd, men jeg håper du vil holde kontakten med henne, særlig på telefon og av og til besøk, for det er så viktig for henne. Den spesielt tilrettede Skypen greier hun faktisk å bruke, den er så enkel. Den er liksom en blanding av besøk og telefon.

I det siste er barnebarna blitt mye flinkere til å besøke henne, og de ser på bilder fra "gamle dager" da vi barna var små. Disse har hun nå på en stor billedskjerm, og særlig de yngste ungene elsker å høre om alt det vi gjorde. Faktisk bruker hun denne skjermen med bilder når Marie, kontaktpersonen hennes, er på ukentlig besøk også. Marie bruker noe av det Mor husker til å finne på hyggelige ting å gjøre sammen med henne, eller å dra ut på små turer. En slik fast kontaktperson er kjempeviktig, for hun blir forvirret av mange nye mennesker.

Marie og jeg snakker sammen hver uke. I det siste har vi diskutert om det ville vært bedre for Mor å bo et annet sted. Men vi er enige om at det er bedre å støtte henne i å bo der hun er fortrolig med hvordan ting gjøres og der omgivelsene er kjente. Hun får også besøk hver dag av en frivillig pensjonistdame som spiser middag sammen med henne og tar en tur ut i blant. For eksempel går de sammen til seniorsenteret og på butikken. De er blitt gode venner.

Mor forteller ofte historier fra da hun var ung og da hun var barn. Vi skal ta opp disse samtalene på bånd. Barnebarna liker så godt å høre dem. Det er faktisk kulturhistorie, som blir gjort levende ved at den knyttes til oss.

I mars skal hun på et to ukers opphold på et gammelt høyfjellshotell sammen med den gruppen hun har jevnlig møter med. Dette hotellet har laget et opphold som er spesielt tilrettelagt for personer med en relativt tidlig demens, slik at det er lite utfordrende å være der. De har skiturer med følge, sparketurer og gåturer, og så har de filmkvelder av og til, med gamle, gode filmklassikere eller naturfilmer. Elever fra den videregående skolen i bygda arrangerer dans med musikk av Glenn Miller og Beatles hver torsdag. Det er noe for Mor!

Mor kan jo fremdeles også ha glede av skiturer og annet uteliv, bare hun har følge. Hun som er frivillig støttekontakt får visst dekket et rimeligere opphold samtidig med henne. Og så har de svømmebasseng der. Bemanningen er bevisst om hvilke problemer som følger med demens, og de er utrolig søte og oppmerksomme. Jeg tror hotellsjefen har spesialutdannelse om demens. Jeg tror også at hotellet har fått tilskudd for å kunne ansette flere. Men gjestene betaler for oppholdet, som for et annet ferieopphold.

Dette ble mye, Hilda. Men jeg tenker at du er interessert i hvordan det går med Mor. Takk for at du er hennes beste venn!

Mine refleksjoner om situasjonen i 2015

Ofte blir diagnosen demens satt så sent i sykdomsforløpet at mye av det jeg beskriver ikke er realistisk. På sykehjem, der man regner med at 80-90% av beboerne har demens, er det i dag en andel som ikke har fått noen diagnose. Ganske trist, for i dag anser forskere at selv blant brukere av kommunal hjemmetjeneste over 70 år og som fremdeles bor i eget hjem, har ca. 40% en kognitiv svikt.

Det er å håpe at man i 2020 vil kunne få en diagnose mye tidligere, slik at det kan settes i gang tiltak som støtter personen med demens til å bruke det som fremdeles er intakt av ressurser og interesser. Dette vil utvilsomt sinke progresjonen av sykdommen, selv om den ikke kan stoppes.

Mye av det som jeg beskriver i denne fortellingen er ikke mulig i 2015. Vi leser og hører om svikten i demensomsorgen. De politiske partiene slåss om å kritisere

hverandre for situasjonen. Alle er store i munnen, men ingen synes å ha noen klare prioriteringer eller planer. Helse- og omsorgsdepartementet og fagfolk har satt i gang et arbeid med en nasjonal demensplan for de nærmeste årene. Jeg håper den blir konkret nok til å gjøre en virkelig forskjell. Men først og fremst er det nødvendig med en mentalitetsendring og bevisstgjøring blant politikere og fagfolk; oppgradere respekt og betydningen av å satse sterkere og annerledes. En bevisstgjøring av oss alle er kanskje like viktig.

Vil forskningen som ekteparet Moser har fått Nobelprisen i medisin for føre til noe revolusjonerende for mennesker med demens? I dag er GPS i lommen et hjelpemiddel som er akseptert som støtte for å finne personer som roter seg bort. Dette forutsetter at personen selv ønsker det, eller at det anses som den beste måten for å ivareta en persons livskvalitet. Men hvis hjernens eget GPS-system kan styrkes, er vitenskapen kommet langt. Det er lov å drømme.

”Lev vel med demens”, Demensplan for Oslo (2014) beskriver blant annet hvordan samfunnet kan tilpasses bedre for eldre og personer med demens. I Oslo skal to bydeler gjennomføre et prøveprosjekt i 2015. Man kan si at dette er universell utforming som ikke bare tar hensyn til fysisk handikappete, men som også tar høyde for behovene til personer med dårlig hukommelse og orienteringsevne. Det kan for eksempel dreie seg om enkle ting som at måten det snakkes på i butikker og på offentlige kontorer er klar, tydelig og kanskje høyere. Og det kan bety at politiet har lært hvordan de skal forholde seg til en gammel mann som tydeligvis ikke finner veien hjem eller dit han skal. Personer med tidlig demens skal delta i disse prosjektene.

Mye kan også oppnås om helsepersonale som omgås personer med demens, på alle nivå av sykdommen, har fått skikkelig opplæring i personrettet omsorgsarbeid. Det krever en holdningsendring og mindre stigmatisering av eldre med demens. Hvordan tjenestene er organisert er også en avgjørende del av behandlingen. Slik gjøres ledere ansvarlige, så vel som helsepersonalet som er ”tett på” personene med demens.

Sist, men ikke minst, vil det kreves at politikere ikke bare snakker om bedre eldre- og demensomsorg, men at de virkelig satser, ved å prioritere alt som kan bidra til at eldre kan bli boende i eget hjem så lenge de ønsker. De færreste ønsker plass på sykehjem før de er virkelig pleietrengende. En sykehjemsplass i Oslo koster ca. kr 8-900 000 pr år. For en brøkdel av dette kan det skaffes hjelpemidler, iverksettes tjenester og tilpasninger som støtter demensrammedes funksjon, trygghet, hukommelse og livskvalitet i eget hjem og i hele samfunnet. Slik kunne vi kanskje snakke om å ”leve vel med demens”.

Sidsele Bjørneby født i 1939 på Lillehammer. Utdannet ergoterapeut i 1964. Arbeidet i Norge og Seattle frem til 1977, da hun startet som høskolelærer og senere høskolelektor ved ergoterapiutdanningen i Oslo. Fra 1988 til 2002 selvstendig rådgiver i Human Factors Solutions sammen med to ergonomer og en fysiolog. Har vært tilknyttet Geriatrik ressurscenter. Enkeltmannsforetak frem til i dag. Har særlig arbeidet med brukerspekter ved velferdsteknologi i forhold til personer med demens.

Møter med «de andre»

Oddvar Smukkestad

Blant eselkusker og baksheeshjegere i Egypt

En beretning om Masr og om kulturforskjeller

Jeg sitter i resepsjonen på The Three Corners Amal Village i Hurghada og venter på bussen som skal ta oss til flyplassen. Mennesker kommer og går, noen sjekker inn, andre sjekker ut. Også koffertene kommer og går, på egne hjul og på traller. En konstant strøm av mennesker og bagasje passerer revy foran øynene mine.

Det er et slags globalt teater som utspilles her i resepsjonen. Alle aktørene har sine roller i den internasjonale arbeidsdelingen. De som sjekker inn og ut er nordfra. De som står i resepsjonen og nikker og bukker, triller og bærer er sørfra. Ikke bare fra Egypt men fra Jemen eller fra land i Sør-Asia som Bangladesh eller Sri Lanka. De jobber så svetten siler i takknemlighet over å ha en jobb. Den logistiske siden av masseturismen, et av globaliseringens mange uttrykk, utfolder seg her i resepsjonen.

Med ett er det blitt en lang kø av gjester som venter på innsjekking. En korpulent herre kommer fram til skranken og sier på litt ubehjelpelig engelsk "I am checking in". Bak skranken står det enda litt dårligere til med engelsken så vår mann der sier spørrende "chicken"? Gjesten gjentar "I am checking in" og med ett forstår resepsjonisten at det ikke dreier seg om fjærkre men at den tilreisende ønsker å få rommet sitt. Litt brydd ser mannen fra nord og mannen fra sør hverandre i øynene og utveksler et lite smil.

Egypt – en gave fra Nilen

Mens jeg venter tenker jeg tilbake på den tiden jeg har vært i Egypt. Grunnen til at jeg befinner meg her er en utvekslingsavtale Høgskolen i Oslo har med American University i Kairo. I egenskap av internasjonal koordinator har jeg sammen med en kollega fra internasjonalt kontor vært på besøk hos ulike institusjoner. Dette skjedde like før jul i 2010, og istedenfor å reise hjem til jul ble jeg med et skandinavisk reisefølge til badebyen Hurghada på Rødehavskysten. Jeg har et litt lunket forhold til norsk julefeiring og vil "feire" jul i et muslimsk land. Jeg håpet å oppleve en mer dempet utgave enn den kommersialiserte vestlige. Det skulle vise seg å bli vanskelig.

Kairo og Egypt er et imponerende reisemål. Få steder i verden kommer vannets betydning for liv og bosetting klarere fram enn i Kairo. Byen ligger i utkanten av den store Østørkenen men med en livgivende vannvei, Nilen, som all bosetting samles rundt. Kontrasten mellom de avvidde og uttørkede områdene rundt byen og de irrgroene elvebreddene er fascinerende. Sesongmessige flommer legger igjen store mengder fruktbart slam på elvebreddene. Dette muliggjør intensiv "cashcropping" av

grønnsaker og blomster. Kortreiste jordbruksprodukter som bringes inn til de lokale markedene i byen med esel og kjerre. Her ser vi at Kairo er en gave fra Nilen.

Egypterne er stolte av hovedstaden sin. De omtaler byen som verdens mor. Kairo er en av verdens eldste byer og slik en beskytter av lange tradisjoner og en lang historie. Med ca. 20 millioner mennesker er Kairo den største byen i den arabiske verden og i Afrika. Både land og hovedstad er kjent under samme mytiske navnet: Masr. Kairo er Egypt og Egypt er Kairo. I Tusen og en Natt står det at den som ikke har vært i Kairo ikke har sett verden. Nilens vann omtales som et under og Kairos kvinner som de svartøyde jomfruer i paradiset.

Masr er da også full av attraksjoner som f. eks Muhammed- Ali moskeen og Egyptisk museum. Her finnes en av verdens flotteste kunstgjenstander. I rom 3 i 2.etasje står gullsarkofagen til Tutankamon sammen med begravellesmasken hans i rent gull. Den veier 11 kilo og er et idealisert portrett av den unge faraoen. Dette er et av de store ikonene i verdenshistorien.

Gizahøgden med pyramidene (Cheops, Chephren og Mycerinus) samt sfinxen er samlet på et lite område utenfor Kairo. De utgjør en av verdens ypperste turistattraksjoner. Ikke bare var dette et av syv underverker i oldtiden, men også det eneste som eksisterer i dag. Et fantastisk syn! Aller mest imponerende var den myteomspunne sfinxen. Det kattelignende dyret blir kalt skrekkenes far. De gamle grekerne kalte vesenet for sfinx etter det bevingete monstret med kvinnehode og løvekropp fra sin egen mytologi. Sfinxen fikk visstnok skutt av nesa si av en fransk kanon da Napoleon drev øvelsesskyting på Giza-høyden på slutten av 1700-tallet. Andre kilder vil ha det til at det var tyrkerne som sto for denne "bragden" i Ottomanperioden.

Den største og eldste pyramidene er Cheops med sine 147 meter, bygget 2570 år før Kristus. Både dimensjonene og alderen på byggverket er helt uvirkelig. En blir stående bergtatt og beundre underverket og undre seg over hvordan det har vært mulig å få slike mastodonter på plass med datidens teknologi. Pyramidene har krympet 11 meter på grunn av erosjon fra vær og vind de 4500 årene den har stått. Det gir en ide om det ufattelige tidsperspektivet bygget representerer.

Sør for Kairo ligger den gamle hovedstaden Memphis med den tilstøtende nekropolen Saqqara hvor faraoene og deres familier samt hellige dyr ble gravlagt. Hovedattraksjonen her er trappetrinns pyramidene som var verdens største steinstruktur da den ble bygget år 2650 før Kristus. Arkeologene anser pyramidene som verdens eldste. I motsetning til pyramidene på Gizahøyden som har en jevn, glatt overflate er denne utformet som en trapp på alle sider. En utrolig konstruksjon.

Kairos viktigste moderne landemerke er Cairo Tower. Dette er en 185 meter høy rørlignende struktur med en roterende restaurant på toppen. Tårnet ble bygget i 1961 for bistandspenger USA egentlig hadde gitt Nasser for å kjøpe amerikanske

våpen. På den måten pekte egypterne nese av USA. Det gir noen fordeler å være den største mottakeren av amerikansk bistand. Vel anvendte bistandspenger etter min smak sammenlignet med alternativet, våpen og krig. Det er en grandios utsikt fra tårnet særlig om kvelden når de opplyste skyskraperne speiler seg i Nilen.

Besøket på American University og Kairo University

Hensikten med turen var som nevnt å besøke vår samarbeidspartner American University. Vi var først på den gamle ærverdige campusen inne i sentrum av Kairo ved Tahrirplassen. En vakker campus med flotte bygninger. På grunn av plassmangel besluttet en tidlig på 2000 tallet å anlegge en ny og mye større campus ute i ørkenen sørøst for byen. Dette var et fantastisk anlegg på over 1000 mål med en blanding av moderne vestlig arkitektur med åpne plasser og storslagne vannfontener innimellom mauriske buer og minaretlignende tårn.

Midt på campus lå et fem etasjers bibliotek med det siste av it-teknologi og et svært kommunikasjonscenter. AUC har som mål å tilby utdanning av høyeste kvalitet i et tverrkulturelt miljø og slik bidra til å løfte Egypt og det internasjonale samfunnet som det står i formålparagrafen. En følte virkelig at her møttes Orienten og Oksidenten på en fantastisk måte. Rudyard Kipling skrev en gang at "East is East and West is West and never shall the two meet". Men det er akkurat det som skjer på American University i Kairo. Her konvergerer de to sivilisasjonene på en måte som ikke Kipling kunne ha forestilt seg. Et fantastisk sted for vestlige studenter å lære om orientalisme og for orientalske studenter å lære om vesten. Ikke alle er like begeistret for prosjektet. Noen ser på det nye AUC som amerikansk imperialisme, og kaller campusen for "Las Vegas of the Middle East".

Vi tilbragte også en dag på det statlige universitetet Cairo University. Dette er også en imponerende institusjon med 150000 studenter ifølge vårt vertskap. Dette hørtes mye ut selv i en by med 20 millioner. Et raskt googlesøk bekreftet at det stemte og at Kairo University bare var nummer 45 i verden når det gjaldt antall registrerte studenter. Det største er et kinesisk universitet med over en million studenter. Sett i dette perspektivet følte vi at vi kom fra en lilleputtinstitusjon.

Våre verter var veldig opptatt av at tre nobelprisvinnere hadde vært studenter ved universitetet: avdøde PLO-leder Yasser Arafat og direktøren for det internasjonale atomenergibyrådet Mohammed El Baradei har begge fått fredsprisen, mens den egyptiske nasjonalpoeten Naguib Mahfouz har fått litteraturprisen. I tillegg skrøt en av å ha den tidligere generalsekretæren i FN, Boutros Boutros Ghali som alumnus. En ruvende institusjon, men siden undervisningsspråket i hovedsak var arabisk, ikke så aktuell for våre studenter.

Turen til Alexandria og Bibliotheca Alexandrina.

En dag hadde vi også avsatt til å besøke den gamle hovedstaden Alexandria og det nye superbiblioteket der. Det viste seg å være 12 togavganger hver dag mellom Alexandria og Ramses stasjon i Kairo. Toget gikk tvers gjennom Nildeltaet og vi fikk derfor inntrykk av det blomstrende Niljordbruket. En fascinerende tur som viste kontrasten mellom landsbygda og de to storbyene Kairo og Alexandria.

Den tidligere hovedstaden Alexandria var en storby allerede i oldtiden og huset det kongelige biblioteket. Dette ble regnet som verdens største bibliotek og var et senter for kultur og vitenskap i hele Middelhavsregionen. Til tross for sin status var biblioteket ikke regnet med blant verdens syv underverker som sin nabo, fyrtårnet på Faros utenfor Alexandria og pyramidene i Kairo. Egypt har likevel to av antikkens syv underverker noe som vitner om en høykultur. De fem andre var: de hengende hager i Babylon, Dianatempel i Efesos, Zevsstatuen i Olympia, Mausoleet i Halicarnassus og kolossen på Rhodos. Alle unntatt pyramidene er blitt ødelagt av tidens tann. De fleste av jordskjelv.

Også fyrtårnet og biblioteket har blitt ødelagt. For å erstatte biblioteket ble det besluttet å bygge et nytt Bibliotheca Alexandrina på samme sted tidlig på 90-tallet. Alle gode krefter gikk sammen med den egyptiske stat og UNESCO i spissen for å bygge opp et nytt underverk i Alexandria. Det ble utlyst en internasjonal arkitektkonkurranse hvor over 600 arkitektfirmaer deltok. Vinneren ble norske Snøhetta.

Det nye "underverket" sto ferdig høsten 2002. Det var en helt ny måte å tenke bibliotek på. Bygget har en enorm glasskuppel over en åpen lesesal for 2000 mennesker fordelt på 7 terrasser. Alle brukere får inn dagslys gjennom den transparente glasskuppelen og dette gir en form for naturopplevelse inne i biblioteket. Bibliotekets granittfasade er utsmykket med alle verdens skrifttegn. Dette er utført av den norske kunstneren Jorun Sandnes. Det skal symbolisere at biblioteket er hele verdens bibliotek og for alle kulturer. Egypterne ønsker at biblioteket skal være et møtested for læring, toleranse og brorskap. Det er mulig for studenter og forskere å søke om studieplass i biblioteket. Dette kan anbefales, da Bibliotheca Alexandrina er et estetisk mesterverk som ligger i sentrum av antikkens verden. En stor ressurs for verdenssamfunnet som bør brukes.

Besøket hos SEKEM

Et annet interessant sted vi besøkte var SEKEM, et senter for bærekraftig utvikling grunnlagt av den sosiale entreprenøren, doktor Abouleish, for ca 20 år siden. Navnet SEKEM er gamleegyptisk og betyr liv fra sola. Stiftelsen tar sikte på en helhetlig utvikling av samfunn basert på biodynamisk jordbruk og tradisjonelle produksjonsformer uten bruk av kunstgjødsel og kjemiske sprøytemidler. De følger "fair trade"- prinsippet ved at alle som deltar i produksjonskjeden skal få sin

rettferdige andel av overskuddet. Ingen skal utnyttes. Hovedproduktene er bomull og grønnsaker produsert ved hjelp av såkalt økologisk irrigasjon. "Fair trade" - prinsippet har blitt videreutviklet til hva de kalte "economics of love". Dette innebærer bl.a. omsorg for de ansatte. Stiftelsen driver barnehager og skoler for ansattes barn og andre i landsbyene hvor de jobber. SEKEM framsto som et vellykket utviklingsprosjekt. Doktor Abouleish har bl.a. fått den alternative fredsprisen, "The right livelihood award", for arbeidet sitt. Et egyptisk eventyr som tatt ut fra 1001 natt. Vår hensikt med besøket var å sondere mulighetene for at våre studenter kunne komme dit å gjøre feltarbeid. På grunn av den politiske situasjonen i Egypt de siste åra, har ikke det latt seg gjøre.

Gjensidighetsprinsippet /baksheesh

Nesten like sterkt inntrykk som disse mondene attraksjonene og institusjonene vi besøkte, gjorde de innfødtes metoder for å kunne tjene penger på turistene, særlig ved pyramidene. I beste beduinerstil kommer det følge etter følge med kameler og kamelpassere trekkende over Giza høyden hvor sightseeingbussene stopper. På stotrende engelsk spør de hvor du kommer fra og om hvor mange barn du har. Prompte får hver turist et tilsvarende antall alabastfigurer eller PLO skjerf. Det blir gjort klart at dette er gaver til de håpefulle hjemme. Under hele omvisningen i pyramidene blir en fotgått av selgerne som ved avreise insisterer på en donasjon, "small or big", som takk for gavene turistene har fått.

For oss nordboere virker dette som bondefangeri. De fleste har vanskelig for å stå imot presset og gir penger men føler seg lur. Sett med mottakers øyne er dette en kreativ vri på gjensidighetsprinsippet som er så viktig i kollektive samfunn. Den ene tjenesten er den andre verdt dvs. at en tjeneste krever en annen. Ved å gi turistene en gave ved ankomst forpliktes de til å gi noe tilbake når de drar. Dersom en ikke ønsker å gi noe må en derfor gi gaven tilbake så fort som mulig ellers vil den eller pengene brenne i lomma. Det ble da også en del klabb og babb mellom de "gavemilde" beduinene og turistene. Det var tydeligvis litt ulike syn på denne virksomheten avhengig av kulturelt ståsted og kjennskap til arabisk kultur. Det er et godt eksempel på lavkontekst kommunikasjon. Vi forstår ikke det som skjer fordi vi ikke har nok kunnskap om kulturen og bakgrunnen for atferden.

Ellers myldret det av kameler, esler og hester med sine respektive eiere som tilbød transport rundt pyramidene eller inn i ørkenen "for a very special price." Overalt var det kremmere med fez eller tarboosh som hadde noe å tilby på plakater eller bannere. Engelsken var haltende men ofte utilsiktet morsom som følgende plakat: "Would you like to rent a donkey or ride on your own ass?"

I det hele tatt har jeg har ikke vært i noe land hvor såkalt baksheesh er så viktig som i Egypt. Ordet baksheesh kommer fra persisk og betyr tips, bestikkelse eller almisse. Fenomenet er utbredt i hele Midtøsten spesielt i forbindelse med kjøp og salg av tjenester. At en gir 10 % eller mer av restaurantregningen til servitøren er en

selvfølge. Servitørene har nesten ikke fast lønn i denne delen av verden. De får sin lønn i baksheesh. På toilettene er det alltid en hjelpende hånd når det mangler papir etter håndvasken. Kanskje ikke av den standard en forventer. Litt krøllete papir - fortrinnsvis ubrukt - gjør tjenesten. Med en slik tjeneste gjør giveren seg fortjent til et pund eller to. Det er en del av systemet at folk som hjelper deg å finne parkeringsplass, de friskeste grønnsakene på markedet eller åpner dører for deg, skal ha sin belønning.

En fiffig variant jeg opplevde i Kairo, var på et offentlig toalett hvor jeg satt etter avsluttede forretninger og forgieves så etter dopapir. Det finnes sjelden. Der hvor det finnes blir det fjernet av baksheeshjegere. Jeg var ikke forberedt på dette, og begynte så smått å deppe over situasjonen da det plutselig kom en dopapirrull trillende på gulvet inn i avlukket hvor jeg satt. Som bestilt. Denne tjenesten avstedkom selvsagt en saftig baksheesh men det var jo egentlig en grei måte å arrangere saken på.

Noen av tjenestene er institusjonalisert. Dette gjelder for eksempel guider som viser gjestene setene på kino. Andre er uformelle og selvinitierte som parkeringsvakter som holder øye med parkerte biler eller innkastere som på vegne av hoteller tråler etter turister mot provisjon.

Også drosjesjåførene forsøker å finne på "tjenester" for å skaffe seg en ekstra shilling. De mener tydeligvis at råkjøring er en bra måte og raser rundt mens de kontinuerlig kjefter og skjeller ut andre sjåførere. Til dette bruk har de et rikt utvalg av gloser. Et mye brukt skjellsord er "kamosa" som betyr vannbøffel. Dette er et viktig trekkdyr i Niljordbruket men har ikke noe i Kairos gater å gjøre. Et annet høyfrekvent uttrykk er din "jævla eselkusk". Ordforrådet speiler virkeligheten.

Ofte blir en lei av alle tilbudene som hagler over en. Da finnes det ifølge Egypteksperter ikke-verbale knep for å meddele at en ikke er interessert. For å avvise gateselgere skal en nikke oppover med hodet og visle en kontant tsk-lyd. Jeg prøvde det og ble forbauset over effekten. Selgerne ble så overrasket at de rømte fra stedet. Enda raskere respons får en hvis en ber om regningen på de innfødtes vis. Når en får øyekontakt med kelneren strekker en den ene hånda ut med håndflaten opp og hogger til med kanten av den andre på tvers av den åpne handa. Det forstås visst som "cut me off". Kelneren kommer i alle fall som om han har fått elektrisk støt.

Prutting som systemforståelse

Jeg reflekterer over mine runder i souqen, det arabiske ordet for basar. For meg er det viktig å tute med ulvene når jeg er i en fremmed kultur ved for eksempel å prøve ut prutesystemet. Slik kan en lære litt av tenkemåten og atferden hos de en besøker. Det er en måte å ta folk og deres kultur på alvor. En dag var jeg ute for å kjøpe ekte parfyme til de to døtrene mine. Egypterne ler av den franske parfymen og mener at det er bare noe uttynnet skvip som selges til en blodpris. Det har de antagelig rett i.

Den ene var lotus og den andre en blanding av 13 ulike blomsterslag, ble det påstått. Jeg brøt nok den lokale handlekoden grovt. Selgeren begynte på 160 pund mens jeg begynte på 50. Jeg hadde bestemt meg på forhånd for ikke å gi mer enn 130-140 kroner for hver parfyme og da må en begynne langt lavere ellers ødelegger en symmetrien i forhandlingene. Å bestemme seg på forhånd hvor mye en vil gi, er i tråd med læreboka i pruting. Men så gikk jeg ikke opp for hver gang han gikk ned. Det var nok et stygt brudd på reglene for selgeren ble mer og mer rastløs. Han skjønnte at dette ville ta tid og sendte løpegutten av sted for å kjøpe myntete med sukker til de vriene fremmede som kjøpslo så hardt. Han bar seg stadig over hvilket tapsbringende prosjekt dette egentlig var for ham men fortsatte like fullt å kjøpslå så jeg tolket det som kremmerretorikk.

Jeg drakk den varme, velsmakende mynteteen og ga meg god tid. Han tilbød meg også lash Balladi, et fantastisk godt hjemmebak, flatt brød av samme type som nan eller chapati. Da forsto jeg hvor viktig denne lille handelen var for parfymeselgeren. Han røykte som en svamp mens han unnskyldte seg med at han hadde vært avholdende hele dagen på grunn av ramadan. Det var den niende måneden i det islamske måneåret og fastemåned. Ingenting skal inntas fra soloppgang til solnedgang. Dette var ved seks-tiden om kvelden og sola hadde nettopp gått ned så han var nok mer enn klar for iftar som kveldsmåltidet kalles i ramadanperioden.

Egentlig hadde jeg ikke tenkt å handle i det hele tatt, men egyptiske kremmere oppfører seg nesten som landeveisrøvere. De kaster seg over deg og fritter deg ut om hvor du kommer fra, hvordan du liker Egypt, hvor lenge du skal bli osv. De har lært seg noen ord eller stedsnavn på ulike språk for å gjøre inntrykk. Parfymeselgerens utsending møtte meg med ordene fiskeboller, lutefisk og Sandnessjøen da han hørte at jeg kom fra Norge. De har lært seg tilsvarende på mange språk slik at uansett nasjonalitet har de noe på lager. Interessen er vakt hos de overraskete turistene og selgeren har foten i døra. Det er folk som virkelig har gjort hjemmeleksa!

Vi bodde på det ærverdige Shepherd hotell på søndre Nilbredd like ved Tahrirplassen. Spisesalen vendte mot Nilen. Vi kunne se turistbåtene og de vakre gamle trebåtene med seil, felukkaene, passere utenfor med de høye skyskraperne som en kontrasterende bakgrunnskulisse. Modernitet kontra tradisjonalt på utstilling ved frokostbordet.

Den gamle campusen på American University lå innen gåavstand. Dette var bare en måned før de voldsomme demonstrasjonene i starten av den arabiske våren. I ettertid er det uvirkelig at vi bare kort tid før revolusjonen kunne bevege oss fritt på den flotte uavhengighetsplassen (Midan Tahrir). Her lå tåregassen tjukk og demonstranter ble skutt av politiet bare uker etter våre flanerier.

Jeg var egentlig bare på en slentretur i gamlebyen før middag. Var innom en skobutikk for å se på sandaler, eller snarere for å treffe de to unge damene som jobbet der. Det er sjelden å treffe damer i butikker og ute i byen. Gatebildet er preget av menn,

menn og atter menn. Jeg savner kvinner i gatebildet i muslimske land. Halve menneskeheten er fraværende, og den mest interessante. Å sitte på ahwaen som er den lokale fortauskafeen og røyke vannpipe (sheesha) sammen med bare menn er spennende en stund. Særlig hvis en prøver de ulike tilbudene. For de barske finnes den tradisjonelle macho melassetobakken som slår inn som en granat. For de mer fintfølende tilbys piper med epletobakk eller ulike sofistikerte fruktblandinger. Kanskje er jeg en jentefut, men savnet av det annet kjønn melder seg etter en stund på ahwaen. Det blir helt andre energier når bare menn er til stede og det oppleves som en form for eksistensiell ubalanse.

Likevel er ahwaen en interessant sosial institusjon i Egypt. Ahwa er et arabisk ord og betyr visstnok både kaffe og stedet der kaffen drikkes. Normalt er dette bare en samling av trestoler rundt de enkleste jernbord av den typen som lages i nærmeste smie og som er plassert på fortauskanten i en sagflisgrop. Om sagflisa skal forestille et slags gulv eller om det er for å markere hvor kaffebaren begynner og fortauet slutter, skal være usagt. I allefall sagmuggen skaper en uprentsiøs, fjøsaktig hjemkoselighet. Her sitter Ahmed og vennegjengen og leser aviser og spiller domino eller backgammon mens de sipper te eller kaffe og røyker vannpipe. Kaffen er blåsvart som gammeldags blekk og smaker ditto. Ingen stor nytelse for min gane, men de de innfødte så ut til å elske den. Ahwaen har den samme sosiale funksjonen som puben i Storbritannia og kneipene i Tyskland, men alkoholen er fraværende i ahwaen uten at det går utover stemningen.

For den som lurer på hvordan min handletur i souqen endte, kan jeg si at det ble en positiv opplevelse. Etter te-seremonien og videre kjøpslåing ble vi enige om en pris som begge var fornøyd med. Jeg fikk parfyme til begge døtrene for en akseptabel pris. Jeg betalte sikkert for mye, for selgeren både bukket og takket og virket svært fornøyd. Likevel gir det en god følelse fordi en klarer å påvirke prisen en del og følelsen av å delta i den fremmede kulturen blir sterkere enn om en aksepterer prisene eller bare observerer. Opplevde nesten å ha fått en ny venn da jeg forlot basaren. Slik blir pruting og forhandling en vei til større kulturforståelse i det landet en besøker.

At parfymen var ekte vare fikk vi bevis for noen måneder etter hjemkomst. Da falt den ene flasken på badegulvet og knuste. Parfymelukta vil sitte i veggene til evig tid til tross for vasking og skrubbing. Selgeren hadde rett. Det var prima vare.

Møte med skandinaviske turister

Bussturen fra Kairo til Hurghada skulle vise seg å bli en pakkereise av det gode, gamle slaget med de ulike skandinaviske erketypene representert. Rett foran meg i bussen satt et dansk par i heftig diskusjon om hvorfor egyptisk honning var tynnet ut med sukker. De var så konsternerte over dette at en stor del av bussturen gikk med til å drøfte temaet. Da jeg i turens løp røpet mitt norske opphav, fikk paret det så travelt

med å fortelle om sin sønn som gikk på "høgskolen i Lofoten" og som skulle bestige "det høyeste fjellet i Norge, Kebnekaise, i julen."

Bussens "enfant terrible" ble den voluminøse Elsa, blomsterhandlersken fra Huddinge. Hun måtte ha to seter aleine og forsinket reisefølget hver gang bussen stoppet og alle skulle ut og inn. Hun hadde astma og prustet som en hvalross hver gang hun skred gjennom midtgangen mens hun utilsiktet masserte ørebrusken på sine skandinaviske medreisende med sine svulmende hofteskinker. Dette ga skikkelig gjenkjennelse av skandinavisk forbrødring fra den første grisefesten jeg var på på Grand Canaria. Dengang ble jeg sittende ved siden av et støyende kvinnemenneske med rød parykk fra Emmaboda og en bitter hjemvendt svensk-amerikaner med høreapparat fra Bullarebygden. Det ble en interessant, men slitsom kveld.

Vi kjører i kolonne. Det innebærer at alle utenlandske turister på vei fra Kairo til Hurghada må reise samlet hver dag. Alle bussene starter om morgenen med militær eskorte. Dette skyldes de mange anslagene mot utenlandske turister de siste 20 åra. Nesten 100 tyskere ble drept i en massakre i Kongenes dal på slutten av 90 tallet. Det er bare få år siden det siste anslaget fant sted i Sharm el Sheik. Det gir en følelse av trygghet når en blir eskortert av militære kjøretøyer hele veien, særlig om natta når en ikke ser noe.

Men så skjedde det som helst ikke bør skje i en kolonne. Vår buss fikk motorstopp midt ut i ørkenen midt på natta. Heldigvis holdt de militære tellingen slik at vi ikke ble akterutseilt. Hele kolonnen på ti busser ble stående i mørket og vente på at feilen skulle bli lokalisert. For oss som reiste i den rammede bussen ble det stor oppstandelse. Antallet selvbetalte "eksperter" var økende i takt med tiden vi ble stående. Særlig menn fikk det travelt med å gå ut og inn av bussen med falkeblikk og spisse ører. Alle hadde sin teori som utfordret den autoriserte hypotesen til reiseleder Jacob Svensson fra Gävle som gikk ut på at det var "fel" på kompressoren." Stemningen i bussen ble flatere og flatere etter hvert som tiden gikk og de ulike teoriene viste seg å være feil. Ingen ville låne øre til en medreisende som prøvde å snu stemningen med å fokusere på den fantastiske stjernehimelen utenfor i den beksvarte ørkennatta. Hva som egentlig løste problemet vet jeg ikke, men i to-tiden startet bussen og turen kunne fortsette mot Hurghada. Stemningen sto i taket.

Egyptisk jul

Mens jeg tar inn livet i hotellresepsjonen, ser jeg hvordan hotellet er overpyntet til jul selv om vi er i et muslimsk land. I foajeen står et svært, thujalignende juletre med blinkende elektriske lys. Metervis med glorete glitter er dandert rundt treet. Det henger grønne kranser og vifter overalt. Massevis av julestjerner er satt utover. Det er julepynting på høyt nivå, men med et eksotisk tilsnitt. Vi kan se at vi ikke er i Europa på den litt orientalske måten dekorasjonene er utført på. Den koptiske kirken står sterkt i Egypt, men har neppe noe med julepyntingen på turisthotellene å gjøre.

Utenfor hotellet står en fire meter høy julenisse og bukker og bøyer kroppen forover som respektable julenisser skal gjøre selv om de er plantet i ørkensanden. Sankt Nikolaus må sies å være et fremmedelement her i ørkenen. Riktignok var han opprinnelig biskop i Lilleasia og delte ut gaver til fattige men ikke til snille barn. Det er vår omskrivning. Men det som står i ørkensanden i Hurghada er den amerikaniserte, kommersielle Coca Cola- utgaven med rød plysippyjamas og satt opp med reinsdyr og slede. Alt dette er brød og sirkus for kristne turister fra nord. De vestlige, kommersielle symbolene dominerer over de tradisjonelle og religiøse. Selv i tradisjonsrike samfunn som Egypt har moderniteten overtatt. Pengegaloppen erstatter koralmusikken. Dette burde være en sak for islamske fundamentalister. Å transplantere vestlige julesymboler ut i ørkensanden i et muslimsk land midt i ramadan kunne kvalifisere til hellig krig.

Jeg tenkte tilbake på juleaften. Middagen var forhåndsbestilt for hele reiseselskapet. Det var "free seating". Her som i nesten alle andre forhold i livet ble trynefaktoren og tilfeldighetene avgjørende. Et poeng for meg var å unngå kjempegumman fra Huddinge samt det danske honning-paret. Fru Fortuna ville det slik at jeg juleaften 2010 ble sittende ved et tremannsbord sammen med en svært korpulent professor i kvantefysikk fra tidligere Høgskolan, numera Universitetet i Umeå, som han selv uttrykte det og en slakter fra Gladsaxe i Danmark.

Jeg følte raskt et behov for å være språklig og kulturell moderator mellom kvantefysikeren fra Nord-Sverige og den mer jordnære arbeidskaren fra flatbygdene på Skjælland. Kulturforskjeller har alltid vært en av mine kjepphester. Her satt jeg igjen i en slik situasjon og skulle forene vann og ild. Det gikk fint, selv om kvantefysikeren var i overkant glad i å høre sin egen stemme. Etter hvert modererte han seg, særlig da han fikk høre at dansken hadde med slakteknivene sine. Han skulle lære halalslaktning under oppholdet. Julemiddagen var litt mindre fetende enn den ville vært hjemme. Jeg ble reddet av en lokal spesialitet, Nilabbor, som hovedrett. Den smakte fortreffelig men jeg var vel litt i tvil om min "flukt" fra den norske julefeiringen hadde vært vellykket.

Oddvar Smukkestad (f. 1945) er siviløkonom og utviklingsgeograf. Han har de siste 30 år arbeidet med bistands- og utviklingsproblemer som praktiker og teoretiker blant annet som konsulent i NORAD, prosjektkoordinator på Sri Lanka og amanuensis på Agder distriktshøgskole og på NORAGRIC ved UBM. Fra 1994 var han høgskolelektor på utviklingsstudiet ved HIOA til han gikk av med pensjon høsten 2012. Han har skrevet og bidratt til flere bøker om utviklingsproblematikk bl.a "Utvikling eller avvikling" fra 2008 og "Utvikling" fra 2013.

Øyvind Tutvedt

Klarer vi å se Kina fra kinesernes side?

Om hvordan vi bedre kan forstå kineserne

En familiehistorie

Dette er en kinesisk families historie over tre generasjoner, fortalt av siste generasjon ved Rush, som driver et reisebyrå i hovedstaden Beijing.

Fortellingen handler om hvordan familiemedlemmene gjennom en periode på hundre år opplevde utviklingen i Kina med rikdom, fattigdom, revolusjon, Mao, Kinas kommunistpartis politikk og mange andre ting.

Hvilke kinesere? Presisering

Kina har verdens største befolkning, og landet preges av enorme forskjeller geografisk, kulturelt og økonomisk. Jeg skriver om en spesiell gruppe mennesker som jeg kjenner. De hører til den nye middelklassen, har akademisk utdanning, og mange er profesjonsutøvere eller byråkrater. Det er flest menn. De legger stor vekt på utdanning, ønsker et godt organisert samfunn som kan utvikle Kina. De er ikke nødvendigvis opptatt av vestlig pluralisme. Viktigere er stabilitet og nasjonal enhet. Dette fører selvsagt til mye ensretting. I dette bildet spiller Kinas kommunistparti (KKP) en dominerende og avgjørende rolle.

Politisk skoling og påvirkning

Partiet satser stort på å påvirke folks tanker og meninger. Kina har 2800 partiskoler, en sentral propagandaavdeling (Central Propaganda Department) og mediekontroll. Historiebøkene og det som publiseres i media kan i noen tilfeller bli endret og tilpasset slik at det stemmer med KKP's politikk.

Partiskolene

Partiskolen i Beijing ligger i utkanten av byen og består av moderne bygninger. I tillegg fins det et nasjonalt system av 2800 fulltidsskoler som lærer opp offentlige funksjonærer, politikere og ledere. Mange av disse skolene har som oppgave å etterutdanne offentlig ansatte (officials) i partiets politikk og historie. Det blir også invitert entreprenører og næringslivsledere som skoles slik at de bedre skal forstå partiets politikk. En regner med at når de blir tatt inn i varmen, vil de kanskje støtte partiets politikk.

Richard **McGregor** i boka *The Party*, Harper 2010) beskriver et slikt opplegg der 35 entreprenører - nærmere bestemt ledere fra teknologi- og medieindustrien - deltok i et kurs på partiskolen Beijing. De bodde i luksuriøse rom på campus. Tilstede var også en gruppe av landets neste generasjon av ledere. Landets nåværende leder Xi Jinping stilte som foredragsholder. På dette tidspunkt var han rektor for partiskolen. Under hans forelesning var det ulovlig å ta notater. En av entreprenørene skal ha sagt etter kurset: nå når vi er innenfor, støtter vi systemet fullt ut.

Propagandakontoret (The Central Propaganda Department)

Dette kontoret har like stor makt som et departement. Men det holder en lav profil. Kontorets bygning har ikke skilt som viser hvilken organisasjon som holder til der, og det har ikke offentlig kjent telefonnummer. Kontoret har som oppgave å passe på at KKP's politikk blir fulgt i alle ledd nedover i samfunnssystemet. En professor ved Folkets universitet har uttalt at "The Party is like God. He is everywhere. You just can't see it". Propagandakontoret passer på at mediene, universitetene, skolene, pensumbøkene, tenketankene, journalistene og filmskaperne holder seg til partilinjen. Kontrollen blir utført blant annet ved hjelp av team av seniorkadere som leser og kommenterer. Det blir også utarbeidet politisk og historisk korrekt materiell til bruk i undervisning og media.

Menneskerettighetene

Menneskerettighetene blir ofte et viktig tema i vestens forhold til Kina. Selv om samfunnsvitere, journalister, forfattere og barn av misjonærer har skrevet godt og interessant om Kina, har de ofte skrevet ut fra vårt verdisyn og ut fra vestlige forutsetninger, gjerne med påpekning av at kineserne ikke lever opp til de verdier som er formulert i menneskerettighetene (våre vestlige).

Menneskerettighetene er et sett av regler for etisk adferd. I vesten forlanger vi at de samme reglene skal gjelde globalt. Kineserne oppfatter dette ofte som å blande seg inn i noe en verken forstår eller har noe med. Det kan derfor være viktig å reise spørsmålet om det er rimelig at menneskerettighetene kan oppfattes forskjellig i en annen kultur, og om det ikke er nødvendig ta høyde for forskjeller i kultur, tradisjon og religion.

Kina har ratifisert menneskerettighetene, men blir ofte anklaget av vestlige politikere for bryte dem. Kina argumenterer med at å forbedre sosiale og økonomiske kår er viktigere enn f. eks. regler om ytringsfrihet. Og det er jo imponerende at landet ifølge Verdensbanken i løpet de siste 30 årene har hjulpet ca. 400 millioner ut av fattigdommen.

Trykkefrihet - et eksempel

"Trykkefrihet" vil aldri, uansett samfunn, kunne være en absolutt frihet til å trykke alt. Det er uunngåelig at slike regler i noen grad er kulturbestemt. Grensen for hva som kan og ikke kan trykkes, er vel i siste instans bestemt av politikerne og av domstolene. Det er viktig å ha dette perspektivet, og det er rimelig at Kinas kultur - som ble grunnlagt for 3500 år siden - er forskjellig fra vår. Disse reglene setter grenser som sannsynligvis skal skjerme borgere for uønsket påvirkning. Kina har andre tradisjoner enn Vesten, og handler ut fra sine forutsetninger.

I Norge har vi lovfestet trykkefrihet. Men friheten har sine grenser. Kina har andre grenser. I begge land er trykkefriheten begrenset.

Myndighetene mener at de som skriver noe som skader borgerne, må straffes. Et eksempel fra Norge viser at vi har grenser for trykkefriheten. Grensen ble forsøkt fastlagt av domstolen i forbindelse med Myklesaken i 1956. Mykle ble stilt for retten fordi han etter politiets mening hadde skrevet en bok som inneholdt for dristige seksualskildringer. Den var i strid med norsk moral og sedelighet. Det måtte bety at den aktuelle moral(isme), som råder til enhver tid, bestemmer grensen for ytringsfrihet, og at den endrer seg over tid. Er det mulig at grensen for ytringsfrihet i Kina vil endre seg over tid, slik den gjorde i Norge? Kanskje moderniseringen i Kina vil flytte slike grenser? Kanskje menneskerettighetsdialogen vil medvirke til en slik utvikling?

Jeg bruker dette eksemplet for å illustrere at det er forskjell mellom oss og dem. Det er viktig å ha dette perspektivet, og det er rimelig at Kinas kultur er forskjellig fra vår.

Historien om familien Zhous erfaringer i tiden 1895 - 2006

I det følgende beskriver jeg en familiehistorie fra Kina. Den viser at menneskene i denne familien har sin spesielle erfaring, og at de på bakgrunn av denne erfaringen og de nåværende livsbetingelser, finner seg til rette og i stor grad forstår og aksepterer myndighetenes/KKPs politikk.

Boka *Høyhastighetslandet, Historier fra det moderne Kina* (Tell forlag 2013), skrevet av Rolf Melheim og Morten Stensby, bygger i hovedsak på intervjuer med en kineser som i turistsammenheng bruker navnet Rush. Han fikk dette navnet fordi han var en svært rask guide. Rush forteller i boka om Kinas eventyrlige utvikling over tre generasjoner fra slutten av 1800-tallet frem til i dag. Det følgende er en kort gjengivelse av bokas hovedinnhold, med noen kommentarer fra meg.

I. generasjon: Dezhi Zhou, Rushs bestefar, født 1895 - død 1930:

GODSEIEREN SOM MISTER ALT PÅ GRUNN AV OPIUMMISBRUK

Dezhi ble født i en rik godseierfamilie i Mandsjuria i Nord-Kina, og ble gift da han var 14 år. Han fikk utdanning for å kunne arbeide som embetsmann, men var lite aktiv.

Etter hvert begynte han å røyke opium - noe som ikke var uvanlig blant rike kinesere den gangen -, og han ble mer og mer preget av dette og isolert. Den 17. november 1921 blir familiens tredje barn født, en gutt som får navnet Cihuan. Han som blir faren til Rush, fortelleren i boka. Dezhi ble til slutt helt nedbrutt pga. opiummisbruk. Han døde 35 år gammel. Siden han hadde satt familien i gjeld, tok kreditorene alt av verdi. Den fullstendige fornedrelse for de etterlatte, var at han ikke fikk en verdig begravelse og ble lagt i en fellesgrav. Familien var nå på bar bakke. Moren klarte bare å ta seg av sine to døtre. De fikk bo hos familie, og moren måtte samle flasker og papir for å overleve. Men sønnen Cihuan måtte klare seg på egen hånd.

2. generasjon Zhou Cihuan, Rushs far, født 1921 - død 2004:

UFAGLÆRT ARBEIDER SOM BLIR TILLITSMANN FOR ARBEIDERNE, MEDLEM KKP, TAR HØYERE UTDANNING, OG SENERE BLIR DIREKTØR I TRANSPORT-DEPARTEMENTET

Cihuan var 9 år da familien ble oppløst. Han måtte slutte på skolen og begynne som barnarbeider i en broderibedrift. Han fikk ikke lønn, men mat og husrom i broderiverkstedet. Senere var han løsarbeider på bondegårder og gruvearbeider. Heldigvis ble han i ungdomsårene hjulpet av familien til å gå på en misjonsskole hvor han lærte å lese og skrive. På den tiden kunne bare omkring 10 prosent av Kinas befolkning lese og skrive. Skolegangen hadde avgjørende betydning for Cihuans liv. Han trente også på kampsporten kung fu og var en fysisk sterk ung mann. Forholdene for gruvearbeiderne i de japanske jerngruvene i Anshan, hvor titusenvis arbeidet, var svært utilfredsstillende. Til og med fysiske overgrep var vanlig. Japanerne betraktet kineserne som annenrangs mennesker og terroriserte om nødvendig arbeiderne. Cihuans arbeidsformann var en av de verste slavedriverne. Sinne og frustrasjon bygde seg opp hos Cihuan. En dag kokte det over. Formannen hadde bestemt seg for å straffe Cihuan uten forståelig grunn. Han ble slått over nakken med en kølle. "Da svartnet det fullstendig for meg", fortalte faren Rush senere. "Før jeg visste ordet av det hadde jeg sparket formannen slik at han lå i søla." Cihuan visste straks at dette var en livsfarlig handling. Han løp, gjemte seg i gruvegangene og klarte å rømme fra stedet om natta.

Japan angrep Kina med en stor okkupasjonsstyrke som kineserne hadde lite å stille opp mot. Bombingen av byene i nordøst blir sett på som den første større terrorbombing av sivile i historien. De store byene ble okkupert, og okkupasjonen var ekstremt brutal. På denne tiden var det Chiang Kaisheks nasjonalistregjering som styrte Kina. Først hadde den sete i Nanking, men i 1938 måtte den på grunn av krigen forflytte seg innover i landet til byen Chungking med hele regjeringsapparatet. Etter Japans angrep på Pearl Harbour ble nasjonalistregjeringen og Kina alliert med USA, som fra 1943 stasjonerte styrker i innlandet. I 1945 kapitulerte keiserriket Japan, og nasjonalistpartiet gjenvant kontrollen over store deler av landet. Men denne regjeringen hadde store problemer ikke minst på grunn av korrupsjon og en svak støtte i befolkningen. Den amerikanske generalen Joseph Stilwell som var stasjonert i Chungking, beskrev Nasjonalistpartiet slik: "En ett-partiregjering, støttet av Gestapo og ledet av en ubalansert mann med lite utdanning." Under krigen gjorde

kommunistene en stor innsats, på mange måter som den rake motsetning til nasjonalistene, og ble populære. Følgende episode mange år senere peker på en paradoksall sammenheng. Da Mao i 1972 tok imot den japanske statsminister Tanaka, uttalte Mao: "Hadde ikke Japan invadert Kina, ville ikke det kinesiske kommunistpartiet seiret. Og vi to ville ikke møtt hverandre. Slik er historiens dialektikk." (Høyhastlandet. s. 40)

I 1947 gikk Cihuan, Rush' far, i tre uker til fots vestover fra Mandsjuria, og fikk jobb som gruvarbeider utenfor Beijing. Arbeidsforholdene her var ikke stort bedre etter at kinesiske eiere hadde tatt over etter japanerne. Han visste ikke hvordan framtiden ville arte seg. Men Cihuan ble snart gruvarbeidernes tillitsmann, kanskje fordi han var den eneste som kunne lese og skrive. Han hadde hørt om kommunistenes bragder, men visste ikke mye om hva det ville bety. En dag i 1948 kom en mann som var kommunistagitator, til gruva og sa: «Se på gruveeierne. De lever et liv i luksus, mens dere er henvist til å leve som dyr! Dere kan ikke forsørge dere selv, langt mindre en familie. For en ussel tilværelse dere fører! Foren dere mot disse utbytterne, organiser dere!». Han fortalte også at eierne snart måtte gi fra seg gruva til folket, fordi KKP var i ferd med å ta makten i landet. "For første gang fikk vi følelsen av å bety noe. De ba oss om vår mening og lyttet til oss!" fortalte Cihuan begeistret senere. Sønnen Rush forklarer det som hendte slik: "Forholdene var elendige, og de fleste innså at Nasjonalistpartiet ikke var i stand til å løse problemene. Kommunistene var på dette tidspunkt de eneste som kunne redde landet."

Denne opplevelsen i 1948, ett år før revolusjonen, var årsaken til at godseierssønnen og gruvarbeideren Cihuan ble en lojal og trofast tilhenger av KKP.

Den 1. oktober 1949 blir Folkerepublikken Kina proklamert. De nye myndighetene er besluttsomme og begynner å gjøre noe med problemene. Folk merker at samfunnet begynner å bli bedre organisert. Og Mao-dyrkingen starter. Rush siterer sin far: "Før Mao kom til makten, sultet folket bokstavelig talt i hjel på åpen gate. Barn ble solgt fordi foreldrene var så fattige at de ikke hadde maktet å gi dem mat. Mao var mannen som skapte utvikling, og som nesten på magisk vis klarte å sette en stopper for alle lidelsene. Han ga det kinesiske folk tilbake selvrespekten."

Kina er fattig i 1949. Befolkningen teller mer enn 450 millioner, 90 prosent er analfabeter. Ødeleggelsen fra krigen preger fortsatt landet. Rush sier: "Deler av landet var preget av arbeidsløshet, slum, gangstervirksomhet, opium, prostitusjon og tigging av tusener av flyktninger". I de første årene ble derfor mange byboere sendt tilbake til landsbygda. Prostituerte ble overtalt til å begynne å jobbe på fabrikk, eller de ble plassert der. Opiumsbulene ble i løpet av kort tid stengt, og brukerne tvunget til en smertefull egenavvenning." Det var hungersnød i flere provinser. Barn arbeidet fortsatt i fabrikkene. Krigen hadde ødelagt boliger, industri, gruvedrift, jernbaner, kraftforsyning og helsevesen. Staten tok over industrianleggene. Målsettingen var å gjenreise økonomien. Mellom 1950 og 1952 ble godseiernes jord beslaglagt, og det ble gjennomført en stor jordreform, der jorda ble delt ut til de tidligere eiendomsløse

bøndene. For første gang i Kinas historie eide millioner av bønder sin egen jord. I 1950 kom en lov om likestilling mellom kvinner og menn. Snøring av kvinnes føtter ble ulovlig.

Den kinesiske folkerepublikken var en ettpartistat, selv om KKP samarbeidet med åtte mindre partier, som Kommunistpartiet dominerte over.

Landet hadde de første årene lite kontakt med vestlige land. Rush sier at i praksis var Sovjetunionen den eneste mulige støttespiller for de kinesiske kommunistene. Derfor blir det undertegnet en vennskapsavtale med russerne i 1950. Kina hadde også forbindelse med andre land i Øst-Europa.

USA erklærte imidlertid i 1949 at Taiwan, dit Chiang Kaishek og nasjonalistpartiets regjering hadde flyktet, var Kinas lovlige regjering ("Republikken Kina").

På fastlandet var kommunistpartiets mål en drastisk endring av samfunnsstrukturen. Folk var optimistiske, lederne var idealistiske, folk opplevde at de hatt fått et mer verdig liv i frihet og en tro på fremtiden. Mao var på denne tiden en svært populær leder.

Rush sier: "Ikke bare hadde det kinesiske kommunistpartiet under hans ledelse klart det umulige, nemlig å vinne over nasjonalistene. Mao var også mannen som hadde stoppet landets nedadgående spiral og grunnlagt et nytt Kina." Bøndene hadde fått jord, og det ble opprettet en obligatorisk skole over hele landet. Alt dette var noe helt nytt for kineserne. Mao satset også i stor grad på kollektivet og "på Kinas egne krefter".

Cihuan finner sin plass i det nye samfunnet, og gir et viktig bidrag til utviklingen av landet. Partiet gir han en jobb i transportministeriet, og anledning til å ta kurs på universitetet. Etter to år blir han kader - dvs. en leder/administrator. Han får god lønn, bolig og interessant arbeid. Som dedikert partimedlem og dyktig administrator stiger han i gradene, blir sjef for tusenvis av ansatte, og kan disponere bil med sjåfør, - men foretrekker stor sett å sykle. Det var på et vis en forutsetning at han ble i stillingen hele livet, og at partiet i stor grad bestemte over hans liv. To eksempler viser det. Da han var 35 år, sa sjefen plutselig en dag at han burde gifte seg. Cihuan sa han ikke hadde tid pga. arbeidet. Men sjefen ga seg ikke. Han hadde funnet en - etter partiets mening - passende match. Cihuan var lojal - og han giftet et par måneder senere seg med Angong, en kvinne fra byplankontoret. Ekteskapet ble vellykket. De fikk barn, og Donghang - seinere kalt Rush - ble født som sønn nummer to i 1959. Et annet eksempel på hvordan myndighetene bestemte over privatlivet, er at barna etter 56 dager ble plassert i internatbarnehage i seks av ukens syv dager. Man kan kanskje si at det var en familiepolitikk for å fremme kollektivismen. Men den store svakheten var at barn og foreldre ikke ble særlig godt kjent.

3. generasjon: fortelleren Rush Zhou, f. 1959 (egentlig navn: Zhou Donghang):
KADER-SØNN, REISEBYRÅEIER, KAPITALIST

Rush forteller om sin barndom på 1960-tallet: "På tross av at Kina var et fattig land, hadde man før de fleste land i verden begynt å opprette barnehager. Det innebar en revolusjon for de kinesiske kvinnene." Rush og hans bror, Zhiang, bodde i barnehagen 6 dager i uka. De var hjemme fra lørdag ettermiddag til mandag morgen. Hensikten var at barna ikke skulle bli selvcentrerte og borgerlige. Det var 100 unger i barnehagen. De ansatte var barnas oppdragere og rollemodeller. Rush forteller: "Det var i sannhet en merkelig liv. Jeg har overhodet ingen minner om mine foreldre før jeg var fem år. Da sa plutselig min halvannet år eldre bror: "Den damen der er vår mor." Før det hadde jeg nesten ikke sett henne og opplevde henne som en fullstendig fremmed. I dag er dette veldig rart å tenke tilbake på. Men slik var det for nesten alle barnehagebarn den gangen."

Dette eksempelet fra 1960-årene er et eksempel på hvordan den kinesiske stat var etablert og hadde bygd opp et samfunn hvor staten var svært aktiv.

Det skjedde mye på andre områder. Også på landsbygda ble kollektivet styrket. Industrien ble bedre utviklet. Mao hadde store ambisjoner.

Det store spranget

Dette var i 1960-årene. Mye hadde skjedd på 1950-tallet. Godseierne var borte, og bøndene var isteden blitt jordeiere, en industri var blitt bygget ut, og byene hadde begynt å vokse. Men Mao hadde store ambisjoner og lanserte "Det store spranget". Målet var å få til en raskere økonomisk vekst i Kina enn i Vesten. Det skulle en først og fremst klare ved å satse på tungindustrien. Og av den grunn ble det å øke stålproduksjonen særlig viktig. Men landet kunne ikke satse på store stålverk, fordi det manglet kapital. Isteden hevdet Mao at en ved å mobilisere massene, kunne metallet smeltes i små, relativt enkle ovner i bakgårdene. Til slutt var det 700 000 bakgårdsovner i Kina. Folk flest deltok med stor entusiasme i dette arbeidet - i hvert fall i starten. Alt av jern skulle med - jordbruksredskaper, kjeler, dørhandtak og spiker. Men resultatet var ikke tilfredsstillende, først og fremst fordi mye av metallet var av lav kvalitet og ikke uten videre kunne brukes. I tillegg ble jordbruket forsømt, og det ble mangel på mat. Bruttonasjonalproduktet sank med en tredel. Sulten tok kanskje 40 - 50 millioner liv. Årene 1959-61 blir i Kina kalt "De tre dårlige årene".

Selv om Mao hadde en sterk posisjon, fikk "spranget" store politiske konsekvenser. Han måtte gå av som president, og Liu Shaoqi overtok. Men Mao beholdt stillingen som partiformann.

Spranget var ikke bare negativt. Det ble blant annet bygget mange dammer og vanningsanlegg og ny industri ble bygget opp.

Men Mao hadde gjennom sin politikk mistet sin sterke posisjon, og for vinne tilbake makt startet han med en politisk bevegelse som var like voldsom og destruktiv: Kulturrevolusjonen.

Kulturrevolusjonen

For å ta igjen noe av den makt hadde tapt da han mistet posisjonen som president, startet Mao noen år senere en ny kampanje - Kulturrevolusjonen. Denne kampanjen preget Kina fra 1966 til 1976, da Mao døde. Denne gangen mobiliserte Mao ungdommen i byene. De mest ivrige blant disse ble kalt rødegardister. De var ofte elever i videregående skole eller universitetsstudenter. For å bygge en ny proletarisk kultur, måtte en ødelegge den gamle kulturen, hevdet Mao og rødegardistene. Derfor ble mange museer, biblioteker, minnesmerker, praktbygninger og antikviteter ødelagt. Personer som var imot Kulturrevolusjonen ble angrepet, også fysisk.

De som representerte den "borgerlige, reaksjonære kulturen" skulle straffes og omskoleres. Paradoksalt var det kommunistpartiets egne ledere som først og fremst ble angrepet. Mange ble avsatt og satt til å gjøre vanlig arbeid på landet som gårdsarbeidere. Arbeiderkomiteer kalt revolusjonskomiteene tok over sjefsjobbene, og skulle fra nå av være de faglige ekspertene i industri og helsearbeid etc. I praksis ble nok ikke legene kastet ut sykehusene, men de måtte ofte vaske gulv og gjøre annet forefallende arbeid. Det var ingen samordnet, systematisk gjennomføring av dette programmet. Det førte isteden til kaos og produksjonsforstyrrelser og ødeleggelse i stort omfang.

Rødegardistenes kamp ga seg i en del tilfeller utslag i brutal vold. Mange samfunnsinstitusjoner som skoler og universiteter ble stengt. Lediggangen gjorde at millioner av studenter kunne drive med "revolusjon" på heltid. En gang var det et rally hvor en million rødegardister var samlet på den himmelske freds plass for å hylle Mao.

Lærerne var spesielt utsatt - elevene fikk anledning til å straffe sine lærere for den urett de følte at de hadde blitt utsatt for. Det utviklet seg massehysteri, og de mest aggressive og ustabile elevene fikk utfolde seg og angripe ledelsen. Noen steder, f. eks. i Beijing, utførte noen rødegardister tortur og drap. Det oppsto konflikter mellom ulike grupperinger, og på universitetet i Beijing brukte studentene våpen mot hverandre.

Ødeleggelsene var først og fremst begrenset til byene. I resten av landet gikk livet mer eller mindre som før.

Cihuan, som var direktør i transportministeriet, ble satt til å være konduktør på bybussene. Han fikk lønn som konduktør - ca. en tredel direktørlønna. Men hans reaksjon er interessant. Han sier: "Men jeg fikk sjansen til å snu den negative innstillingen jeg hadde utviklet til vanlige arbeidsfolk. ... Jeg kunne igjen jobbe sammen

med dem og bevise at jeg var en god kommunist og en ekte proletar." Han jobbet på denne måten i 15 år, og fikk da tilbake sin direktørstilling.

I 1968 fylte Rush ni år. Under Kulturrevolusjonen ble lærerne sendt på landsbygda for å lære av bøndene, og i skolene flyttet rødegardistene inn. De skal nå være lærere, men det betyr at undervisningen blir katastrofalt dårlig. Rush opplever å ha «lærere», som hva angår skolefaglig kunnskap, befinner seg på 1. klassenivå. Deres evner begrenser seg til litt grunnleggende lesing og skriving. Å synge «Lenge leve formann Mao» er dagens viktigste oppgave. Men etter hvert kom lærerne tilbake - etter å ha vært gårdsarbeidere. Likevel fikk Rush svært mangelfull undervisning på dette trinnet.

Utdanning og økonomi utvikler seg

I 1977 åpnet universitetene igjen etter at Kulturrevolusjonen var blitt avsluttet ved Maos død i 1976. Da var Rush 18 år. Etter at universitetene hadde vært stengt i 12 år var det 5,8 millioner som konkurrerte om 273 000 studieplasser. Det betydde at bare ca. 5 prosent av kandidatene kunne komme inn. Rush var blant disse fem prosentene. Han studerte engelsk i fire år, arbeidet hardt og fulgte ofte engelskundervisningen på radio. I 1982 ble han uteksaminert som en universitetets beste studenter og ble engelsklærer på samme universitet.

Den nye lederen i Kina heter nå Deng Xiaoping. Han stiller seg i årene etter 1978 i spissen for å blande planøkonomien med markedsøkonomi. Reformene førte bla. til at turistnæringen utviklet seg hurtig og Rush begynte å jobbe som turistguide. Han arbeidet hardt og ble kåret som en av de ti beste guider i landet. En dag i 1983 hjalp han en annen turistguide, en ung jente som hadde blitt syk, til å få hjelp. Siden glemte han episoden. Men noen måneder senere, ropte plutselig en dame på han og fortalte at hun var den han hadde reddet. Hun jobbet i en organisasjon som hadde som mål å samarbeide med andre land, og sa at hvis han opprettet et reisebyrå skulle hun skaffe ham turister. Å opprette et reisebyrå var nettopp det Rush hadde hatt planer om å gjøre. Og ti år senere var han blitt rik. Han er i dag en trofast tilhenger av Dings markedsøkonomi - med kinesiske kjennetegn. Det siste vil si at Kina fortsatt også har en planøkonomi.

Hva synes fortelleren Rush om landet sitt i dag, om Mao, om KKP, og om forretningslivet

Denne fortellingen om familien Zhou og utviklingen i Kina gir oss et utgangspunkt for å bedre forstå hvordan man kan akseptere politikken og de positive og negative sidene i den perioden som er beskrevet.

Historien er basert på den gjenlevende personen Rush - sønnesønnen til godseieren - som blir intervjuet av forfatterne Rolf Melheim og Morten Stensby.

Det perspektivet Rush har, hjelper meg til forstå at flertallet av kineserne i stor grad aksepterer KKP's politikk.

Jeg ser på Rush som en velutdannet, veltalende, moden, reflektert, rasjonell og pragmatisk mann, og presenterer hans meninger om KKP's Kina.

Rush mener:

Om Mao

Rush hevder at Mao er den viktigste person og enkeltfaktor som - bokstavelig talt revolusjonerte Kina. Rush formulerer det slik: "Kineserne minnes fortsatt Mao som den store leder, kanskje den største i Kinas moderne historie. Grunnen er at han er leder for den bevegelse som under ekstreme forhold og mot alle odds klarte å nedkjempe Nasjonalistpartiet, gjenforene landet og fjerne det utdaterte godseier-systemet. Som mange sier i dag: "Uten Mao hadde det ikke vært noe nytt Kina!""

"Ikke bare hadde det kinesiske kommunistpartiet under hans ledelse klart det umulige, nemlig å vinne over nasjonalistene. Mao var også mannen som hadde stoppet landets nedadgående spiral og grunnla et nytt Kina." Bøndene hadde fått jord, og det ble det ble opprettet skoler som var obligatoriske. Mao satset på kollektivet og "på egne krefter". "Vi må huske på at Mao var formet av krig. Krigen mot Japan, borgerkrigen mot nasjonalistene, Koreakrigen og Vietnamkrigen. Det hadde vært fiender på alle kanter, og millioner av mennesker var blitt drept i disse krigene. Kina hadde også utviklet et fiendskap til Sovjetunionen. På sine eldre dager begynte Mao å se fiender også i sitt eget parti. Han følte at flere av de andre lederne sammensverget seg mot han".

Rush siterer sin far Cihuan om Mao

"Før Mao kom til makten, sultet folk bokstavelig talt i hjel på åpen gate. Barn ble solgt fordi foreldrene var så fattige at de ikke maktet å gi dem mat. Mao var mannen som skapte utvikling, og på nesten magisk vis klarte å sette en stopper for alle lidelsene. Han ga det kinesiske folk tilbake selvrespekten".

Om Kulturrevolusjonen og rødgardistene

"Etter det mislykkede spranget på 1950-tallet fortsatte Mao som partiets formann, men var isolert i ledelsen. Mao sa selv: De behandler meg som en av deres døde forfedre."

"De som lettest lot seg mobilisere, var studenter og elever. Ved hjelp av disse gruppene ville Mao skape et nytt samfunn. Mange av dem var umodne og lette å påvirke. Siden Mao var øverste kommandant for hæren, sørget han for at den ga

ungdommen opplæring og trening. Fra hæren fikk de også utdelt militærgrønne klær. Mao sto selv på podiet utallige ganger på Den himmelske freds plass og lot seg hylle av de unge. ... Mao oppfordret dem til å gjøre opprør mot autoritetene. De ledere og byråkrater som hadde fjernet seg fra kommunismens idealer, skulle omskoleres ved å gjøre fysisk arbeid sammen med arbeiderne og bøndene. Det var hans siste forsøk på å gjennomføre sin sosialistiske drøm. "

"Mange kontorer ble tømt for folk, og millioner av kadere ble sendt på landsbygda eller til fabrikker for å jobbe på golvet. Nå skulle kontorfolk også få smake fysisk arbeid. Dette svekket selvsagt kommuneadministrasjonen katastrofalt. Det store spranget og Kulturrevolusjonen fjernet på mange måter en hel generasjon av administratorer og sjefer. Mao hadde også liten interesse for forretningsdrift og handel.

Den økonomiske utviklingen for forretningsdrift og handel, og den økonomiske utviklingen ble også derfor satt tilbake."

Om positive sider ved Kulturrevolusjonen

"Helsen til bøndene forbedret seg betydelig under Kulturrevolusjonen, ikke minst takket være såkalte barfotleger som reiste rundt mellom landsbyene. Disse var helsearbeidere med erfaring fra helsevesenet og kortere kurs i legemedisin. De satte sprøyter, assisterte under fødsler, fortalte bøndene at de måtte bygge latriner og beskytte drikkevannet, spredte moderne ideer - og dro så videre til neste landsby. Resultatene så man i nedgang i dødelighet og økt levealder."

"På landsbygda ble det fra 1968 opprettet skoler bemannet med lærere med begrenset lærerutdanning. Man kan kanskje kalle dem barfotlærere. Flere fikk skolegang, og analfabetismen ble redusert."

Om politikk i dag og valg av ledere

"Jeg tror at de fleste av Kinas intellektuelle prøver å holde seg borte fra politikk. De er ofte kritiske til myndighetenes linje, og en del av dem beundrer systemet i Vesten. Forretningsdrivende og velstående er ofte ikke politisk engasjert i det hele tatt. Det overlater de til politikerne i Kommunistpartiet ... de fleste støtter KKP... og ønsker ikke sosial uro."

"For noen år siden begynte vi å velge ledere for landsbyene her i Kina direkte. Jeg skulle ønske myndighetene kunne tillate dette også på fylkes- og bynivå. Da ville kontrollen med hva som skjer lokalt bli mye bedre, og korrupte ledere kunne lettere fjernes. Men jeg mener også at hvis man i Kina slapp til åpen organisert opposisjon, ville det hele kunne spore av, og man ville kunne få et nytt 1989". (Demonstrasjonen på Den himmelske freds plass)

Så langt referat fra boka med sitater av Rush.

Forfatterens Konklusjon, Refleksjon, Kommentar

En lærerik erfaring

Ved skrive denne beretningen om familien Zhou har jeg lært noe om hvordan og hvorfor kinesere tenker som de gjør. Hvis jeg gjort dette for 20 år siden, ville jeg hatt et bedre utgangspunkt for å samarbeide med kinesiske kollegaer.

Kinas Wirtschaftswunder

Min fortelling om Kinas utvikling er naturligvis bare en skisse, men jeg håper jeg har fått frem de mest sentrale historiske og politiske prosessene i landet.

Etter Kulturrevolusjonen kom Deng til makten. Han innførte en ny markedsorientert økonomisk politikk, samtidig som han opprettholdt planøkonomien. Han sa at først må noen bli rike, og så vil fler og fler bli rike. Dette skjedde faktisk. Kineserne har lang tradisjon som handelsfolk, og utviklingen var eksplosjonsaktig. En moderne industri vokste opp i Special Economic Zones. Hundrevis millioner arbeidere strømmet til de nye bedriftene. En stor del av befolkningen tjente mye mer penger og konsumet steg kraftig. Arbeiderne økte sin levestandard og noen sjefer ble styrtrike. Ulikhetene i samfunnet utviklet seg med stor hastighet. Etter hvert oppsto en ny middelklasse i storbyene, inkludert en liten gruppe superrike. Og som nevnt: et fantastisk resultat av Kinas politikk var at mer enn 400 millioner ble hjulpet ut av fattigdommen.

Jeg besøkte Kina for første gang i 1980-årene. Mine kollegaer/venner, som hørte til middelklassen, var byråkrater i sentraladministrasjonen og lærere i høyere utdanning. Deres boliger var etter vår vestlige standard enkel. I blokkleilighetene var murveggene umalte. Lyskilden var en lyspære som hang i ledningen fra taket. Kjøleskapet var et prestisjemøbel i stua. Møblene var ellers lik våre. De fleste bodde trangt. Alle hadde sykkel. Sjefer på høyt nivå -ministere og rektorer - hadde bil med sjåfør. Alle - kvinner og menn - hadde helt like klær, den blå maadressen. Men maten var meget god.

Etter 20 år endret dette seg dramatisk på utrolig kort tid. Mine venner kunne alle etter hvert vise stolt fram sine leiligheter som nå hadde en standard som liknet på vår. Det gjorde også klærne og bilkøene i rushtiden. Sykkeltrafikken liknet den vi ser København.

Denne enorme økningen i levestandard for så mange mennesker blir av kineserne sett på som en viktig menneskerett. De får det materielle grunnlaget som er en

betingelse for å kunne leve verdige liv. For første gang hadde nesten alle nok mat, og slapp å bruke nesten all energi på å overleve fra dag til dag.

Hundrevis av millioner ut av fattigdom

Den nye levestandarden for flere hundre millioner betød også utfordringer. Noen av de nyrike oppførte seg i ren Bør Børson-stil. Rush er en av de nyrike, men han hører til dem som er diskuré med sin rikdom. Den nye økonomiske velstanden fører også til andre problemer, som forurensning, korrupsjon, prostitusjon.

Naturligvis kan en avfeie en kinesers meninger med at han er hjernevasket. Men vår forteller - Rush - er åpenbart en kunnskapsrik og reflektert mann. Han har besøkt vesten og sett vår virkelighet. Rush synes å mene at Kinas historie og betingelser er forskjellig, og at Kina ikke er modent for vestens form for demokrati, som er manipulert og styrt av penger.

Uttaler han seg for å tekkes myndighetene? Hvorfor skulle han det? Han trengte ikke å si noe til forfatterne av denne boken.

Det som overrasker meg mest er at han i så stor grad aksepterer Maos politikk. "Kineserne minnes fortsatt Mao som en stor leder, kanskje den største i Kinas moderne historie", sier Rush. "Grunnen er at han var leder for den bevegelse som under ekstreme forhold og mot alle odds klarte å nedkjempe Nasjonalistpartiet, gjenforene landet og fjerne det utdaterte godseiersystemet. Som mange kinesere sier: Uten Mao hadde det ikke vært noe nytt Kina!".

Nå Kina er i ferd med bli verdens største, sterkeste og rikeste. "Midtens rike" er ferd med ta sin gamle rolle, landet med sin kultur og tradisjon som overskygger vesten. Kineserne er derfor stolte og nasjonalistiske.

Boka *Høyhastighetslandet* er skrevet av Rolf Melheim og Morten Stensby. Forfatterne har fremstilt Kina med utgangspunkt i samtalene med Rush. Jeg vet at forfatterne har stor kunnskap om og erfaring fra samarbeid med kinesere. Jeg setter pris på de har gitt oss et bilde av Kina som ellers ikke kommer fram.

Middelklassen finner sin plass

Denne fortellingen om en familie er et eksempel, og gir et bilde av hva middelklassekinesere tenker. Det blir ofte sagt at det er like mange meninger som det er mennesker i et land. I Kina blir det altså 1,3 milliarder meninger? Det er selvfølgelig noe i det. De fattige, de rikeste, fabrikkarbeiderne og minoritetsgruppene har sannsynligvis svært forskjellige tanker og meninger om landet sitt.

Vi vet at det er noen som er sterkt kritiske til myndighetene. Vi kjenner saken om fredsprismottakeren Liu Xiabo som ble dømt til fengsel i 11 år. Han ble dømt for ikke å ha oppfylt de forpliktelser han gikk med på da han ble løslatt før tiden to ganger på 990-tallet. Han skal aktivt ha organisert virksomhet med hensikt å styrte regjeringen, og han skal i perioden 2002-2009 å ha mottatt mer enn 10 millioner yuan av NED, noe som ifølge kinesisk lovgivning gjør ham til en utenlandsk agent. National Endowment Democracy (NED) er en amerikansk organisasjon som støtter demokratiutvikling. De kinesiske myndighetene slår hardt ned på personer og organisasjoner som truer landets sikkerhet. Tilhengerne av den religiøse organisasjonen Falun Gong blir stadig stilt for retten på grunn av liknende arbeid.

Middelklassen ser ut til å tilpasse seg og lever gode liv uten å være spesielt opptatt av politikk. De synes å ha en pragmatisk tilnærming. Jeg tror de er fornøyd med å nyte tilværelsen med komfortable boliger, god mat, deltakelse i kulturlivet, reiser og muligheten til at barna kan få høyere utdanning. Det er mulig å forstå at man ikke ønsker å utfordre myndighetenes politikk og risikere sosial uro - derfor velger de å sitte stille i båten.

På grunn av myndighetenes harde linje er det vanskelig å vite hvor stor del av befolkningen som deler dissidentenes oppfatning. KKP og myndighetene synes å finne det nødvendig å slå hardt ned på organisert opposisjon, for å beholde kontrollen i verdens største land, slik at det blir mulig å gjennomføre den politikk de ønsker.

Sluttord

Jeg har forsøkt å vise at en del av den kinesiske befolkningen støtter dagens politikk, men at det finnes en tydelig opposisjon som blir straffeforfulgt for sine meninger. Majoriteten av befolkningen befinner seg sannsynligvis et sted mellom disse ytterpunktene.

Hvilken vei utviklingen vil ta er et åpent spørsmål. Det er utfordrende, men fristende å forsøke å svare. Det har vært to dramatiske og delvis destruktive sider ved omveltningene da den arabiske våren og Sovjetsamveldets oppløsning fant sted.

Den arabiske våren endte dårlig for de fleste av landene. Et unntak er Tunisia som utvikler seg i demokratisk retning (pr. januar 2015).

Jeg tror imidlertid at en av forutsetningene for en demokratisk utvikling i Kina ville være om middelklassen på en halv milliard - som med ytterligere økonomisk vekst også vil kunne vokse i antall - ville engasjere seg i en fredelig politisk prosess.

Sovjets oppløsning førte til en forverring av levekårene, og styresettet virker heller ikke å ha gjort det bedre for folk.

Øyvind Tutvedt, førsteamanuensis. Født 1933 i Hedrum/Larvik. Sosionomeksamen 1957. Master of Social Work, Boston University 1964. Fulbright-stipend til USA 1958. Arbeidet som sosialarbeider ved amerikanske og norske institusjoner, bla Ungdomskontoret, Oslo kommune; førsteamanuensis ved sosionomutdanningen, Høgskolen i Oslo. Organisasjonserfaring i Norge og internasjonalt, ansvarlig for internasjonalt samarbeid om sosialarbeiderutdanning – særlig med Kina.

Unn Stålsett

Mindreverd. Menneskeverd. Mitt møte med apartheid

«Jeg oppfattet ikke de svarte som mennesker da jeg vokste opp», sa den hvite ingeniøren. Han satt i menighetsrådet.

Jeg var i Sør-Afrika. Året var 1986. Uttalelsen kom i en samtale med ingeniøren og hans bror som var prest i en luthersk kirke i Windhoek, Namibia. De to brødrene var av tysk avstamning og hadde vokst opp i Sør-Afrika. Namibia var da underlagt Sør-Afrika.

Min mann Gunnar var blitt generalsekretær i Det Lutherske Verdensforbund med hovedsete i Geneve. Vi var i Sør-Afrika for å snakke med kirkene om livet under **apartheid**.

Bakgrunnen for reisen

På generalforsamlingen til Det Lutherske Verdensforbund i Budapest i 1984, ble de tre hvite lutherske medlemskirkene i Sør-Afrika suspendert fra forbundet fordi de praktiserte apartheid. Nå var det gått to år. Som generalsekretær ville Gunnar ned dit for å undersøke hvordan det gikk. Hans håp var å få kirkene til å endre sin praksis og derved få dem tilbake til Det Lutherske Verdensforbund. Gunnar ville ikke reise med en delegasjon, men heller ta med seg sin kone. Det var mindre provoserende for kirkelederne. For meg innebar det at jeg fikk være med på samtalene.

Hva er apartheid?

Apartheid betyr adskillelse og ble det offisielle navnet på den politikken som ble praktisert i Sør-Afrika fra 1948 til 1994. Den delte befolkningen inn i fire rasekategorier: hvite, asiater, fargede og svarte. Alminnelig stemmerett var reservert for den hvite befolkningen. De andre fikk heller ikke bo fritt eller jobbe med hva eller hvor de ville. De ulike gruppene ble holdt adskilt fra hverandre. Strender, parkområder, offentlige toalett og lignende ble reservert for bare en av gruppene, og ble forbudt område for de andre. Kun personer med pass stemplet «hvit» hadde demokratiske rettigheter og eiendomsrett i Sør-Afrika. De svarte, fargede og asiatene ble ikke regnet med som fullverdige innbyggere.

Jeg husker at da jeg jobbet på sommerhotellet i Studentbyen på Sogn i min studietid, spurte jeg en hvit sørafrikaner om hvor mange som bodde i Sør Afrika. Han oppga bare antallet hvite innbyggere. De svarte, fargede eller asiaterne ble ikke regnet med.

Motstanden mot apartheid hadde vært massiv i mange år, og mange diskriminerende lover hadde forsvunnet utover på åttitallet. Derfor var vi spent på hvordan situasjonen var i 1986. Om og når vi skulle få visum var også usikkert. Gunnar, som var motstander av apartheid, hadde fått høre fra den sørafrikanske ambassadøren i Geneve at han ikke så noen grunn til at han skulle få visum. Telefonen fra Gunnar om innvilget visum kom brått på. Vi hadde et døgn på oss. Jeg kom meg på et fly dagen etter til Sveits, hvorfra vi sammen reiste videre til Johannesburg.

Første dag i Johannesburg

Vi ble hentet av en hvit amerikansk prest ved navn Sveldner. Vi skulle til et slumkvarter hvor en gruppe mennesker av alle farger hadde startet en engelskspråklig kirke som skulle være åpen for alle raser. Der møtte vi en gruppe på tjue mennesker. De fleste av dem bodde i nabolaget. Først ble det holdt en enkel gudstjeneste hvor prestefruen spilte piano og gitar og ledet sangen. Deretter var det te og kaffe i et rom ved siden av. Her møtte vi mennesker som var levende opptatt av å fortelle sin historie. Jeg opplevde en følelse av samhörighet i gruppen som delte sine vanskeligheter med oss. En ung mann fortalte om sin bror som var blitt innkalt til militærtjeneste, men som hadde nektet. Straffen var enten seks års fengsel eller seks års siviltjeneste. Men valgte han det siste, skulle han samtidig få straff på andre måter. Hans bror var prest. Nå var denne unge mannen også utkalt til militærtjeneste. Han ville også nekte. Nå ville han ha Gunnars syn og ønsket å drøfte de grunnleggende rettigheter som lå bak en slik nektelse.

En kvinnelig lege ved navn Hestenes, (mannens familie kom fra Stavanger som misjonærer), var opptatt av hvor vanskelig det var for de svarte å få utdannelse, og da særlig på universitetsnivå. Hun fortalte at det var først i de 3-4 siste årene at de hadde sluppet inn på medisinstudiet. Men mange av dem strøk det første året. Den segregerte skolen de hadde gått på, var så mye dårligere enn de hvite gymnasene. Hun mente derfor at hvis de skulle hjelpes, måtte det lages et ekstra årstrinn for disse, slik at deres kunnskaper kom på linje med de hvites. Ellers fortalte hun at de svarte medisinerstudentene bare unntaksvis fikk behandle hvite pasienter. Underlivet fikk de hverken undersøke eller behandle.

Den amerikanske presten som hadde flere barn, fortalte at når guttene ble 16 år, sendte han dem hjem til USA for at de skulle slippe å gjøre militærtjeneste i Sør-Afrika.

Vi spiste lunsj med den svarte biskop Rapoo. Der traff vi Gunnars tidligere student Trond Bakkevig som også bodde på hotellet. Han var da generalsekretær i Mellomkirkelig Råd, den norske kirkes utenrikstjeneste. Han smuglet penger til Sør-

Afrikas frigjøringsbevegelse fra den norske utenriksstasjonen. Om ettermiddagen ble han med til dr.Kirschner fra Det Afrikanske Kirkerådet for å ha samtaler om kirkens situasjon. Kirschner mente at den sørafrikanske kirken var for autoritær og derfor ikke kunne spille noe ledende rolle i motstanden mot apartheid. Det skulle vi snart få bekreftet. For meg ble det påfallende hvordan menn og kvinner oppførte seg underdanig i forhold til sine overordnede. Det var tydelig at kvinnebevegelsen, ungdommen og frigjøringsbevegelsene måtte føre an, deretter kunne kirkene tre inn å støtte. Kirschner snakket om de ulike virkelighetsbildene som de hvite og svarte hadde, og mente at de fleste hvite hadde store vansker med å forestille seg de svartes tilværelse. Men noen hvite skilte seg ut. Det gjaldt for eksempel generalsekretæren i kirkerådet, den kjente Beyers Naude. Han var den fremste hvite mann fra kirken i kampen mot apartheid. Han hadde vært innesperret i mange år.

I kirkerådet fikk vi hilse på en gruppe som kalte seg «Black Sasch». Det var fem kvinner som hadde startet et arbeid med å gjøre noe praktisk for de svarte istedenfor bare å snakke. Ute i et forværelse satt tjue til tretti svarte kvinner og menn som søkte hjelp til arbeid eller med politiet, bosted, myndighetene, med utdanning og alle rettigheter. Flere frivillige hjelpearbeidere fra Black Sasch forsøkte å gi råd så godt de kunne.

Møtet med landet

I løpet av to uker reiste vi på kryss og tvers i Sør-Afrika og besøkte alle typer kirker, små og store, hvite og sorte, for å høre og se. Reisene gikk via fly og bil. Å være passasjer i et fly med 10 sitteplasser og en flyver med et tomt sete ved siden av, satte meg litt i spenn. Jeg lurte på hva som ville skje hvis flyveren fikk hjerteinfarkt. Flyet gikk lavt over terrenget så vi så alt på bakken, store marker og flere tettsteder. Noen byer var så opplinjert som om det skulle vært dansk kongen Kristian den 4. som hadde grunnlagt dem. Jeg skjønnte senere at vi her hadde å gjøre med de såkalte «homelands», kunstige byer der de svarte var stuet tett sammen. Men store strekninger var også øde landskap hvor jeg av og til kunne se en enslig gård. Vi kunne se mil etter mil i alle retninger, store høydedrag, rød jord, gulgrønne marker med gress og frukttrær. Vi så gruver hvor det ble lett etter diamanter. Senere fløy vi over fjellpartier og store dalfører med spredte småhus, også oppe på toppene var det hus. Innimellom så vi en rekke skur som jeg lurte på om var hus for mennesker eller for dyr.

Vi opplevde et annet landskap da vi bilte opp til Table Mountains i Cape Town og tok en kabelbane opp til toppen. Det var et stupbratt fjellområde med en vegg fjellklatrere prøvde seg på. Jeg syntes det var en noe nifs opplevelse å henge der i luften med mange hundre meter rett ned. Den stasjonen kabelbanen startet fra lå på trehundre og seksti meter over havet, og den øverste lå på tusen og sekstisju meter. En utrolig utsikt. Hele Cape Town under oss. Vi så hvite strender langs Atlanterhavet på den ene siden og langs det Indiske hav på den andre. Langt der ute så vi Robben Island, fangeøya hvor Nelson Mandela satt. Jeg fikk inntrykk av et land rikt på

ressurser. Det var ufattelig at et så rikt og vakkert land skulle skjemmes av en politikk som satte ondskap i system.

Reisen rundt til de svarte i ulike «Homelands»

Bantustan eller Homelands var reservater som den sørafrikanske staten opprettet for de svarte i Sør-Afrika og i Namibia. Hver enkelt bantustan var splittet i mange små enheter som skulle ligge langt fra hverandre. De skulle være selvstyrte. Tanken var at alle Sør-Afrikas svarte skulle ha «statsborgerskap» bare i sitt homeland og miste alle rettigheter i Sør-Afrika. I biskop Rapoos Homeland, dreiet samtalen seg om kirkens enhet. EICSA (Evangelical Lutheran Church South Africa) hadde gått ut av FELCSA (Federation Evangelical Lutheran Church South Africa) på grunn av holdningene til enhetstanken, ble det sagt. FELCSA skulle være enhetsorganisasjonen som bandt alle de lutherske kirkene i Sør-Afrika sammen.

I en annen Homeland, helt nord i landet, ble vi tatt imot i det lutherske kirkesenteret av biskop Serote, prost Farisani og rektor ved Banthu-universitetet. De som arbeidet ved senteret, kom inn til te og kjeks i et klasserom med et langbord langs veggene. En kvinne var opptatt av å legge duker på bordene. Så ble det en presentasjon av situasjonen i området. Den svarte prosten Farisani hadde nylig kommet ut etter å ha vært i fengsel et halvt år. Han var en sterk motstandsmann og myndighetene var til stadig ute etter ham. Senere måtte han rømme landet. Biskop Serote tok oss med til et lite rom under prekestolen i kirken. Der hilste vi på tre ungdommer som arbeidet med en fagorganisasjon som de hadde opprettet i dette bakrommet og hvor de nå hadde sitt møtested. Myndighetene gjorde det de kunne for å forhindre at noen fagorganiserte seg. Ungdommene fortalte at de ble til stadighet kontrollert eller arrestert av politiet. Den ene av dem var satt i husarrest. Han måtte holde seg hjemme fra klokken nitten til klokken sju om morgenen.

Ungdommene tok oss med på en biltur gjennom deres «homeland» slik at vi skulle få se et område hvor det var bygget opp ny industri. Den ene nye prefabrikkerte fabrikk lå ved siden av den andre. Fabrikkene var bygd slik at fabrikkene lett kunne ta dem ned og flytte til et sted hvor de kunne få billigere arbeidskraft og hvor arbeiderne ikke var organisert. Det var mest kvinnelig arbeidskraft og fabrikkene kunne velge å betale som det passet dem. En arbeider kunne få syttifem Rand (tohundre og sekstio kroner) i uken. Andre fikk bare elleve Rand (trettiåtte kroner). Guttene pekte ut en fabrikk som ikke ga så dårlig betaling, for der fikk alle arbeiderne tjuvfem rand i uken. En rand tilsvarte visst ca. tre og en halv krone.

Rundt i boligområdene så vi store klasseforskjeller. Noen hus besto av blikkvegger tett med aviser og med blikktak. Andre var stampede jordhus. Men det var også små murhus. Enkelte var flinke til å gjøre det pent omkring seg. Men området var likevel et mistrøstig slumområde.

Arven fra Norge: Den hvite kirken i Cape Town

Vår vert her var den fargede biskop Wessel. Han viste oss hvordan byen Cape Town var inndelt i hvite, fargede og svarte områder. Det var ganske stor klasseforskjell fra område til område. I den hvite og rike del av byen kom vi til et praktfullt stort kirkebygg hvor den åpne plassen foran kirken var brolagt med naturstein. Veggene inne i bygget var av samme nydelige stein. Her ble vi møtt av en relativt ung prest som het Nils Rover. Han var lederen for den ene av to suspenderte hvite kirker i Sør-Afrika. Ironisk nok var denne lederen, som syntes sterkest å representere apartheid, av norsk avstamning. Alle fire besteforeldrene hadde vært misjonærer. Den ene av dem var den norske misjonæren Nils Astrup. Rover kritiserte Det Lutherske Verdensforbund for å ha diskriminert de hvite kirkene ved å suspendere dem. Han mente at prestenes kamp for å holde døren åpen for mennesker av alle raser, var blitt satt tilbake etter utelukkelsen fra LWF. Det ble en inngående og grundig samtale som viste hvordan denne arven støttet apartheid. Rover var stolt av sine norske røtter som var preget av den pietistiske tradisjon. Men det var tydelig at den individualistiske-pietistiske pregede teologi hadde ført til manglende prinsipiell sosial-etisk tenkning.

Tilbake i Durban, møtte den norske misjonæren Per Anders Nordengen oss og orienterte om situasjonen der. Han sa da at der var rykter om at Nelson Mandela skulle slippes fri. Noe vi tvilte på, for mens vi var der kunne avisene fortelle at opposisjonens leder dr. Frederick van Zyl Slabbert gikk av etter president Bothas siste tale. Det viste at han ikke så noen mulighet for positiv utvikling i landet. Mandela ble satt fri først fire år senere.

Verdighet og materielle verdier. Møtet med en farget biskops prioriteringer

Med fly via Johannesburg, dro vi videre til Kimberley, en by kjent for sine diamantgruver. Den fargede biskop Hart tok oss med til byens dyreste hotell, men beklaget seg over at han ikke kunne betale utgiftene. Noe vi heller ikke ventet. Han ble med inn og fikk et deilig måltid som avslutning på dagen. Neste dag hentet han oss i sin Mercedes. Han gav et patetisk inntrykk. Var selv farget og biskop uten å være teolog. Var opptatt av å beskrive i detalj hvordan det var å være undertrykket som farget. Vi bilte forbi et sykehus hvor en liten husklynge var for de svarte og fargede, mens en meget større og bedre klynge med hus var for de hvite pasientene. Han tok oss rundt i byens svarte slum hvor han egentlig viste seg å være redd for å kjøre. De svarte kunne finne på å kaste stein. Å være farget var jo litt finere enn å være svart. Vi ble minnet om at det var like mye motsetninger mellom farget og svart, som motsetninger mellom de svarte/fargede og hvite. Den hvite regjeringen hadde i stor grad lykkes med sin split-og hersk politikk. De hadde i ledelsen av landet laget et tre-kammer rådgiversystem hvor de fargede, og inderne var trukket med, mens de svarte var blitt holdt utenfor.

Biskop Hart var opptatt av ulike grader av pigment i huden, av diamantgruvene og av de som hadde kommet seg opp på ulovlig vis og av manglende ære og makt. Han fortalte om alle kirkene vi kjørte forbi. Da vi kom fram til hans egen kirke som han kalte for katedralen, var det en stor mursteinkirke, nydelig og moderne arkitektur. Den hadde gjesterom og kontor for biskopen som var det fineste vi hittil hadde sett bortsett fra den hvite kirken i Cape Town. Dessuten var den meget godt utstyrt med overhead, xerox-maskin og andre tradisjonelle kopimaskiner.

Biskop Hart tok oss med til et senter hvor prestene var samlet i et møte hvor de var opptatt av å fortelle om sine håpløse boforhold.

Til Maimelodi på bispevisitas

Vi skulle til en township utenfor Pretoria som het Maimelodi hvor biskop Buthelezi hadde bispevisitas. En township var en avgrenset bydel for svarte som regjeringen hadde bestemt. Vi ble hentet av biskop Buthelezi og hans kone. Menigheten kom fra ulike folkegrupper med ulike språk. Fru Buthelezi som tok seg av meg, sa at det var 7 ulike språk i menighetene og at hun kommuniserte på de fleste av dem. Når noen henvendte seg til henne, ventet de at hun skulle svare på deres språk. Hun hadde plukket opp språkene ved å snakke med folk.

En bispevisitas her var en stor fest. Det ble laget et tog hvor biskopen gikk først i sin fineste bispedrakt med lue og bispestav. Prestene og menighetsarbeiderne fulgte. Mange var kledd i uniformer. En stor gruppe kvinner var kledd i svart og hvitt og kalte seg kirkens kvinneliga. Toget gikk fra en menighet til en annen.

Vi var heldige at alt gikk bra med opptoget. Det vi ikke visste da, var at en bombe hadde blitt avfyrt to timer tidligere like i nærheten.

Namibia, en del av Sør-Afrika

De svarte forsøkte å lage egen utdanning

I Windhoek, Namibia møtte jeg en svart kvinnelig leder ved navn Nora Chase. Hun hadde ansvaret for utdanning og stipendordninger i kirken og var meget opptatt av skolens stilling i dagens Namibia. Nora kjørte meg omkring i byen og fortalte om noen private prosjekter som var satt i gang for bare en måned siden. Svarte foreldre og lærere hadde selv startet med en barnehage og en privatskole med tre klasser på de øverste trinnene. I det ene klasseværelset holdt de på med et prosjekt om media og skulle lage en egen avis. Nora var opptatt av alternativ pedagogikk og av tankene til Paulo Freire om de undertryktes pedagogikk.

Nora sa at skolebyggene var av relativt god standard. Men bare en del av de svarte fikk plass der, og alle lærerne var hvite, og hun sa at de drev en formidlingspedagogikk

av den verste sorten. Skolene var kjent for å ha en meget lav pedagogisk standard og strykeprosenten var stor. Det alternative skoletilbudet som foreldrene hadde satt i gang i et forretningsbygg, var for alle dem som hadde søkt skolegang, men som ikke hadde kommet inn på den offentlige skolen. De hadde tenkt å starte med tretti elever, men så kom det hundre. De laget tre klasser. Den ene klassen måtte arbeide ute. Det var ikke noe klasserom for dem.

I en fraflyttet lagerbygning besøkte vi barnehagen. Den var nydelig malt, men inne var det bare steingulv der små tre-åringer lå og sov på et ullteppe som lå på gulvet. Det ville bli kaldt til vinteren, sa Nora. Men de hadde ikke penger til utstyr.

Det var vanlig å sette ufaglærte lærere til de første klassene. Resultatet var at de lærte utenat. Når de så kom opp i 3. og 4. klasse, var det mange av barna som ikke kunne lese. De svarte fikk ingen støtte- eller spesialundervisning.

Nora fortalte om en skole hvor de hadde lurt seg til å ta inn en logoped. Der hadde de en meget begavet gutt som kom fullstendig til kort i lesning. Etter få uker med hjelp av logopedlæreren, hadde han tatt igjen flere års tapt læring. Regjeringen tok fort fra dem denne læreren.

Nora var opptatt av at det var de best kvalifiserte lærerne som skulle ha de første klassetrinnene. Synspunktet hadde sjokkert de fleste. Men da hun beskrev all den ulykke, alt som var revet ned og ødelagt av ukvalifiserte lærere i de aller første skoleår, begynte det å demre for mange. Skulle man klare å bygge et fritt og uavhengig Namibia, måtte en starte i småskolen.

Nora tok meg omkring i byen og viste meg de hvite områdene hvor svarte var kastet ut. Dalfører som skapte avstand til de hvite ble til fargede områder, og så var det igjen avstand til de svartes boligområder.

Men innenfor de svartes boligområder var det også klasseforskjell. Noen hadde klart å komme seg såpass opp at de hadde fått seg et hus med noen flere kvadratmeter både inne og ute og hvor de kunne ha garasje og bil. Det var pent malt og ofte med gneldrende hunder i hagen for de hadde jo fått noe å forsvare. Mange av disse, om ikke alle, tilhørte apartheidregimet, eller hadde stillinger innen staten. De ble sett på som forrædere.

På en bakkekam lå en rekke smale brakker, der mange svarte mennesker sto i klynger. De som kom flyttende fra landsbygda ble henvist hit sammen med de som ble tvangsflyttet fra andre steder i byen. Flere familier var stuet sammen på noen få kvadratmeter, og mellom leilighetene var der ikke vegger som gikk helt til taket. Ingen kunne ha noe som helst privatliv. Jeg torde ikke ta bilder. Det kunne virke for provoserende. Boligene kunne være to meter i bredden og tre til fire meter i lengden. Dessuten sto de tett i tett. Det ble sett på som et råbygg som folk selv kunne fikse på og bygge ut. Men samtidig fortalte Nora at byggene ble gjort så dyre at

folk ville bruke hele sitt liv på å betale gjelden, og hva er vitsen med å bygge så tett, spurte hun. Her i Namibia er det mere enn nok av plass å ta av. Befolkningen var ikke på mere enn 1 million innbyggere. Men politikken syntes å være å gjøre alt så ydmykende for de svarte som overhodet mulig.

Vi kom til arbeidsformidlingen der noen menn sto utenfor. Her kunne hvite komme og plukke opp en arbeider til f.eks. hagearbeid en dag, og om kvelden gi ham en Rand for arbeidet. Det nyttet ikke å protestere mot lav lønn for de hadde ingen rettigheter.

Presteskolen uten lærebøker

Nord for Windhoek i Otjimbingwe lå presteskolen til den lutherske kirken i Namibia. Vi kjørte nedover et dalføre til åtte hundre meter over havflaten. Her var det kvelende varmt og fuktig, og det begynte å regne. En rekke bygninger lå rundt et tun med et kirkebygg og andre boliger bak. Men før vi kom ned til området måtte vi ned en bakkehelning med masse kasser og trebiter som lå hulter i bulter oppå hverandre. Jeg så noe som liknet en døråpning, og jammen sto det ikke en svart kvinne der. Det var hennes hjem. Noe verre hadde jeg ikke sett.

I et klasserom møtte vi skolens styre sammen med mennesker vi hadde møtt i Windhoek dagen før, biskop Doumeni fra Uneepa og biskop Frederick. Vi hilste bare og gikk ut igjen. Deretter gikk vi bort til matsalen hvor alle studentene satt. Vi ble hilst velkommen og anvist plass og fikk spise en herlig maisgrøt. Mange studenter kom bort og pratet. Etter maten sto vi i døråpningen og så på regnet som er en velsignelse i et land hvor det hadde gått opp til 7 år uten regn. Namibia viste seg fra sin fineste side.

Det drog i langdrag før presteskolens styre kom ut. Til slutt kom de i flokk og sto lenge ute på tunet og snakket sammen. Vi sto bare der. Hadde reist i mange timer, men var ikke anvist noe rom hvor vi kunne vaske våre hender eller eventuelt skifte. Styret gikk så inn for å spise kvelds. Utenfor døråpningen var det mange barn. Det ble fortalt at det var barn fra landsbyen som tigget mat etter måltidet. Klokken nærmet seg åtte. Da skulle kveldsmøtet i kirken begynne. Ute var luften etter regnet forholdsvis bra. Men inne i kirken må det ha vært nærmere førti grader. Luften var så stinn at jeg hadde store vansker med å puste. Jeg orket ikke finne fram brillen i vesken til å begynne med. Men da svetten silte, måtte jeg ned i vesken for å plukke opp noen papirlommetørklær.

En kaotisk «samtale»

Etter møtet skulle lærerne omsider få møte gjestene og styret. Ikke ett ord om at Gunnar skulle få snakke til studentene. Studentene hadde nevnt for oss at de hadde ventet på oss hele dagen. Jeg spurte et medlem om ikke vi skulle få møte studentene. Lærerne og gjestene gikk inn i et klasserom og der satte vi oss i ring. En samtale skulle finne sted. Rektor hadde en lang innledning. Han sa at vi nå kunne få samtale

med de «laveste» og de «høyeste» av lærerne og staben. Det utviklet seg til en «samtale» som kunne karakteriseres som mangel på kommunikasjon. En av lærerne fra Namibia holdt en kort teologisk innledning om å gjøre teologien relevant for situasjonen i Afrika. En amerikansk professor klaget over nivået på studentene. Han mente at de ikke forsto hva som ble sagt i undervisningen, og at de heller ikke forsto hva som sto i lærebøkene. Noen hadde åtte års grunnskole før de begynte her. Dessuten var denne grunnskolen svært dårlig. Kona til professoren som var engelsklærer der, mente at et års utvidelse av studiet med intens undervisning i engelsk, ville hjelpe. Rektor tok opp tråden når det gjaldt studentenes dårlige grunnlag, men mente at det bare gjaldt å gå langsomt fram. Da ville alt ordne seg. Biskop Doumeni holdt et innlegg om hvor viktig det var å utdanne prester til menighetene og presset på at man ikke måtte gi seg. Flere hadde spørsmål om hvilken presterolle en så for seg. Så gikk man over til å snakke om å flytte skolen. Gunnar etterlyste hvorfor. Her kom kommunikasjon i alle betydninger inn. Det var vanskelig å få lærere hit til dette klimaet og til et så isolert sted. Det ble gitt en historikk over stedet, og noen tok opp problemet om hvordan bygningene ellers skulle brukes. Men det var en viss resignasjon, pengene var ikke der, tomten var ikke der. Samtalen ble avsluttet og vi fikk ikke snakket med studentene.

Unnvikende holdninger

Neste dag fikk vi møte styret, studentene, lærerne i et større klasserom. Meningen var at Gunnar og styret skulle få si noe til studentene og få til en samtale. Det ble innlegg fra Gunnar og de to biskopene. Det ble gitt mulighet for tre spørsmål fra forsamlingen. To studenter benyttet seg av det. Den ene var opptatt av at de ikke fikk lærebøker til skolen. Det hadde flere grunner. Det tok fem til seks måneder å få bestilt dem samlet fra en bokhandel som tok på seg oppdraget. Studentene ønsket å få utdelt en sum til hver enkelt, så de selv kunne kjøpe bok. Men den tillit ble ikke vist dem, da enkelte hadde misbrukt denne og brukt pengene til noe annet. Det var billigere å bestille bøkene samlet. Det var dessuten for lite penger til bøker. Et forslag fra en student var å ta penger fra medisinsbudsjettet og overføre til bøker. En spurte om de pengene som skulle gått til lærebøker, hadde gått til det formålet. Det ble ikke gitt noe svar til studenten. Det ble snakket bort av rektor.

Den andre studenten spurte om det var mulig for studentene å kunne henvende seg direkte til styret når der var uoverensstemmelse mellom lærer og studenter. Her var det heller ikke noe svar å få. Biskopene snakket det bort og ville ikke involvere seg, men formante heller studentene om viktigheten av studiet (Doumeni), og at vansker burde løses mellom skolens rektor, lærere og studentene. Jeg opplevde det som en avvisning.

Jeg sto her overfor et Sør-Afrika som var ressursrikt og vakkert, men med en apartheidpolitikk som hadde ført til dyp fattigdom for de svarte. Fattigdommen kom til uttrykk ikke bare på det materielle området som mangel på lærebøker. Det så ut til at ledelsen ikke maktet å gå inn i og møte de reelle utfordringene for de kunne jo

ikke løses. Isteden opplevde jeg en unnvikende og til dels hjelpeløs adferd. Utfordringene ble snakket bort.

Studentene virket temmelig fortvilet. Ved avreisen kom en student bort til meg og spurte om vi ikke kunne gjøre noe med boksituasjonen. Jeg lovte å bringe det videre. Gunnar hadde fått den samme henvendelsen.

På tilbaketuren til Windhoek hadde en stor flom dekket hele veien. Den måtte vi forsere. Men midt uti elven sto vi bom fast og vannet fosset inn i bilen. Dette var i ødemarken langt fra folk. Etter noen timer kom der heldigvis en bil fra den andre siden. Sammen klarte vi å skyve bilene over elven. Vi var dyvåte, men lykkelige over å være reddet.

Uroligheter nord i Namibia

Det lille private flyet som tok oss til Onipa i Nord Namibia, mistet plutselig høyde til lavt over bakken en stund før vi kom fram. Jeg hadde følelsen av at vi fløy under tretoppene. «Vi må unngå å bli truffet av kuler fra Angola», forklarte piloten. Hvem var det som kunne tenke seg å skyte på oss? I Angola var det urolige forhold med borgerkrig. Dessuten var SWAPO, frigjøringsbevegelsen i Namibia, flyktet dit og hadde sitt hovedsete der. Kunne de tro at vi representerte apartheidmyndighetene?

Men det skulle bli mer uro. Biskop Doumeni innlosjerte oss i kirkens gjesterom. Om natten hørte vi et voldsomt brak, og neste morgen fikk vi høre at en bensinstasjon i nærheten var blitt sprengt i luften.

Vi ble tatt med til en skole for tohundreogfemti svarte ungdommer. Gunnar skulle tale, men ungdommene ville at kona også skulle på talerstolen. Jeg fikk fem minutter til å tenke over hva jeg skulle si til ungdommer i et apartheidland. Jeg var ikke vant til å tale uforberedt i fremmede forsamlinger og på et fremmed språk. Jeg forsøkte å identifisere meg med deres situasjon, og sa noe om hva jeg trodde de måtte forberede seg på når deres land en dag ble fritt. Ikke minst gjaldt det også frigjøringen av kvinners situasjon, og jeg fortalte litt om kampen for dette i mitt eget land.

Svarte – ikke mennesker?

Hvordan bygge tillit?

Det var tilbake i Windhoek at uttalelsen kom fra vår tyskfrikanske ingeniør om at han som barn ikke hadde oppfattet svarte som mennesker. Det var ingeniøren og hans bror presten vi var i samtale med. De representerte en av de hvite kirkene som var suspendert fra Det Lutherske Verdensforbund, LWF. Uttalelsen gav meg assosiasjoner til Australia, hvor jeg ble fortalt om besteforeldre som dro ut i bushen om søndagen for å jakte på aborigierne.

Vår ingeniør fortalte at han gjennomgikk en krise da han oppdaget at de svarte var mennesker av like stor verdi som ham selv. Han forsto at han måtte gjøre noe for å bygge bro. De hadde prøvd alle slags tiltak for å forsøke å bygge opp et tillitsforhold til de svarte. Et av dem var å invitere på hyttetur.

Men det sier seg selv at det vil ta tid å bygge opp tillit. Det var sterke holdninger som måtte endres. Det gjaldt grunnleggende verdier og holdninger. Det ble fortalt om en episode i en kirke der den hvite presten leste en tekst fra bibelen. Da reiser en hvit kvinne seg. Hun spaserer demonstrativt nedover midtgangen med hånden hevet over hodet og roper: kommunisme!

Unn Stålsett født 1931 i Stavanger. Magistergrad i pedagogikk med sosiologi og psykologi som støttefag i 1959. I. amanuensis i pedagogikk i lærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo før hun gikk av og gikk over til Senter for seniorkompetanse. Har undervist ved flere lærerskoler og skrevet fagbøker og artikler innenfor fagområdet.

Else Hertzberg Kokkersvold

Tyven

Tillitsbruddet

«Telefon til deg!» Stemmen trengte gjennom støyen barna på barnepsykiatrisk lagde. Forbauset registrerte jeg at det var meg det var telefon til. Helt uvanlig til en skarve miljøarbeider på jobb på slutten av 60-tallet. Jeg fikk revet meg løs fra barn som klatret over hele meg, armer som klamret og dro. Bein gikk som trommestikker i luften, på bordet, på veggen. En kollega overtok plassen min. Da jeg ble ropt inn ble jeg naturlig nok engstelig. Var det hendt noe med mine kjære?

Jeg kom meg inn på vårt lille felles kontor, tok opp telefonen og presenterte meg. En helt ukjent stemme spurte om jeg hadde vært i Holmestrand nylig. De ringte fra Holmestrand og Botne Sparebank. De ville bare informere meg om at bankkontoen min var overtrukket. Først forsto jeg ikke hva han sa. Holmestrand og Botne Sparebank hadde jeg aldri hørt om. Overtrukket konto? Det var nytt for meg å ha egen konto, og jeg var stolt av å ha fått sjekkhefte. Hadde passet på det, vært redd for å miste det.

Nei, sa jeg litt nølende, forsto ikke hva han ville. «Du har hevet penger som du ikke har på konto», sa han «og du har brukt opp det du har». Han hørtes sint og irritert ut. Jeg kikket ned i sekken min. I en av lommene lå sjekkheftet der det skulle. Jeg harket og stammet – sa at det forsto jeg ikke. «Se gjennom heftet, se om det kan mangle noen blad», sa han videre. Neste telefon gikk til Erling, min ektemann. Vi var unge og nygifte. Heller ikke han forsto noe som helst. Vel hjemme bladde vi gjennom heftet. Selvfølgelig manglet det noen ark. Mange ark. Vi måtte roe oss, satte oss ned og funderte på hva som kunne ha skjedd.

At noen skulle ha klart å rive ut noe som helst i butikk, på bussen eller andre steder, anså jeg som utelukket. Vi så på hverandre. Langsomt begynte en anelse å melde seg.

Erling hadde hatt sommerjobb i Oslo kretsfengsel, avd. A, som den gang lå i Møllergata 19. Han syntes det var både interessant og lærerikt. Vi hadde mange spennende diskusjoner om hvorfor noen havnet på psykiatrisk, andre i fengsel og ikke minst, hvorfor noen aldri trengte den typen tiltak.

Selv hadde jeg tatt mellomfag i kriminologi og var opptatt av hvordan vi kunne bryte den sosiale arven, hindre skjevutvikling og kriminalitet. At jeg kom fra et borgerlig miljø, hadde ført til stor appetitt på å finne ut hvordan livet ble levd i andre miljøer.

De som hadde høyest status innenfor murene på den tiden var skapsprengere, og Birger sto høyt oppe på den listen. I den grad sommervikarer for fengselsbetjenter fikk anledning til å prate med innsatte, hadde de diskutert synspunkter over samme tema: hvorfor noen blir kriminelle og andre ikke.

Det nærmet seg slutten på Erlings engasjement som fengselsbetjent. Kontakten med Birger ble imidlertid opprettholdt ved brevskrivning. Brevene måtte gjennom sensur, så synspunkter ble formulert i generelle vendinger. Det gikk nesten et år. En ny sommer sto for tur, og det var tid for permisjon for Birger. Imidlertid hadde han ikke noe sted å bo, og det ble slik at han skulle sove på sofaen i stuen hos oss.

For første gang skulle også jeg få hilse på Birger. Mine forestillinger om hvordan kriminelle ser ut, ble gjort grundig til skamme. Slik jeg husker han, var Birger en velbygget mann. Smilet lå hele tiden på lur, og han utstrålte interesse og engasjement. Han hadde ikke mye hår igjen, men litt brunt rundt en tiltagende måne var det. Han kunne minne om en gordonsetter med blank isse og ørene klemt inntil hodet. Hår og øyne hadde samme brunfarge som cordfløyelsbuksene. Med svart høyhalset genser var han kledd slik mange menn og kvinner kledte seg på den tiden.

Det ble ikke første gang han sov hos oss. Vi syntes det var ille at det ikke var noe ettervern, og at han ikke fikk hjelp med et sted å bo. Det måtte han jo ha for å ha en sjanse til å bli lovlydig. Ettersom han ved flere anledninger i fengselet hadde gitt uttrykk for at han begynte å bli sliten av dette livet, ville vi gjerne hjelpe han med å finne en annen måte å leve på.

Vi syntes Birger var hyggelig. Vi tenkte aldri på han som kriminell. Han var godt oppdatert og hadde mange bekjente og kunstnere i sitt nettverk. Han snakket om flere aktuelle forfattere som han kjente. Dette gjorde oss selvfølgelig nysgjerrige. Praten gikk lett og utvunget. Vi spurte han aldri ut om hvor han kom fra, familien hans, om han hadde noen utdanning. Jeg har senere lurt på hvorfor, men har tenkt at vi må ha merket motstand om vi nærmet oss mer følsomme temaer. Han framsto som en vel utdannet mann, at han hadde artium var vi nokså sikre på. Han viste oss også leserinnlegg han hadde fått rykket i Dagbladet, samt et kjærlighetsdikt.

Vi var nok også litt smigret over at Birger så ut til å sette pris på kontakten med oss. Han var tross alt 20 – 25 år eldre, og med en livserfaring som var svært annerledes enn vår. Og han nøt stor respekt fra andre, både innsatte og betjening. Han ble innenfor murene vist tillit på den måten at han fikk rollen som ganggutt. Å være ganggutt var ettertraktet, for selv om man måtte gjøre noe praktisk som å feie gangene, fikk man bevege seg noenlunde fritt. Det ga et felles rom å møtes i og for Erling en mulighet til å snakke med Birger.

Ved en anledning spurte han om han kunne ha med seg en finsk venninne. Selvfølgelig sa vi ja.

Venninnen viste seg å være en hyggelig dame, og alle fire dro på hesteveddeløp i Drammen. Han sa han skulle referere travløpene for Jyllandsposten. Vi skjønnte nok det var en bløff, men lot det ligge. Birger hadde bakgrunn som travtrener og hadde fortsatt kontakter i dette miljøet. På stevnet beveget han seg rundt og pratet med mange av dem som var der. Spennende var det, men heldigvis var vi nøkterne og lot oss ikke friste til ”investeringer” i hest.

En dag kom han med en bok han sa vi måtte lese. Det var «Tyvens dagbok» av Jean Genet (1910 – 1986). Boken viste seg å være banebrytende. Den snudde opp ned på forestillinger om kriminalitetens moral. Enkelt sagt: den kriminelle satte forbrytelser vi egentlig tok avstand fra, i høysetet. Genet skildret brutalt ærlig mennesker som valgte å leve som kriminelle, som tyver, som homoseksuelle, som var på siden av samfunnet. Han skrev nesten kjærlig om forbrytelsen. Å forråde sine venner var stort.

Hvorfor hadde Birger kommet med denne boka til oss? Var det et frampek? Tenkte han som Genet - at den kriminelle verdenen er moralsk overlegen «vår normale»?

Da banken begynte å kreve at vi skulle tilbakebetale overskridelsene, ble vi betenkte. Det handlet for oss om svimlende summer. Vi hadde ikke noen som helst mulighet til å betale tilbake. Vi anså Birger fortsatt som en venn, og det var derfor med sorg vi politianmeldte han. Vi følte på en eller annen måte at vi sviktet han.

Det var ikke lenger tvil om hvem som hadde revet ut sidene i sjekkheftet. Det viste seg at Birger hadde hevet sjekker over hele Østlandet pålydende den høyeste summen som på den tiden var mulig å ta ut. I tillegg til tyveriet fra oss, ble han tiltalt for en rekke andre saker. Vi hadde kontakt med politiet for å høre hvordan det gikk med straffesaken, men ble ikke innkalt som vitner. Jeg tror at selv om saken var stor for oss, var den antakelig liten i Birgers kriminelle løpebane. Skuffelsen over tillitsbruddet sved godt, og lysten til å gjenoppta forbindelsen var ikke til stede. Vi traff han aldri igjen.

Vi lærte noe om at leilighet skaper tyv. Jeg hadde lagt fra meg heftet oppå en stabel av bøker, aviser og papir. Jeg forstår fortsatt ikke hvordan jeg kunne være så naiv. En av Norges fremste skapsprengere kommer på besøk, og hallo, hva gjør jeg? Nærmest serverer han sjekkheftet på et fat! Hvor dum går det an å være – og hvor lite omtanke lå det ikke i å gi han mulighet til å stjele fra oss?

Neste spørsmål var hvordan han kunne gjøre dette mot oss. Vi hadde fortalt hvor knepent vi hadde det økonomisk. Hvordan kunne en skapsprenger få seg til å ta fra oss fattige studenter? Det var da anelsen ble til visshet, godt hjulpet av Genet. Jeg forsto nok ikke rekkevidden av Genets moral – eller mangel på sådan der jeg nå pløyde meg gjennom *Tyvens dagbok*. Men jeg forsto iallfall at dersom vår venn tilsluttet seg Genets moral, hadde han ikke hatt mange skrupler i forhold til å rappe fra oss. Tvert imot, Birger så det som en høyverdig handling. Jeg forsto også at å få han på andre tanker ville kreve noe helt annet enn et fengselsopphold.

Senere i mitt yrkesliv, har jeg ofte brukt denne hendelsen til å forsøke å forstå utsatte barn, unge og deres foreldre. I de første møtene prøvde jeg å nærme meg forsiktig. Hva synes de egentlig om å stjele, mishandle, ruse seg osv.? Slik jeg husker det, var det få som var overbevist om kriminalitetens fortreffelighet. Tvert imot, jo mer slitne og durkdrevne de ble, jo sykere de framsto jo sterkere var drømmen om et borgerlig liv: en å leve sammen med, en kjæreste, egen leilighet og jobb. Rusfrihet, venner. Stå opp om morran, koke en kopp kaffe. For ungdommen handlet det om å komme seg på skolen, forstå det som foregikk der, få nyktre venner og å få seg en jobb.

Det som i starten kan virke forlokkende blir etter hvert et mareritt. Man kommer ikke selv ut av spenningen ved kriminalitet og rus. Det surrer seg til, og heldig er den som får hjelp. Eller det går motsatt vei. Man fortsetter i sitt kriminelle spor slik Birger gjorde. Hans mening i tilværelsen ble begrunnet i Genets ideologi.

Else Hertzberg Kokkersvold, født 1943 i Molde. Har utdanning ved Statens miljøterapeutskole og er cand.mag. med fagkretsen psykologi, pedagogikk og kriminologi. Hovedfag i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus. Erfaring fra psykiatri, barnevern, Universitetet i Oslo og Høgskolen i Akershus. Bidragsyter i bøker, tidsskrift og dagspresse. Er nå pensjonert førstelektor fra yrkesfaglærerutdanningen ved Høgskolen i Oslo og Akershus.

Yrkesliv i lengdesnitt

Kjell Hole

Vidløftige vesen og vesentlege verk

Førti år i helsevesenet – det er mitt livsverk. Mykje har eg lært og mange har eg møtt. Ein lang arbeidsdag med god mening.

Helsevesenet er stadig i fokus. Men kva slags vesen er det? Og kva kan ein kalle eit livsverk? Helsevesen og livsverk, verk og vesen, vesen eller verk. Kva er det eg snakkar om?

Livsverk og helsevesen er to av mange samansette ord som ender på *verk* eller *vesen*. *Verk* og *vesen* er sjølvstendige ord med eiga og ulik mening, men av og til er bruken lik. Er det slik at dei får ei anna mening når dei blir brukt i ei samansetting? Eg vil sjå nærare på bruken av desse orda i ulike samansettingar og samstundes reflektere over mitt livsverk i helsevesenet. Det er også samansett; av ulike fasar, oppgåver og erfaringar.

I norsk språk og daglegtale finn vi mange slags vesen: helsevesen, skulevesen, postvesen, levande vesen, overnaturlige vesen og uvesen. Likevel finst ikkje ordet helsevesen i ordboka. Men postverk og televerk er å finne i **Norsk ordbok 2014** (UiO, 2014), utan forklaring. Sjølv om vi har både jernbaneverk og kraftverk, byggverk og tannverk, vassverk, drivverk og lovverk, er det inga forklaring i **Norsk etymologisk ordbok** (Yann de Caprona, Kagge forlag, 2013) på *vesen* og *verk* som sluttledd i samansette ord. Det finst eit eige kapittel i ordboka med *prefiks* og *suffiks*. Side opp og side ned med eit mylder av småord, som kan brukast som start og slutt på samansette ord. Men i dette mylderet finn vi ikkje *verk* og *vesen*. Dei er ord med eiga mening og kan derfor ikkje kallast suffiks. Så korleis har disse samansette orda oppstått og komme i bruk? Korleis har verk og vesen blitt utvida til å vere nemningar på store system og offentlege ansvarsområde? Kan vi finne svar på det?

Kva seier kjeldene om verk og vesen? I **Norsk etymologisk ordbok** er *vesen* klassifisert under kategorien "Filosofi og logikk". *Vesen* kan tyde *natur*, *væremåte*, *eigenart* eller *skapning*. Det kjem frå lågtysk *wesen*: *tilstand*, *tilvære*, *opphald*, *bustad*. Det er i slekt med det norske verbet *vere*. Ordet *vesentleg* er ei avleiing av *vesen*. Med *vesentleg* tenkjer vi på noko viktig, noko som har stor verdi.

Norsk ordbok 2014 viser til det same opphavet, men legg til *oppstyr* og *ståk*; i tydinga å gjere vesen av eller bry seg, legge for stor vekt på noko. *Oppstyr* og *ståk* er det også kring ordboka sjølv, eit storverk i 12 bind, som er komen i pengeknipe og har møtt ein uviss lagnad. *Oppstyr* og *ståk* blir det om alt som er i pengeknipe. Slik har det vore i alle dei åra eg har arbeidd i helsevesenet. Kwart år er det krise og

manglande løyvingar, sjølv om budsjetta har vakse jamt og trutt. Aktiviteten aukar, kompetansen blir betre, køene blir lengre og misnøya veks.

Ordet *verk* er lista under to kategoriar i **Norsk etymologisk ordbok**; "Økonomi og arbeid" og "Helse". I kategorien "Økonomi og arbeid" tyder det *arbeid, handling, resultat, industrianlegg, konstruksjon*. Eg kjenner meg godt nøgd med at mitt trufaste arbeid gjennom mange år kan kallast eit verk. Og når den lange arbeidsdagen til slutt er over, må vel verket kunne kallast eit livsverk? I tillegg finn vi *verk* i tydinga *maskineri, drivgreie, mekanisme* og, ikkje minst interessant for mitt formål: *offentleg institusjon som utfører tekniske og/eller praktiske samfunnsoppgåver; postverk, televerk – men ikkje helseverk*.

Når ordet *verk* ligg føre under overskrifta "Helse", tyder det *murrande smerte, betennelse, materie, byll*. Det skal og skriva seg frå germansk *wærki*, som er i slekt med det norske ordet *verk*. Slik *verk* er ein godt kjent med i helsevesenet. Pasientar med verkande byllar og materie får som regel god hjelp. Men som tilsett kan ein stundom bli så fortvila at det verker både i hovud og mage. Det hender helst når ein i beste meining gjer jobben sin, og det likevel ikkje er godt nok. Når Dagsrevyen melder om skandale og ein veit at mange har gjort sitt aller beste, utan heilt å lykkast, då kunne vi kanskje snakke om at dei fekk helseverk?

Under kategorien "Helse" finst det eit utal diagnoser, omgrep og andre ord som har med helse å gjere. Sjølve ordet *helse* tyder *kroppslig og psykisk sunnheit og kraft, vigør*. Ordet kjem frå det norrøne *heilsa: hel, sunn, heil* og er i slekt med verbet *å helse*. Før i tida kunne ein seie "god helse" når ein møttest, medan vi no heller spør korleis det står til; underforstått, er du frisk og kjekk? På engelsk er det vanleg å seie "to your health" i staden for skål. Men ein bør ikkje skåle for mykje dersom ein skal ta vare på helsa. Som Hjallis sa: "Med alkohol i kroppen når du aldri toppen". Er du sjuk og skral, kan du lett hamne i helsekø. Å stå i kø er aldri noko å trakte etter, aller verst er det å stå i helsekø.

Av og til framstår *verk* og *vesen* som synonym. Den norske skulen vert kalla både skuleverket og skulevesenet, men ingen har brydd seg med å forklare opphavet her heller. I skuleverket er det ofte slik at dei som treng skulen mest er dei som likar han minst, og først hoppar av. Innafor samferdsel snakkar vi om både vesen og verk; vegvesen og jernbaneverk. Andre gonger snakkar vi om storverk og uvesen. Uvesen er baksida eller skyggesida av vesen. Tannverk og øyreverk kan kallast uvesen, men orda gjer ikkje noko anna enn å peike på kvar det verker og gjer vondt. Dagsverk og kraftverk er kort og godt konkretiseringar av arbeidsinnsats og industrianlegg. Årsverk er sjølve kjernen i arbeidslivet, og årsverk er det mange av i helsevesenet, og fleire blir det. No er det over to hundre tusen. Sjølv talde eg opp arbeidstimane mine gjennom fem år og fann ut at det vart seks årsverk. Med storverk tenkjer vi helst på noko som er eit flott og ferdig resultat av arbeid og handlingar over lang tid. Eit storverk kan ofte vere eit livsverk, men det er ikkje så mange livsverk som er storverk.

Wikipedia omtalar helsevesen som alle offentlege og private helsetenester som innbyggjarane har tilgang til, slik som [sjukehus](#), [helsesenter](#), [sjukeheimar](#), [ambulansar](#), [legar](#), [polikliniske helsetilbod](#), [helsesøster](#) og helsevern av ulike slag. Dei har alle til oppgåve å førebyggje, diagnostisere og behandle [sjukdom](#) og gi [omsorg](#) til [sjuke menneske](#). Men ordet sitt opphav seiest det ingen ting om.

Verk og vesen i tydinga system og strukturar innafor det organiserte samfunnslivet er vi alle kjende med, men forklaringa på når, korleis og kvifor dei er tekne i bruk på denne måten synest framleis å vere meir på det uvisse. Det kan hevdast utan vesentlege atterhald at helsevesenet er av stor verdi i vår norske kvardag, i borgarane sine liv så vel som i statsbudsjettet. Kvar einaste innbyggjar er i kontakt med helsevesenet med visse mellomrom. Nokre meir enn andre. For nokon er det skilnaden mellom liv og død. Dette vesenet står altså sentralt i våre liv, både som brukarar og skattebetalarar. Det kan minne oss om ein skapning, ein god ven. Kanskje er det derfor vi kallar det eit vesen? Men dei som står i kø og ventar på behandling vil vel heller kalle det eit uvesen?

Som før sagt kan vesen mellom anna tyde *natur*, *tilstand*, *tilvære*, *bustad*, *opphald*. Kva om vi set helse framfor nokre av disse orda? Då kan vi få helsetilstand, helsebustad eller helseopphald. Det kan nok gi meining for enkeltpersonar, som strevar med sjukdom og plager av varig karakter, slik at tilhøvet til helsevesenet er ein vesentlig faktor i *tilværet*, mest som ein *bustad* eller eit *opphald* som varer i lang tid. Likevel er det ikkje det vi tenker på når vi snakkar om helsevesenet. Då tenker vi på eit stort og komplekst behandlings- og omsorgssystem, styrt og bemanna med framstående fagfolk av ulike profesjonar. Til saman nyttar dei seg av ti prosent av statsbudsjettet, ein større del enn nokon annen samfunnssektor. Ja, nokre av dei som jobbar i helsevesenet har sugerøyr rett inn i statskassa. Eit slikt vesen er det kjekt å ha, og mest alle som jobbar der, og dei som får god hjelp, er glade og skryt av det dei opplever. Men likevel er det mange som syt og klagar. Tilsette som jobbar turnus vil helst sleppe. Sjuke som ikkje får hjelp er misnøgde.

I mi vurdering er det norske helsevesenet eit storverk. Det finst over alt i bygd og by. Det er eit tilbod til heile folket, til liten og stor. Det er offentleg finansiert, med berre mindre innslag av privat verksemd. Og dette storverket har ei sterk forankring i og slektskap med ein anna storveges og allmenn samfunnsinstitusjon; skuleverket – for ikkje å kalle det skulevesenet. Det eine vesenet er mest som ein føresetnad for det andre, og begge både er og lagar storverk på sitt beste. Når to norske forskarar er tildelt ein Nobelpris i medisin, er det utan tvil med innsats og ressursar av mange slag, som både skuleverket og helsevesenet skal ha mykje av æra for. I Norge kan du bli frisk av ebola, men i Afrika dør du. Å ha arbeidd lenge i helsevesenet gjev meg ei god kjensle av å ha vore til nytte. Men det var i skuleverket grunnen vart lagd.

Verk og vesen synest etter dette å trivast godt både åleine og saman med andre ord. Saman med andre kan dei brukast til meir enn dei klarer på eiga hand, og dei set namn på store gåver frå stat og kommune som vi alle tar for gitt. Helsevesen og

skuleverk er to av desse gåvene, sjølvagte innslag i kvardagen vår. Men desse samansettingane er likevel ikkje funne verdige til å bli forklart *etymolgisk* i ordbøkene. Då er det ikkje så enkelt å spekulere meir om opphavet; når, korleis og kven som først tok dei i bruk på denne måten. Derfor må eg undre meg på om det heller kan vere visse manglar eller attergløymer i dei store, tunge og bindsterke ordbøkene eg har søkt hjelp i. Eller kanskje er det slik at samansettingane er så sjølvagde at dei ikkje treng noko forklaring? Ikkje veit eg, men eg må vedgå at dette vart vidløftig.

Og kva har alt dette med mi rolle i helsevesenet å gjere? Det har først og fremst fått meg til å tenkje på kva slags vesen eg har brukt livet mitt på. Det er ikkje berre ordet som er samansett, sjølv det store vesenet er og samansett og mangslungent. Derfor har eg ei kjensle av å ha hatt svært ulike jobbar gjennom mine førti år. Eg starta i 1974 i Helsedirektoratet og har vore tilsett på alle forvaltingsnivå – statleg, fylkeskommunalt, kommunalt og til slutt på det som no vert kalla foretaksnivå – eit nyord for sjukehus. Mitt utgangspunkt var ikkje helsefag, men samfunnsfag; statsvitskap med vekt på offentleg administrasjon, organisasjon og profesjonsstudiar. Det har komme til god nytte. Det meste av tida har eg operert i skjeringspunktet mellom politikk, fag, leiing og administrasjon. Eg har møtt mange aktørar i dette vesenet, frå dei som lindrar verk og vondter til dei som lagar lover og løyver pengar. Mange flinke folk, kvar på sitt. Det har vore eit meningsfylt og lærerikt yrkesliv. Mykje har eg lært og mange gode minner har eg fått med meg. Vidløftig eller ei, eit livsverk vart det, og det er ikkje uvesentleg!

Kjell Hole, født 1945 på Vestnes i Romsdal. BA Trinity College 1968, Cand. Polit. ved UiO 1974, med hovedfag i statsvitenskap. MA i helseledelse ved Leeds University 1978. Har arbeidet i Helsedirektoratet, vært sekretær for Statens sykehusråd og Sosialkomiteen i Stortinget og planleggingssjef hos Sykehusrådmannen i Oslo. Var sentral i utformingen av bydelsreformen i Oslo og første administrasjonssjef i Sogn bydelsforvaltning 1988-1993. Var selvstendig konsulent i fire år. Fra 1997 til 2006 Personal- og organisasjonsdirektør ved Rikshospitalet og senere spesialrådgiver ved Oslo Universitetssykehus. Kjell er sertifisert coach i International Coach Federation.

Gretha Halvorsen

Faglig nybrott i Oslo sentrum

Mensendieckutdanningen på flyttefot fra Oscars gate til Frydenlund

Tiden i Bårdar danseskoles lokaler 1961 - 1969

Ett kull med 40 studenter

Gleden var stor, jeg var kommet inn på Mensendieckskolen. Jeg hadde hatt valgets kvaler: lærer eller sykegymnast? Etter å ha lest en spalte i bladet Allers, som hver uke presenterte en utdanning, falt valget på Norsk Mensendieck-skole. Med henvisning til skolens leder gikk turen til rektor Lisbeth Bugge. Jeg ble invitert inn i hennes private gemakker. Hun var en fascinerende og uformell dame, ganske original. Det ble en riktig hyggelig og personlig samtale. Jeg følte meg vel i denne hjemlige atmosfæren, noe som ga ytterligere motivasjon til å søke utdanningen.

Spenningen var stor da første skoledag var et faktum. Adressen for oppmøte var Kristian August gate 19. En ting hadde bekymret meg lenge. I informasjonspapirene sto det at vi skulle ha med en fillerye, 190 lang. Hvordan skulle jeg ankomme med en fillerye? Hva i all verden skulle jeg bære den i? Hva skulle den brukes til?

Selvfølger ble den ikke brukt første dagen. Bekymringen hadde vært unødvendig, men allerede neste dag skulle den tjene som gymnastikkmatte. Fra en kjemperull med blått bomullsstoff fikk vi tilmålt to meter. Av dette måtte vi sy et slags før som kunne knyttes til oversiden av ryen. Det kunne tas av for vask. Mattene skulle brukes i de daglige gymnastikktimene.

Hva med lokalene? Hva møtte oss innenfor nummer 19? Jo, en lang, litt mørk korridor hvor veggene var dekorert med flamencodansere, tyrefektere og diverse andre eksotiske figurer. Overraskende, litt morsomt, men var dette virkelig en skole? Innenfor åpenbarte det seg en stor sal med et flott parkettgulv. På et podium sto et flygel og en buet sofa trukket med rød skai. Langs den ene veggen var det sittegrupper med bord og sofaer i små båser, som på en intim restaurant. Salen hadde store vinduer i taket. Ingen vinduer på veggene; disse var dekket med speil. Det var tydelig at vi befant oss i en underetasje. Var det en litt spesiell lukt her? Senere klarte jeg å identifisere lukten som bonevoks ispedd sigaretttrøyk fra danseaftenen kvelden før. Vi var nemlig kommet inn i Bårdar danseskoles lokaler! Utrolig! Det var dette som skulle være vår skolebase.

To rader respatekbord med stoler var satt frem. Vær så god ta plass. Rektor og lærere ønsket velkommen. Alle i hvite frakker. Rektors frakk hadde store lommer. Ut av lommene trakk hun opp huskelapper med beskjeder. Vi var spente og nysgjerrige. Senere skulle slike lapper bli kilde til frustrasjon. Danseskole-skolen vår hadde ingen oppslagstavle. Interiøret i salen måtte ikke endres. En sammenleggbare tavle var eneste hjelpemiddel. Det meste måtte derfor formidles muntlig. Dette stjal tid fra timene. Noen ganger syntes vi aldri å komme i gang med faget.

Mensendieckskolen disponerte bare to doble skap på gangen. Der måtte filleryene og utstyr til pasientbehandlingen plasseres. Møysommelig stabling og dytting før skapdørene ble presset igjen. Hver dag skulle respatekbordene inn og ut av salen, til og fra timene. Bordene ble transformert fra skrivepulter til øvingsbenker og senere til behandlingsbenker. På gangen måtte de stables fire i høyden. Det var litt av et kunststykke. Fra første dag var gruppearbeidet i gang. Mensendieck-utdanningen disponerte lokalene til klokka 1600. Nåde den som falt for fristelsen å drøye tiden. Fru Bårdar var en meget streng og oppfarende dame. Vi fikk litt skrekk for danseskole-damen.

I garderoben var det trangt, en knagg til hver, en dusj, to vasker og et WC. I den første tiden var det ikke like lett for alle med slik samrøre. Spesielt vanskelig kunne det være for dem fra utkant-Norge; noen var i Oslo for første gang. Å hevde seg blant Oslo-jentene, ofte verdensvante fra Oslo vest, krevde sitt. Disse slo an tonen og dominerte gjerne i startfasen. Som botemiddel ble «skolelokalet» utvidet. Lisbeth Bugge inviterte hjem til «Aften i Incognitogaten». Målet var sosial samling, hvor by og land kunne møtes og bli bedre kjent med hverandre.

Alle lærermøter og styremøter ble avviklet hjemme hos rektor på kveldstid. Fordi noe av undervisningen var basert på delt klasse, måtte hun også stille sitt private gymnastikkrom til disposisjon.

Fagplanen krevde også egentrening etter skoletid. Inndelt i grupper på fire skulle vi trene gymnastikk-instruksjon. Vi måtte selv finne egnede «lokaler». Jeg var heldig. En i gruppen bodde på hybel ved Rikshospitalet. Kort vei. Jeg kan huske gangtrening rundt et spisestuebord, og en hybelvertinne som sperret øynene opp, da hun oppdaget fire lettkledd ungdommer i full aktivitet.

Senere skulle det etableres eksterne grupper i tilgjengelige lokaler. Søsterhjemmet på Ullevål sykepleieskole, Industriskolen i Cort Adlers gate, Menighetshuset på Abildsø og bedrifter ble benyttet. Litt frafall husker jeg det ble i min gruppe på søsterhjemmet. Sykepleierelevene hadde fått informasjon om at de skulle lære å sitte, gå og stå. Noen sa farvel da de oppdaget at dette ikke var en vanlig mannekengskole.

Universitetet med Anatomisk Institutt og Aulakjelleren var en gave. På «anatomien» måtte vi vise adgangskort. Vel innenfor dørene ble vi møtt av en meget stram lukt, en blanding av katt og formalin. I øverste etasje, opp under taket, tok vi plass i Lille

auditorium, et galleri med smale, harde trebenker. Litt skummelt til å begynne med, da vi forsto at vi måtte hente preparater, kroppsdelene, fra store lukkede kummer. Men tiden på «anatomen» var en fryd. En ny og spennende verden. Til tross for litt nerver når vi måtte redegjøre for dagens tekst, elsket vi anatomitimen med professor Jansen. Han var en ypperlig pedagog og ble en hjerneforsker i verdensklasse. Han underviste ved utdanningen fra 1929 – 1967. I avskjedsbrevet skrev han:

Jeg tar ikke i betenkning å si at mensendieck-undervisningen, takket være de små klasser, det strenge utvalg av elever og elevenes iver og interesse, har vært den mest takknemlige i min 30-årige virksomhet som universitetslærer.

Aulakjelleren og preparatsalen ble ikke bare et viktig sted for pauser og kollokvier. Her kunne vi også stifte nye bekjentskap med medisiner- og jusstudenter, på den tiden flest menn. Mensendieckutdanningen hadde lange tradisjoner med å arrangere ball. Naturlig nok måtte vi invitere med partnere. Noen fant sin livsledsager her. Ellers dro vi nytte av den urbane beliggenheten. Langveis-farerne ble fort kjent i Oslo-gryta, og var det noen som ikke orket mer skole, var det kort vei til Scala kino. Vi profiterte på at det meste lå meget sentralt.

Fra andre året hadde vi pasientbehandling i Kristian August gate. To av respatex-bordene måtte bindes sammen. Noen ganger kunne det være litt kaldt for de avklede pasientene. Heldigvis hadde vi tepper. Det hendte også at vi måtte sette bøtter ut på gulvet fordi det rant regnvann gjennom glasstaket. Jeg tror ikke at pasientene var videre genert av å se duene som spankulerte på dette taket. Verre var det når «min pasient» lå på magen og oppdaget noe som krøp på gulvet. Diskret trakk jeg på noe som kunne være en kakkelakk.

Bårdar-tiden hadde sine utfordringer, som til tider kunne være en prøvelse. Men vi fikk etter hvert andre undervisnings-arenaer på de forskjellige sykehusene, i bedrifter, på universitetet og på Nasjonalgalleriet. Vanskeligere var det nok for lærerne. Jeg glemmer ikke gleden som Lisbeth Bugge formidlet, da hun fortalte at det var skrevet kontrakt om leie i Grønnegate 10.

Tiden i Det engelske kvarter, Drammensveien 36 fra 1946-1961

Ett kull med 20 elever økende til 36

De fleste i lærerstaben på Bårdar hadde en forhistorie i Det engelske kvarter på Drammensveien, enten som lærer eller elev. Tross primitive fasiliteter var det en skoletid de fleste så/ser tilbake på med stor tilfredshet. Foranledningen for flyttingen av skolen til Kristian August gate var at Det engelske kvarter skulle rives. Det var en vakker bygningsmasse med nydelige forhager som gikk tapt. Mange minnes den dag i dag rivningen som et sørgelig feilgrep.

Det engelske kvarter tilhørte Norges Arbeidslederforbund. Skolen disponerte en stor sal i tredje etasje, men bare til klokken 15. Veggene var dekorert med malerier fra gulv til tak; alle med motiver fra arbeidslivet. Du kom inn på et podium med en liten trapp ned til salen. Rommet var godt opplyst med lange lysstoffrør. Podiet var velegnet for forelesninger og instruksjon av øvelser. Det ga god oversikt, som ivrige lærere utnyttet til fulle.

Det verserer en historie fra en av Lisbeth Bugges timer. Dagens hovedtema var øvelsen «Indre forkortning», en av hennes yndlingsøvelser. Den gir blant annet trening av m. gluteus medius, en helt sentral muskel i gangfunksjonen. Det kreves at en står på ett ben; glir ut med hoften og strekker opp igjen. Øvelsen skulle praktiseres, oppleves og analyseres. Lisbeth, som var glad i å snakke, analyserte og instruerte mens elevene gled ut og rettet opp, gang på gang. I sin iver overså hun utfordringen ved så langvarig muskelarbeid på ett ben. Det grenset til tortur. Elevene frøs, skjønte ingen ting, men ingen turte å sette benet ned!

Bortsett fra et offentlig toalettrom i kjelleren, som de fleste ville unngå, var det bare adgang til en spring med kaldt vann i lokalet. I tilknytning til salen var det et bøttekott med et nedfelt lite kar, som ble benyttet til fotvask. Dusj var ukjent, også deodorantstifter. Dette ble avhjulpet ved at en far som var apoteker, utviklet en salve mot svette. De som bodde på hybel benyttet gjerne Vestkantbadet, som lå tvers over gaten. På hybelen var det som oftest bare vaskevannsfat og vannmugge til disposisjon.

Alle behandlingsbordene ble stablet på en trappeavsats, og måtte bæres opp og ned trappen. Det var et lite problem med luftingen gjennom nederste dør i salen. Herfra kom det liflig matlukt fra restauranten «La Belle Sole». Den blandet seg med kjemiske dunster fra Fadums renseri som lå vegg i vegg. Derfra kunne det også være litt støy fra rensrimaskinene. Men alle var stort sett fornøyde. Beliggenheten var ideell. Skolen var nabo til Universitetsbiblioteket. Her var det lesesal og kantine, som var til stor nytte.

I Aagot Normanns timer var det ikke god tone å intervensere. Ingen avbrøt eller opponerte. Det var basert på «å ta inn»): se, høre, oppleve og forstå. Elevene møttes hjemme hos hverandre og arbeidet videre med de mensendieckøvelsene som var gjennomgått og praktisert. De skulle analyseres, skrives og instrueres i de små firergruppene. Med anatomiboken for hånd var det bare å legge seg på stuegulvet og prøve ut de forskjellige funksjonene. I fellesskap analyserte gruppen seg frem til et forslag, som ble presentert. De beste forslagene fra klassen ble sammenfattet, renskrevet og distribuert til alle elevene. Det ble etter hvert utviklet en privat øvelsesbok i mensendieckgymnastikk.

Tradisjonen med sammenstilling av bord, som ble benyttet til behandlingsbenker i salen både på Bårdar og i de første årene i Grønnegate, var blitt videreført fra Drammensveien. Pasienter og elever skiftet i samme garderobe. Elevene var to om å behandle hver pasient. Aagot Normann var veileder. Hun gikk rundt til alle pasientene

hver behandlingstid. Det fortelles at hun var blid og søt mot pasientene. Stimulerte enormt med de stålgå øynene; blikket, hendene og stemmen. Korrigerende litt, tok litt på pasienten; ga en følelse av «å se inn i dem». Hun fikk frem det beste hos pasienten, og «alle ble bra». Hun begeistret og ga så mye. Hun hadde også et eget lag med barn som var til behandling. I det hele var hun som behandler et enestående eksempel for elevene. De fikk erfare at pasienten skulle stå i sentrum. Etter et sykehusopphold sammenkalte hun elevene og fortalte om sine opplevelser. En av legene hadde snakket svært upassende til en pasient. Elevene fikk beskjed om aldri stå ved sengen og la legen få snakke slik. De ble bedt om å si i fra, slik hun selv hadde gjort.

Men mot elevene var hun ikke nådig. Autoritær, men en autoritet innen sitt fag. En høst klagde elevene over at de var svært slitne. Det ville hun ikke høre et ord om. Det hørte med til skoleplanene at elevene skulle ha undervisning i skiteknikk, både langrenn og slålåm. De skulle kunne gi pasientene råd. Vår tidligere verdensmester, Stein Eriksen, ble engasjert. Elevene dristet seg til å spørre om dette kunne foregå innenfor skoletiden. «Spørre om noe slikt. Hvilken ånd?»

Forlovelser i utdannelsesstiden ble sett på som uakseptabelt. Giftemål måtte avverges. All konsentrasjon skulle relateres til faget. Historien forteller at så sent som på kullet 1972-74 i Lisbeth Bugges tid på skolen var det en av elevene som ikke fikk fri for å gifte seg. Hun ble henvist til en frilørdag. Heldigvis trosset hun avslaget. Historien fikk jeg bekreftet i samtale med ekteparet for et par år siden. Ektemannen hadde vært politi i PST, så jeg regner det for pålitelig!

Det var heller ikke greit å komme for sent til Aagot Normanns timer. To elever som på grunn av problemer med å finne frem første dagen, og derfor kom inn midt i hennes utredning, ble møtt med: «Hva er nå dette?» I veiledningen lød noe av den beste tilbakemeldingen du kunne få: «det kan bli brukbart».

Men var noen av elevene som kom utenbys fra og bodde på hybel, borte fra skolen, ringte frøken Normann hjem til eleven for å forsikre seg om at alt var ok. Hun følte på mange måter ansvar og omsorg for elevene.

Tiden i Oscars gate 92: 1923-1934

Colbjørnsensgate 2, Oslo Kvinnelige Handelsstand: 1934-40 og 1944-46

Skolen var stengt i krigsårene

Fra 1 elev økende til 12 elever

Aagot Normann krevde mye, men kanskje aller mest av seg selv. Hun hadde påtatt seg et stort ansvar da hun med Bess Mensendiecks tillatelse, startet utdanning i Norge. Marie «Trulthe» Falsen Sundt ble den første eleven. Hun fikk sin utdanning i Aagot Normanns private leilighet i 2. etasje i Oscars gate. Neste «kull» hadde tre

elever. Da tredje kull kom til å bestå av syv elever, flyttet hun både bopel og skole til 1. etasje. Hun hadde et stort mensendieck-rom med teppe på gulvet. Alt var lysegrønt. Her var skjerm Brett og et lite rom ved siden av til garderobe. I 1934 økte elevtallet til elleve. Det ble da inngått leieavtale med Oslo Kvinnelige Handelsstand i Colbjørnsensgate.

Gymnastikkantrekket er en historie for seg. De aller første elevene var nakne i gymnastikktimene. Her skulle muskulatur og ledd kunne i akta. I et intervju i 2006 med Lilleba Ihlen, en meget oppegående dame på 100 år, som for øvrig mailet med barne- og oldebarn og levde til hun var 106 år, fortalte meg at dette ikke var særlig godt likt. De var tre på hennes kull, Min første sjef, Lisbeth Bugge, gikk på dette kullet. Hun ble 98 år gammel og kunne fortelle en del fra denne tiden.

Ellers var det vanlig å fotografere elevene nakne bakfra og fra siden; en rad på fem. Du fikk utklipp av deg selv, slik at du kunne se hva du skulle arbeide med! Om det ble noen forandring, sier historien ingenting om. Når dette opphørte er jeg usikker på, men det ble i hvert fall praktisert på kullet 1956/58.

Fra begynnelsen av 30-årene ble det innført gymnastikkdrakter. Etter krigen var det vanskelig å skaffe treningstøy. Da ble det gitt praktiske råd: Klipp to kvadratiske tøyestykker, sett spissene mot hverandre, sett en snor på og vips så har du en BH. Det var mange varianter i antrekk. Å stille opp i avklipte ullbukser med på-skjømte strømpelegger og ullsokker var ingen flau over.

Skolen var stengt under krigen. Flere av lærerne og tidligere elever var motstandsfolk. Elever som begynte på skolen etter krigen hadde også sine erfaringer. En lærer satt i konsentrasjonsleir. Ingrid Furuset som arbeidet nært med Jens Christian Hauge, hadde mange farlige oppdrag. Merete Malm og Margrethe Holst, begge gift med motstandsmenn, var også aktive. Norsk Mensendieck Forbund var i sin tid stolt over at det ikke var noen nazister i deres register.

Tiden i Grønnegate 10: 1969- 1992 med tilleggslokaler i Parkveien 21/23 og i Hegdehaugsveien fra 1980-tallet

40 elever på et kull økende til to kull på 30 studenter

Skjebnen ville at jeg skulle følge med på lasset til Grønnegate. Jeg ble spurt om å være «smålærerinne», en slags timeengasjert assistent under opplæring. Sammenliknet med vårt forrige husvære var dette et lite paradisi. Egne lokaler hele døgnet! Riktignok lå det meste av lokalet i første kjelleretasje. Vinduene med trådglass var plassert høyt opp på den ene langveggen. Men de kunne åpnes. Frisk luft! En ting måtte vi imidlertid passe på. Vinduene var i jevn høyde med bakkeplan utenfor. Her var det en barnehage for russiske diplomaters smårollinger. Barna ble overvåket av importerte babuschkaer, som ga inntrykk av at alle fremmede språk var totalt uforståelig, også

fingerspråk. Barna moret seg av og til med å kaste sølekaker inn gjennom de åpne vinduene. Det hendte også at ruter ble knust. Forsøk på irettesettelse eller krav om erstatning var nytteløse. En gang det var riktig ille, sendte vi skriftlig klage. I fullt alvor ble det hevdet at det var våre studenter som kastet sanden utover gulvet i gymnastikk/behandlingsalen. Det var bare å resignere.

Et rom lå over bakken, et eget klasserom med regulære pulter. En nyvinning som etter hvert ga mulighet for å ha to kull under utdanning samtidig. Det lå til rette for å øke kapasiteten, men det ble ingen realitet før vi fikk tilleggslokaler i Parkveien 21/23. Mensendieckutdanningens fagplan stilte relativt store krav til lokaler. I tillegg til klasserom skulle det være en stor og en liten gymnastikksal, og en sal med plass for benker til undervisning i manuell behandling. Det var videre behov for areal for drift av en poliklinikk. I sitt arbeid med prøveelever og grupper trengte studentene å disponere skolen på ettermiddags- og kveldstid.

Klasserommet og de to gymnastikkrommene ble innredet. Det var ikke lenger nødvendig å bære frem bord til forelesningene, men i flere år måtte vi fremdeles stable respatexbord til bruk i pasientbehandling og praktisk øving i de to gymnastikksalene. Det var stor stas da vi etter hvert kunne sanere bordene og gå til innkjøp av moderne, regulerbare behandlingsbenker.

Garderobe og dusjkapasiteten ble forbedret. Men da vi fra 1970 startet med opptak av menn, måtte det etableres en egen garderobe for dem. Førstemann, som var den eneste på kullet, var tiltenkt nærmest et klesskap. Tross protester ble det engasjert en snekker som delte lærernes garderobeskap i to med en skillevegg. I fullt alvor tenkte rektor at gutten skulle kripe inn der. Det var selvfølgelig ikke mulig. Vi fant heldigvis en annen løsning.

Hverken studenter eller lærere hadde eget spiserom. I vinkelgangen utenfor gymnastikksalen var det rader med sorte skaibenker. Her satt mange av studentene i spisepausen. Vi lærere var avhengige av å gå forbi studentene for å hente kaffevann til lunsjen. Når en passerte studentene var det lett å registrere stemningen på kullet. Var alt tilfredsstillende var det nikk, smil og skravling. Var det misnøye, lå det tydelig i luften.

Ellers ble studenter som hadde problemer, gjerne «fanget opp». Miljøet var lite og oversiktlig. Undervisning med fysisk nærkontakt og individuell veiledning ga mange muligheter for både lærer og student til å ta opp små og store problemer. I en så markant kroppsrelatert utdanning var det mye studentene lurte på om egen eller andres helse. Ofte var det nok med en avklaring, andre ganger litt behandling eller henvisning til adekvat behandling. Noen hadde også behov for praktiske råd eller rett og slett en samtale. I møte med en mannlig student mange år etter avsluttet studium, uttalte han: «Dere må aldri slutte å bry dere». Jeg kan huske en første-semester student som kom litt oppskjørtet på kontoret, og ba om å få fri. «Jeg må få reise hjem til Bergen noen dager. Det skjer så mye med meg». Ikke så vanskelig å forstå. Hun, i

likhet med de andre studentene ble utfordret på mange plan: de arbeider kroppsnært, tar på, bli tatt på av begge kjønn, bli korrigert og kommentert, skulle eksponere seg i gruppearbeid og i instruksjon av medstudenter. Nytt og uvant var det å håndtere anatomiske preparater og lese teori med mye fremmed terminologi. I tillegg skulle de finne seg til rette på nye steder og med nye mennesker.

Lærerfasilitetene fortjener et avsnitt for seg. Tidligere hadde de fleste lærerne vært ansatt på timebasis. Det var ikke så stort behov for faste arbeidsplasser. Lærerne hadde gjerne sin egen praksis ved siden av undervisningen på skolen. Ved engasjement ble det lagt vekt på bred praksis med ulike typer erfaring. Tilleggsutdanning var selvfølgelig et pluss, men på denne tiden var det ikke fagspesifikke utdannings-tilbud i Norge. Kurs og seminarer var det aktuelle. Alle var imidlertid utdannet over samme lest. De hadde samme basisforståelse. Med protokoller, tydelig fordeling av oppgavene og jevnlig, ubetalte lærermøter gikk det stort sett bra.

Men utover på 70-tallet møtte vi utfordringer. Nye pedagogiske strømninger - tradisjonell pedagogikk versus sosialpedagogikk, intense karakterdebatter og feminist-grupperinger ble en del av hverdagen. Vi ble konfrontert med 68-generasjonens opprør. Det var ikke langt mellom allmøtene, og delegasjoner av studenter som stilte krav. Det var mye som skulle takles, men likevel kanskje de mest spennende og givende årene i mitt yrkesliv. Endringene var utfordrende, men likevel velkomne. Selv om undervisningsformen for lengst hadde endret seg, opplevde vi yngre behov for mer radikale endringer. Mye av strukturen fra de gamle oppleggene preget fremdeles undervisningsplanen.

Skolen var i en rivende utvikling. Oppgavene sto i kø: samarbeid med fysioterapi-skoler og fagforbund, internasjonale seminar, utarbeiding av nye kompendier og ikke minst de langvarige forhandlingene om statlig overtakelse av skolen. I tillegg ble det behov for mer formell kompetanse.

Tilbud om et nytt studium ble skjellsettende for utdanningen: videreutdanning i sosialpedagogikk. I tur og orden gjennomførte hele staben denne utdanningen. Beate Aubert og jeg var først ute. Forelesninger, heftige diskusjoner, og gruppeoppgaver over et år i fellesskap med fysioterapeuter dannet basis for et fremtidig samarbeid mellom de to utdanningene. Det ble skapt allianser som la grunnlag for samarbeid skolene i mellom.

Med sosialpedagogikken i ryggen kunne vi utarbeide en helt ny studieplan. Vi opplevde at verdigrunnlaget og den pedagogiske tenkning stemte overens med vårt fagsyn. Vi hadde fått en teoretisk forankring for det videre planarbeidet. Uten interne konflikter kunne vi gå i gang med et studietilbud i tråd med tidsånden med blant annet spirallæring, integrering av teori og praksis, gjennomgående prosjektoppgaver og bestått/ ikke bestått som karakterskala.

Det ble et markant behov for mere arbeidskraft. Timelærerne fikk fast ansettelse i hele og halve stillinger. Behov for bedre fysiske fasiliteter ble påtagelig. Bedring kom i flere trinn. Det ble satt inn dører og skillevegger. Sekretæren fikk et relativt godt kontor, bokholder likte heldigvis å jobbe mye hjemme. Rektor Beate Aubert og jeg fikk et felleskontor på ca. 8m² med to store skrivebord, arvet fra et advokatkontor, og en dør på hver langvegg. Vi hadde hver vår telefon. Beate var en flittig telefon-bruker. Jeg var ikke så flink til å snakke samtidig med henne. Det hendte at jeg ventet til hun var gått hjem. En gang måtte vi takle en situasjon hvor to eksterne forelesere som kom inn hver sin dør, og støtte på hverandre midt i rommet. Med en vennlig gest kunne vi tilby kaffe i det tilstøtende lærerværelset. Det måtte jo være hyggelig å hilse på andre som var tilstede!

På lærerværelset fikk lærerne tildelt hver sin halve IKEA skuffeseksjon under en snekret benkeplate. Flott tilpasset den skrå langveggen og bekledd med hvitt kontaktpapir. Her inne hadde vi bord som ble brukt til lunsj og hvilepauser, lærermøter og styremøter. Skolen hadde i alle år et årvåkent styre med to leger, jurist og en praktiserende terapeut; etter statsovertakelsen 1. januar 1979 ble det supplert med departement-, lærer- og studentrepresentanter.

Etter en tid fikk vi leie et tilleggsrom. Vi så for oss bedre arbeidsforhold for lærerne. Rommet hadde imidlertid bare en liten glugge av et vindu opp under taket. Mangel på dagslys skulle kompenseres med knallgule vegger. Det ble arrangert arbeidsbåser som på en lesesal, og innkjøpt kunstig eføy som slynget seg nedover. Det var godt ment, men slett ikke vellykket. Etter en tid ble rommet fraflyttet.

I Grønnegate hadde vi noen kjære naboer. Innerst i blindgaten lå Bokken Lassons tidligere hjem. Det fungerte som bolig for menn som var avhengig av alkohol og falt utenfor det regulære samfunnslivet. Originaler, mange interessante. De fikk ikke være inne på dagtid. En gang satt to av dem på trappen utenfor skolen. Til min forskrekkelse så jeg at de drakk rødsprit. Da jeg prøvde å avverge det, ble jeg møtt med: «Ikke noe farlig. Du ser jo at det står Vinmonopolet på flasken». Det var alltid litt vemodig når vi oppdaget at en av disse karene var borte fra gatebildet.

Parkveien 21-23 blir en realitet

Den store forandringen for skolen kom med leie av tilleggslokaler i Parkveien. Beate, som via sin ektemann, hadde levd med entreprenørfirma Astrup & Aubert, hadde nese for nye byggeprosjekter. Da vi oppdaget klargjøring for nybygg tvers over gaten i Grønnegate, var hun rask til å kontakte departementet.

Dette ville være et ideelt sted for utvidelse av skolelokalene. Representanter fra departementet kom på inspeksjon, og svaret ble ja. Besøket ble fulgt opp med invitasjon til byråsjef og alle saksbehandlere; de fleste var menn. Mange takket ja. En i staben med utpreget estetisk sans, dekket et flott langbord med yndige små blondeservietter satt opp i vifteform. Det var bare bordkortene som manglet. Det ble

servert kyllingsalat, som tydeligvis smakte. Det ble en annerledes arbeidslunsj, slett ikke mislykket.

Det nye bygget, som vendte både mot Grønnegate og Parkveien, reiste seg. Vi fikk være med i planlegging av arealene våre, som gikk over halvannen etasje. Det ble en fin poliklinikk. Kontor for flere av lærerne ble det også. Studentene fikk et eget oppholdsrom, og Beate og jeg fikk hvert vårt kontor som vendte ut mot balustraden i Parkveien. Vinduet mot gaten gikk fra gulv til tak. Her hadde vi god utsikt. Mulighet for å studere gangmønstre hos forbipasserende var optimal. Siden dette var et leilighetskompleks for stortingsrepresentanter, moret vi oss av og til med å registrere når representantene strenet inn på Vinmonopolet, som lå i bygget ved siden av. At vinduene ikke var til å åpne og rommet ellers hadde et dårlig ventilasjonsanlegg, var noe vi kom til å slite med i årene fremover. Tett nese og pannehodepine ble trofaste følgesvenner.

Men vi hadde et flott rom utenfor kontorene. Romslig plass for kontordame og regnskapsfører. I tillegg var det et stort rundt bord i en egen del av det åpne rommet. Her samlet alle lærerne seg til lunsj og i hvilepauser. Det var ikke mangel på samtaleemner. Fag, studenter, behandlingsopplegg og dagsaktuelle saker ble belyst. Vi ga hverandre råd og fungerte nærmest som en stor familie.

Trappen opp fra poliklinikken og lærerkontorene i etasjen under førte opp til dette allrommet. Det hørte til mine arbeidsoppgaver å utforme undervisningsplaner, fordele undervisningsoppgaver, diskutere fagopplegg og pedagogiske metoder.

Det falt etter hvert naturlig «å fange opp» lærerne når de kom opp trappen for å puste ut etter undervisning. Jeg så med en gang om det hadde vært en vellykket time eller ikke, om de var slitne eller oppglødde. Vi kunne dele opplevelsen, drøfte erfaringer og glede oss over vellykkede opplegg. For meg var dette et stort pluss. På denne måten kunne jeg være en støtte. Samtidig ga det meg viktig informasjon som grunnlag for planlegging av fagopplegg, vurdere belastning og arbeidsfordeling. Alt dette var informasjon jeg hadde med meg i utforming av nye opplegg.

Jeg må fortelle en liten historie i forbindelse med innflytting i Parkveien. Ved kontraktinngåelse hadde vi betinget oss rett til å benytte en inngang til bygget fra Grønnegate. Det skulle bare gjelde for lærerne. De hadde fremdeles mye undervisning i Grønnegate. Vi ventet på nøkkel. Tross utallige purringer til styret var den umulig å få tak i. Vi var rasende, men sa halvt i spøk: «Skulle tro at russerne, som bodde i toppetasjen, var spioner». Etter en tid kunne vi se bilder i avisen av russiske spioner gå om bord i et fly. De ble sendt ut av landet. Stor sak. Skandale. Ikke lenge etter lå nøkkelen i postkassen. Tilfeldig? Neppel!

Bislett høgskolesenter, Høgskolen i Oslo og Akershus

I august 1993 var flytting til Bislett høgskolesenter et faktum. Skolen gikk inn en helt ny epoke. Fra å være en selvstendig høgskole, ble vi en del av et større fellesskap. Dette resulterte etter hvert i store endringer på alle plan. Noen opplevde vi som positive, andre var det vanskeligere å tilpasse seg. Selve flytteprosessen var artig i seg selv. Studenter og lærere deltok. Det var ikke lange veien fra Grønnegate/Parkveien til Pilestredet. Behandlingsbenkene ble trillet gatelangs. Studentene kappkjørte. Alle bar kasser opp i lokalene. Det hele ble avsluttet med en velsmakende lunsj.

Vi var den aller første utdanningen som flyttet inn på senteret i Anna Sethnes hus. Litt artig var det for oss at Anna Sethne var den første som i sin tid underviste i pedagogikk på mensendieckutdanningen. Vi kom til et fantastisk flott bygg. Deler av den vakre bygningsmassen til gamle, ærverdige Frydenlund bryggeri var bevart. På en elegant måte var nye, moderne bygninger sammenføyet med de gamle. Arkitektene hadde skapt et vakkert og funksjonelt høgskolesenter. Jeg tror vi var ekstra heldige. Beate Aubert var representant i brukerkomiteen og deltok under hele byggeprosessen. Hun hadde selvfølgelig førstehåndskjennskap til våre behov. En av interiørarkitektene for bygget hadde kontor ved vår utdanning. Hun hadde derfor lett tilgang til gode råd i forbindelse med innredningen av lokalene. Det ble en både funksjonell og estetisk arbeidsplass.

Utviklingen på høgskolesenteret har gått i rasende fart. Ingen ting har stått stille. Ny flytting internt, kantiner, bibliotek, AV-avdeling, datatjenester, egne studentekspedisjoner, kommunikasjon med studenter via nettet, kulturtilbud, sentraliserte studentopptak er bare noen av endringene som utdanningen har tilpasset seg. Det er en ny tid, milevis fra starten i Oscarsgate.

Interessant er det imidlertid at en fra kullet på tre i Oscarsgate, uteksaminert i 1928, ble rektor ved skolen i 1964. Lisbeth Bugge overtok roret etter Aagot Normann. Hun var en meget dyktig terapeut og pedagog, som sammen med anerkjente forelesere og terapeuter drev skolen frem til 1976. Det er en allmenn oppfatning at det har vært en styrke for utdanningen at den i alle år er blitt ledet av en fra egne rekker.

I en samtale jeg hadde med en av lærerne som ble utdannet i Bårdar danseskoles lokaler, sa hun at lokalene etter hvert ble underordnet. Begeistring for faget, det å oppdage en ny verden, en ny måte å lære på med utgangspunkt i egen kropp og stor vekt på integrering av teori og praksis gjennom hele utdanningsløpet. Stor betydning hadde også lærere som på hver sin måte var sterke personligheter. Dannelse og kjærlighet til faget var ord som ble nevnt.

I et intervju med tre mensendieckere, alle 85 år gamle og fra samme kull, kunne de fortelle mye om hvorledes yrkeslivet hadde artet seg for dem og flere av deres medelever. Det må først nevnes at en av dem, som kunne forveksles med en 65-åring, fremdeles hadde seks gymnastikkpartier og tre pasienter i uken.

To medelever gjorde et banebrytende arbeid i skolehelsetjenesten i Bærum, en ble etter hvert sjefsterapeut på Martina Hansens Hospital, to kom til å behandle poliomyelittpasienter på Rikshospitalet og en annen etablerte et senter for handicapridning i Harstad. De arbeidet med spedbarn og psykisk utviklingshemmede. Noen fikk også arbeid i bedrifter. En var i en årrekke ansatt på Arbeidsforskningsinstituttet i Gydas vei. Slik kunne det ramses opp. Tross primitive forhold hadde de fått en utdanning som ga grunnlag for et variert yrkesliv.

Ut fra dagens målestokk og krav ville vi kanskje tenke at det ikke var mulig å få en fullverdig utdanning under slike kummerlige forhold. Men jeg synes likevel at det kan gi en pekepinn på at innhold og miljø med nærhet og fellesskap og stor vekt på adekvate læringsprosesser tilpasset faget, noen ganger kan kompensere for ytre fasiliteter.

Gretha Halvorsen er fra Oslo. Hun har vært knyttet til mensendickutdanningen i hele sitt yrkesliv, først som student, deretter som "smålærerinne" og timelærer, i mange år kombinert med drift av egen praksis med pasienter og korte vikariater ved sykehus. Deretter tilsatt som undervisningsleder og rådgiver ved utdanningen. Hun er høgskolelektor med bred faglig kompetanse fra studier i pedagogikk, etikk i relasjon til filosofi, idéhistorie, kristendom og religionshistorie, helseadministrasjon og fysioterapifaglig videreutdanning.

Møter med fortiden

Asfrid Lønstad

Skodda lettet – kløveren tittet fram

Hun sitter i stua i barndomshjemmet. Det er sommer, tidlig kveld. Skodda ligger tung langt ned i fjellet på andre siden av sundet. Det er stille på sjøen – blågrå fargetoner speiles i vannet. Ei grein av bjørka strekker seg foran vinduet. Det drypper fra bladene som er mindre her enn lengre sør i landet, men bladverket er svært tett. I forrige uke så hun ei ugle sitte i bjørka rett utenfor stuevinduet. Gjennom hele barndommen, hadde hun aldri sett ei ugle så nær vinduet. Merkelig, en så sky fugl, tenker hun, men huset har stått ubebodd i snart femten år. Da kunne ikke moren bo her alene på grunn av helseproblemer. Stillheten gjennom år, bare avbrutt av korte feriebesøk hver sommer, ja, derfor kunne det nå sitte ei ugle i bjerka. Hun husker sommeren tre år tilbake. Den gang var det ikke en fugl som viste seg, men to små rødrevunger. De kom nesten til døren, fikk hver sitt kjøttstykke. Det var like før hun fikk dem til å ta maten fra hånden. To ville dyr, og en fin opplevelse.

Nå har hun vært i barndomshjemmet i 11 dager. Skal dra om fem dager. For tidlig, tenker hun. Dette er hennes første ferie i hjemmet uten moren. Hun døde for to år siden. Noe av tingene hennes sto her da hun kom. Den rosa jakken var et sterkt syn. Morens og farens fødselsdag var samme dato som hun kom hjem. Det tok tid før hun klarte å falle til ro og legge seg.

Ryggen hennes har streiket ettertrykkelig i 11 dager nå. Været har vært dårlig, og hun kjørte 90 mil på en dag. Kom fram midt på natten. Det var vanskelig å komme seg ut av senga da hun våknet morgenen etter. Til nå har hun vært hos kiropraktor fire ganger. Er blitt bedre, men har fått sterke advarsler mot for stor aktivitet. Det er en gedigen strek i hennes plan. Hun skulle gjøre så mye denne gangen. Forfallet blir stadig mer synlig for hvert år. Nå måtte arbeidet utsettes.

Ferien skulle vært lengre, og nå synes hun å kjenne behov for stillhet og tid til å tenke gjennom situasjonen.

Kanskje skulle hun latt seg pensjonere så kunne hun blitt her lengre?

Den tanken hadde ikke streifet henne før. Men slik er det jo ikke, og heller ikke alvorlig ment. Hun vil jo helst arbeide utover ordinær pensjonsalder. Ja – ja, det er som det pleier, stadig videre, få ting gjort. Alltid skimtes nye utfordringer og muligheter.

Her i stillheten er det lett å la assosiasjonene komme og gå. Egentlig sitter hun nå og nyter stillheten i huset, bare med lyden i bakgrunnen fra radioprogrammet hun ofte hører på vei fra arbeid.

Hun har trukket opp den gamle klokka som faren kjøpte i Italia for mange år siden. Den er av alabast, skal trekkes opp en gang i uka. Nå går den igjen, det har den ikke gjort på to år. Det er en vakker klokke selv om hundeskulpturen på toppen har mistet snuten i tidens løp. Hvem knuste den en gang? Nei det husker hun ikke. Det er lenge siden. Det var vel en av oss barn som var uforsiktig, tenker hun.

Hun kunne jo flytte hit? Være freelance, ta forskjellige oppdrag her. Det streifer henne at det kan være mulig få oppdrag ved høgskolen som er etablert mindre enn to mil fra hjemstedet. Eller hun kunne utvikle noe på eiendommen, jorden? Kanskje lage en stor jordbæråker på eiendommen. Jordbær som er dyrket i her, smaker bedre enn i sør. Sikkert på grunn av den lyse sommeren nord for polarsirkelen.

Flytte? Hva da med kontakten med familien, sønnen og vennene der hun nå bor og arbeider? Mister hun kontakten hvis hun flytter så langt? Men hva med henne selv? Hun som alltid har ønsket noe for seg selv. Her er husrom og jord. Nå har hun en leilighet, spennende arbeid og inntekt, gode kolleger og venner. Nei, det er vel ikke klokt å bryte opp fra noe som er bra og som hun setter meget stor pris på?

Familien og arbeidet er, og har alltid vært, viktig! Og - er det nå så sikkert at det er klokt å flytte tilbake til barndomstraktene etter så mange års fravær? Menneskene her er ikke helt de samme som før. En ny generasjon er i ferd med å innta de boligene hvor det før var bare kjentfolk. Det har skjedd store forandringer også her.

Nei, nå dropper jeg disse tankene sier hun til seg selv, Her sitter jeg, har det varmt og fint. Har fyrt opp i den gamle kaminen. Den som bare ble fyrt opp ved høytider. Da hun var barn, syntes hun kaminen var svært pen, kunne nesten speile seg i glansen fra de brune keramiske flisene. Men best av alt husker hun den behagelige varmen den skapte i hele etasjen, gledeskapende varme.

Nå har hun spist "rester". Fisk med løk og baconbiter, -og med et glass rødvin. Hennes gode venner, Erna og Nils, satte igjen en halv flaske rødvin da de dro. De har vært på besøk fra torsdag, nesten en uke. Hyggelig med vennebesøk her i ferien. Her er plass nok og tilstrekkelig med utstyr til å ta imot besøkende. Nils fisket. Fisk hver dag. Herlig! Så ble det tur til det nedlagte fiskeværet. Underlig og spesiell opplevelse. Ja, også at hun måtte ligge i baksetet i bilen da de kjørte. Ryggen tålte ikke at hun satt i flere timer. Turen var, tross det, verdt transporten. Det var en fin opplevelse.

Nå kjenner hun på roen, - inne og ute, og varmen fra kaminen, -kanskje også litt fra rødvinen. Sitter bare her og lar tankene fly. Noterer noe i dagboken, litt om alt og ingen ting. Assosiasjonene kommer av seg selv; "brain - storming" for privat bruk. Kanskje kommer det en lys og anvendbar ide, - småler hun for seg selv?

Fint å sitte her alene i stuevarmen, se på skodda, nyte maten og freden. Kanskje ro og kontemplasjon er nødvendig for å finne ut av situasjonen? Det har vært mange endringsprosesser, både privat og i arbeid, ikke minst i den virksomheten hun er i nå.

Er hun en stimulussøker? Det er stimulerende med utfordringer, tenker hun, men også i konflikt med et sterkt behov for trygghet og harmoni.

Akkurat nå kjenner hun en fin "her og nå – følelse"; alene, varmt og godt. Klokka tikker; tikk -takk, tikk -takk, eller er det "etikk, etikk, takk," den sier; arv skal ikke ødes, men forvaltes"? Der kom den. Tanken snek seg inn mellom de andre assosiasjonene.

Denne eiendommen er arv, - forvaltes? Det spørsmålet blir påtrengende. Eiendommen har verdi, her har hun røtter, og alltid følt ro og frihet. Ser arbeidet foreldrene har lagt ned. Bit for bit var det bygget opp. Stein for stein var lagt, nesten bokstavelig talt. Stedet bar sitt navn, Steingård, med rette.

Men jorden var også fruktbar. Småbruket hadde gitt næring til både mennesker og dyr. Det kunne vel bli bærekraftig også nå? Bær, grønnsaker, poteter - blomster - skjønnhet. Hun kunne bo her. Det var hennes og brorens eiendom. Her var det plass til begge. Men vi har jo snakket om det, flere ganger. Han ønsker ikke å flytte tilbake, ikke annet enn for ferie. Det var mange år siden broren hadde vært her, mintes hun.

Huset trenger folk, og fjøset trenger dyr? Begge bygninger i ferd med å omkomme av mangel på omsorg og utbedringer. Det ytre forfall blir mer og mer synlig år for år. Likevel, en ukjent familiemann har tatt kontakt med ønske om å kjøpe eiendommen, siste gang for tre år siden. Selge? Tanken var ikke der da, men nå kom den snikende. Så lenge moren levde var det uaktuelt. Det var hun og broren enige om. Men nå er det behov for å ta en beslutning.

Igjen kom tanken; hva ville sønnen si hvis hun flytter? Kanskje ville det komme barnebarn som bare kan treffes en gang i blant, - ikke få følge utviklingen på nært hold? Det ville være smertefullt. Det hadde vært morens situasjon, alle barna hadde flyttet fra landsdelen. Men jeg kan fortsette å være her om sommeren, kom tanken, jeg kan fortsette som hittil. Så stopp! La huset leve. Hold på det, enn så lenge.

Men – forfallet? Ubønnhørlige tanker, igjen! Har det bare vært økonomi til å gjøre de utbedringer som er nødvendig nå. Huset har stått ubrukt alle år moren bodde i omsorgsbolig, helt til hun døde. Det var en trøst å vite at hun hadde det bra. Der. Hun hadde hatt sine egne møbler, eget bad, og det hadde vært aktivitetsavdeling på stedet. Der hadde moren laget mange fine ting. Selv hadde hun vært hjemme i ferier sammen med moren. Noen ganger var det moren som besøkte sine barn. Dette følte som en trøst når hun tenkte tilbake på de årene moren ikke kunne bo i eget hjem.

Det er sant at det er mye stress i disse spekulasjonene; slik det som var, som det er nå, og som det kan bli. Det er behov for forandring, og samtidig ønsker hun å bevare det verdifulle i det gamle. Det er denne bevaringsmuligheten som ikke er helt realistisk. Men, tenker hun, er det så sikkert at selve huset skal bevares, rent fysisk?

Hvis hun bevarer de gamle tingene, har hun ikke da forvaltet arven? Hvis også den som ønsker å kjøpe, sørger for at det igjen blir liv her, tar vare på eiendommen, ville ikke det være å forvalte arven?

Det er menneskene som teller, ikke hus. Her er mor og far borte. Tanter og onkler også. Det er få igjen. Jo hun har kusiner og fettere. Alle blir gamle etter hvert. Det beste er vel å flytte herfra for godt? Ta en beslutning om hva som skal skje med eiendommen. Leve etter det. Det er et smertefullt, men det var verre for mor da hun måtte forlate dette som hun og far hadde bygget opp sammen. Den gang hadde hun vært enke i ti år.

Tross historien, moren hadde vel heller ikke ønsket at hun skulle bli boende alene på eiendommen etter å ha bodd i en annen landsdel mye lengre enn i barndomshjemmet?

Sannheten er vel at barndomshjemmet har vært det trygge utgangspunkt.

Et trygt sted å ankre opp i vanskelige tider, og når det hadde vært behov for tenkepauser. Kanskje var dette en vanskelig avgjørelse fordi det representerte trygghet? Et hjem å komme til, et sted å finne ro? Paradoksalt, både et sted å søke seg til, og også søke bort fra? Hun følte at ikke bare huset, men endringer i naturen gjennom mange år, tross alt, gjorde avgjørelsen noe lettere; Naturen rundt eiendommen var også forandret. Gjengrodde stier, bokstavelig talt! Alle jordbærstedene som hun kjente i barndommen, var ikke å finne igjen. Alle nedgrodd. Til og med den flotte skibakken ned fra heia, ingen plass til skiløyper, skog overalt!

Valgprosessen er i gang, men ennå føler hun behov for å jobbe videre med forholdet til barndomshjemmet, til nåværende bolig, og til menneskene i hennes liv. De som er borte, men aller mest de mennesker som er viktige for livet videre.

Ja, ja, tiden vil vise hva som skjer. Hun ser ut gjennom stuevinduet. Skodda har lettet. Hun kan nå se fjellet klart på andre siden av sundet.

Hun ser seg rundt i rommet; de to godstolene står der som før. Går ut på kjøkkenet. Den elektriske komfyren står ved siden av den gamle vedkomfyren. Slik hadde det vært fra den gang den ble plassert der, like etter krigen. Da tenkte vel foreldrene at den gamle vedkomfyren var forsikringen dersom strømmen sviktet?

Hun åpner døra til bislaget, går ut på tunet. Den friske sommerluften slår mot henne. Hun kjenner duften fra gresset i det hun rusler bortover vegen til fjøset. Det dufter kløver- da husker hun at akkurat der på vegkanten fant hun flere ganger firkløver, lykkeplanten. Den hadde fire blad mot normalt tre. Nå kunne hun bare se rødkløver med tre blad. Nei, tenker hun, lykkeplanter kan ikke alltid være tilgjengelig, selv om man leter etter dem. Hun ser opp, retter blikket ned mot sjøen. Sollyset stråler

vakkert over spira og den hvite sandstranda i vika nedenfor eiendommen. Der hadde hun plukket mange flotte skjell som senere ble til hester sauer og høner.

Hun kaster et blikk på klokken. Dagen er blitt til midnatt. Hun går inn i huset. Rydder opp etter fiskemåltidet, låser døra. Går så til sengs og drømmer om rødkløver i midnattssol.

Året etter er barndomshjemmet blitt en heim for nye foreldre, og barn som kan plukke "lykkeblomsten" på fjøsveien, og kan leke med skjell fra den hvite sandstranda.

Asfrid Lønstad er født 1931 i Fauskevåg, Harstad. Sykepleierutdanning i 1956, lærerutdanning (sykepleie) i 1965 og hovedfag pedagogikk i 1981. Praksis innen sykepleiefag og ledelse, utdanning av sykepleiere på flere nivåer. Rektor sykepleierhøgskole, koordinator ved etablering av FoU-avd, SU, Høgskolen i Oslo. Pensjonist fra 1998.

Gudmund Hummelvold

En bureiser skriver dagbok

(1936-58)

Min onkel Gunnar skrev dagbok. Vi nevøer og nieser som av og til holdt til i Hummelvollgrenda i Os i Østerdalen i vår barndom og ungdom, visste at han nesten daglig skrev ned inntrykk i små notisbøker som han hadde i et skatoll. Vi syntes det var litt originalt, men brydde oss ikke så mye om det, og ingen fant på å be om å få lese disse notisbøkene. De hørte voksenverdenen til.

Grenda ligger på vel 600 meter over havet, og med fjell som fort runder seg opp til over 1500 meter med Hummelfjell som det mest dominerende i grenda og i bygda Os. Ellers renner Glomma gjennom og var den gang, særlig om vinteren når elva var islagt, viktigste og raskeste transportvei. Det fantes en gangbru over Glomma, men skikkelig bru som kunne brukes til kjøring, kom ikke før i 1956. Før den tid måtte folk ro over, noe som kunne bli spennende nok i vårflommen.

Den gangen var det ikke så mange veivalg å ta når man skulle velge yrke. Først og fremst var det jordbruk og da melk og kjøttproduksjon. Sauedrift var viktig i den sammenhengen. Å dyrke korn var ikke å tenke på, og potetdyrking var også risikabelt, for så høyt oppe i fjellsidene var nattefrosten en lumsk motstander. Så ble det skogsarbeid, for ikke å snakke om å få jobbe på Rørosbanen. Den slynget seg gjennom grenda og ble arbeidsplass både for banevoktere, togekspeditør og jernbanearbeidere. Grenda fikk sitt eget lille stoppested, som også ble et samlingssted for barn og unge, særlig ved kveldspåstigning og avgang. Stoppestedet ble døpt *Hummelvolden*, men opp igjennom årene endret det navn flere ganger, og fordi jernbanesjefene mente at *Hommellvoll* ofte ble forvekslet med *Hommelvik*, ble sluttresultatet *Håmålvoll*! Ikke alle fanget opp nyansene i ordene like fort.

Samhold

Gunnar var den yngste av 11 søsken. Ni av dem vokste opp. Gunnar var egentlig i gang med å utdanne seg til murer da krigen brøt ut i 1940, men det endte med at han i stedet ble bureiser i heimgrenda. Samtidig gjorde han byttarbeid med storebror Olav som drev hovedbølet og samtidig var ordfører og fylkespolitiker ved siden av. Gunnar skaffet seg litt ekstra utkomme på det viset, og fikk hjelp med hest og redskaper og arbeidskraft til gjenytelse. Å gjøre byttarbeid var svært vanlig den gang. Grenda besto av en 9-10 garder og hadde felles hingst, okse og vær for parring. Ansvar for dette dyreholdet gikk på omgang. I tillegg hadde flere husstander felles vaskemaskin, og Gunnar innredet badstu i kjelleren da han fikk opp husa sine på Beitfeltet. Badstua var da tilgjengelig for grendas folk og også en del fra bygda ellers. Far til Olav og Gunnar var Tore som også hadde vært ordfører og fylkespolitiker, samtidig som han var ligningssekretær i perioder. Han hadde forresten en usedvanlig

vakker håndskrift, noe som ikke var så uvanlig den gang. Kona si, Johanna, hentet han i sin tid fra Rendalen på en litt uortodoks måte. Det skal jeg fortelle mer om senere, men hun viste seg å være en kløpper til å drive gard. Det kom vel med når ordføreren fartet rundt og tok seg av fellesskapets ting. Det fortelles at han lenge før Torvald Stoltenbergs kjøkkenborrdiplomati, inviterte folk til frokost når store kommunale ting skulle vedtas, eller folk fra fylkesadministrasjonen måtte bearbeides enten det gjaldt veispørsmål eller andre prosjekt som trengte tung økonomisk støtte!

For mange av oss som hadde sjansen til å møte Gunnar i hans velmaktsdager, husker ham som en slavedriver ved hesjene, temperament ved lappekoppen, uopplittelig humør, en klar tenorstemme som han til stadighet brukte, og en veltrent og spretten kropp. Jeg husker at han spratt over skigarden i 70-årsalderen uten nevneverdig å hjelpe til med hendene. Han var med på å innføre damehåndballen i Nord-Østerdalen, og var både dommer og trener i en del år. Ved siden av var han en ivrig tilskuer på idrettstevner. Alltid vennlig, oppmerksom, hjelpsom. Ja, vi som møtte ham har vel bare gode minner om han og hans forhold til sin kjære Anlaug som han bar bokstavelig på hendene gjennom livet. Hun ble nemlig hardt angrepet av poliomyelitt i 23-årsalderen og fikk bevegelsesmulighetene sterkt redusert.

Dagbøker

Gunnar førte etter hvert inn mange av dagboknotisbøkene i en stor protokoll. Denne dagboksamlingen husket jeg på da jeg skulle lede minnesamværet etter hans begravelse. I utgangspunktet mest for å minne om hvilken kapasitet han hadde vært i sine velmaktsdager. Jeg fikk tillatelse til å bruke den, og folk lo og gråt om hverandre etter hvert som jeg siterte fra dagbøkene hvor han kommenterer livet på Beitefeltet og i grenda i gamle dager.

Det ble utgangspunktet for at jeg tilbød meg å skrive inn dagbøkene på data slik at flere kunne lese hans kommentarer og refleksjoner. Håndskriften hans var ikke alltid like lett å tyde! Den jobben ble en bevegende reise gjennom vel 20 år, fra Gunnar startet skrivingen som 20-åring i 1936, og han er vel 42 år når vi forlater ham i utgangen av 1958.

Årsaken til denne avgrensningen, var at de påfølgende bøker delvis var kodet, og at det dermed ble umulig å finne ut alt som sto der, i alle fall med den tiden jeg hadde til rådighet. I tillegg føler jeg vel at det er denne fasen som er mest interessant. Det var da han etablerte seg som bureiser, fikk familie og opplevde sorger og gleder som strømmet på i rikt monn. Midt oppe i det hele er det sterkt å lese om hvor glad han var i sin kjære Anlaug, hvor viktig hun var for ham, og hvor glad han var i de to barna sine, og i den storfamilien som holdt til både i grenda og i Osbygda.

Når det gjelder rettskriving, har jeg fulgt Gunnar sin. Bare i noen få tilfelle justert litt, men han har sin egen muntlige stil, delvis i dialektform, og det synes jeg var viktig å bevare. Han har også for det meste angitt på hvilke ukedag ting skjedde. Det er både

morsomt og interessant, for det er med på å følge livet i grenda gjennom en uke, og kanskje særlig hvordan de brukte lørdagskveld og søndag som rekreasjon og hvile.

I tillegg er dette en kulturhistorisk beretning fra en periode som det er interessant å få ta del i.

Men hva var det som drev han til å skrive dagbok ved kveldstid, etter en hard arbeidsdag, kan man bare spekulere i. I alle fall er det tydelig at han har lyst til å berette om hva som skjer rundt ham og i ham.

Gunnar en flink forteller, tørrvittig og med mye understatement. Han bruker ofte korthogne setninger, men som er ladet med informasjon. Noe setter han i parentes, enten som forklaring eller som en tørrvittig kommentar. I denne beretningen har jeg tatt ut en del av det han har skrevet for å gi leserne et inntrykk av hvordan det var å leve i denne grenda på førti og femtitallet sett med hans øyne.

Direkte dagboksitat har jeg satt i kursiv.

Noen faktaopplysninger:

Beitefeltet er den plassen han ryddet og bygde heimen sin på. Også kalt *Moa*.

Gara/Garen er hovedbølet som storebror Olav drev. Han og faren Tore var ordførere for Tolga og Os i til sammen vel 30 år. Olav hadde mistet høyre hånd i en sprengningsulykke, men det hindret ham ikke i arbeide som smed, drive et mobilt sagbruk ved siden av gårdsarbeidet, knytte skolissene med en hånd (venstre – bare prøv!) og ellers utfolde seg som slektsforsker og å registrere pilegrimsveier.

Høstvollen var egentlig en seter som lå i utkanten av grenda, og etter hvert ble brukt som bolig og senere feriebolig.

Fensal var forsamlingshuset i bygdas sentrum.

1936

Vi starter i 1936. Da er han altså 20 år, og han er ganske knapp i formen. Men allerede her ser vi litt av hans observasjonsevne, hans sans for naturskjønnheten rundt seg og hans noe lakoniske form. Senere maler han ofte med litt bredere pensel når han forteller. Her er hva han skrev på noen av dagene dette året:

5.7. Søndag. En fin sommerdag med strålende sol. Går i krokkert ned på plassen.

14.7. Tirsdag. Til Tolgen på sesjon. Hadde for dårlige øyne, og ble fritatt i fred, men ikke i krig. (Ei dum ordning.)

19.7. Lørdag. Para merra til Hans borti Dala (Til ingen nytte. Hun er for gammel.)

25.7. Søndag. Jo Persa hit med rødmerra si. Etterpå inn og hamra orgel og drikk kaffe. Han er veldig musikalsk. Marsjan florerte på tangentene.

24.12. Torsdag. En trivelig julekveld. Til bords i kjøkkenet. Far leser juleevangeliet før vi fikk den tradisjonelle høytidsmaten. Først risengrynsuppe med rosiner i. Kokt saueygg, heimlaga pølse + slagsiderull og heimbrygd øl. Etterpå i stua der julegrana og gaver + godter venter. Gang rundt treet og opplesing av far i fra "Juleaften på landet".

25.12. Første juledag. Flott julevær med nyfallen snø. Jeg ploga i vei over elva borti riksveien. Mye lesing og hestestell. En rolig dag som det pleier førstestedag.

Krigen

I 1940 var Gunnar på opplæring på Sandfærhus på Værnes i Stjørdal for å bli murer. Han er ganske knapp i meldingene på de to første dagene av krigsutbruddet. Han skriver for eksempel ingen ting om de voldsomme kampene som fant sted i Os, men han visste vel heller ikke hva som foregikk akkurat da der hjemme. I dagboka forteller han kort og knapt:

9.4. Tyskland besatte Norge... De tyske flya kretser over Sandfærhus. De norske soldatene låg og skaut på dem attmed husveggom, men de tyske svarte fra flyom med mitraljøse og gikk ned på flyplassen. Vi var vel 80 stk. på kurset. Sprang ut og glante opp i lufta uten noe dekning. En trist dag. Vi skulle på kurset til uti juni en gang. Og en del av oss hadde fått jobb i Levanger. Kapteinen på Sandfærhus hadde spurt for oss hos en kjenning han hadde. I stedet vart det oppbrudd. Vi reiste til Støren og overnatta på et tog.

10.4. Kom heim.

24.4. Jeg hugger ved, og så fikk jeg besøk av to tyskere + NN. som tolk. De skulle hente Olav for han var ordfører. Men han var borte på saging. Han var ikke i Os i det hele tatt. Jeg forklarte NN. det. En av tyskerne retta rifla imot meg. Han trodde vel at jeg jugde i NN.

31.12. Nyttårsaften. Forferdelig kulde. Har vært 40 grader i to døgn nu.

Gunnar melder lite om hva som skjer av okkupasjon i disse krigsårene. Livet må gå videre, livsgrunnlaget må trygges uansett, og livet i grenda går sin gang.

I 1941 er det klart at han har bestemt seg for å bli bureiser. En karriere som murer ser han ikke lenger på som realistisk, forholdene tatt i betraktning. En årsak er nok også at han nå for første gang nevner Anlaug i dagboken (15.04.) Hun var den gang 16 år og mørk og vakker! Sitat: "Anlaug hang på sykkelen min nedpå Mosengen. Hun sto på ski".

Han kjøper jordstykkene Høstvollen og Beitefeltet av foreldrene sine i løpet av sommeren og setter i gang. I dagboka for 15.10 skriver han:

”Mandag. Kjørte til Os og kjøpte spiker på Samvirkelaget av Martin Bakos for 200 kroner. Fikk ei svær potetavling i høst. Solgte til jernbanefolk. Martin sa til meg: ”Det kommer neppe noe mer spiker på lager.” Så jeg kjøpte alle sorter, for jeg skulle sette opp både våning og fjøs. (Det var bra at jeg gjorde det, for siden var det ikke å få på mange år.)”

Gleder og sorger

Ellers på den tiden inneholder dagboknotatene en del informasjon om Anlaug. Det er en god del brevveksling som foregår, og postmann er Toremann, sønnen til Olav. *”Taus og solid”*, kommenterer Gunnar.

Det er tydelig at ting har skjedd, for når vi kommer til jule- og nyttårshelga 1942, skriver Gunnar følgende opplysninger:

20.12. Søndag. Er i vei og bestiller kokke til vårt bryllup (Karen Eidsvoll). Og bil til prost Klute (Alf Jonsen).

21.12. Mandag. Anlaug og jeg til Røros.

22.12. Tirsdag. Olav, Robert og jeg gjør Storkammerset ferdig.

24.12. Julaften er vi på Gara. En trivelig høitidskveld som det pleier.

31.12. Torsdag. Nyttårsaftnen kom Margot og Håkon. Så er det slutt på gammelåret og ongarstanden. Vi tok imot det nye året.

1943

1.1. Nyttårsdag. Ettermiddag kjørte jeg ned i Eria og hentet kjel og dekketøi.

2.1. Lørdag. 20 minusgrader. Anlaug og min bryllupsdag. Vi kjørte Glomma oppover Vangrøfta helt opp til brua på blankisen. Et friskt vintervær i matt vintersol- Mange hester i følge- Prost Klute vidde oss. Forefolk er Ingeborg og Olav, Bergljot og Bersven. Middagen og selskapet på Gara.

Da hadde mye skjedd. De ”måtte” gifte seg som det het den gang, og de ble boende på storkammerset hjemme på Gara et par år før de fikk sitt eget. Mye ung lykke, men ikke så lenge etter kommer den første tragedien, da Olavs datter lille datter Jofrid ble syk i krupp, og livet sto ikke til å reddes. Gunnar skildrer fortvilelsen alle følte:

1.3. En sorgens dag for alle. Gode Jofrid døde i natt på morgensia i mellom mor og far i senga. 4 ½ år gammel. Kolstad forstod ikke riktig hvor galt det var. Hun var litt bedre da han besøkte henne. Det blei opphengt våte lakener + håndklær på snorer for å få damp i rommet. Det blev for hardt for hennes vesle hjerte, stakkar. Jeg tok en hest og kjørte oppi skogen etter et vedlass. Alt blev så trist og mørkt. Hun var godjenta til oss også. Hun var mye atti kammerset med oss og var så blid og god. Hun var med meg over alt ute på

gardsplassen og i stallen. Og for en motgang for mamma og pappa. (Men livet må gå sin gang sies det. Men likevel føles det ikke slik mang en gang.)

2.3. Tirsdag. Sang vi ut Jofrid.

5.3. Fredag. Kjører til Tolga 350 kg. høy til dr. Kolstad. Tok med kista til Jofrid.

Men livet gikk videre, og 4. april kunne han fortelle:

4.4. Søndag. En ny stor dag for oss. Anlaug fikk ei jente på 10 mark. Altså 2,5 kg. Og vel en mnd for tidlig, sa Marit Bekken. Ei gul jente var det også (en kineser til far sikkert). Hun kom til kl. 8.45. Jordmora kom med tog kl. 9. Ingeborg, Olav og jeg var jordmor i første omgang. Alt gikk bra og takk O Gud for det. Jeg kjører Marit Bekken oppover igjen, og henta mor ved Maria Stenset. Vi ringte til henne, så hun kom dit i fra Myre.

6.4. Tirsdag. Hugger ved og er ofte inne og ser på veslejenta vår.

Når vi kommer inn i 1944, ser alt godt ut. De er unge og spreke, og Gunnar forteller om skiturer med datteren Jane i ryggsekken. Han og Anlaug går på ski i måneskinnet om kveldene, og i påsken går de over Hummelfjellet og ned i Narjordet og tilbake igjen. Da har de byttet hvetemelsmerker mot en barnepotte! De tar av og til tidlig kveld og "koser oss med Jane atti kammerset"!

Høstvollen

Ellers går sommeren med til å høste bær i fjellet, sylte bær og glede seg til å flytte inn på Høstvollen:

29.8. Tirsdag. Anlaug og jeg på Høstvollen og sylter bær. Og jeg tar av tråd. Det er trivelig på Høstvolla. Vi gler oss med spenning til flytting dit.

4.9. Mandag. Vi flytter på Høstvollen. Det er rart å flytte heimefra. Men en gang må det skje. Joise og Jane ville ikke flytte fra Gara. Da vi bar ut barnesenga til Jane fra Storkammerset på Gara, skrek Jane og blåholdt i. Det er rart å sette ben under eget bord. (I dette tilfelle lånt bord.) Vi lånte alt inventar av Margot og Håkon.

At de ikke hadde det så fett i starten, kommenterer Gunnar i et dagboknotat:

5.11. Søndag. Var vi nedpå Garen i fars og Olavs bursdag. På heimturen Anlaug slo i stykker kakfatet sitt (Det eneste vi har.)

Denne korte kommentaren som Gunnar satte i parentes, sier vel alt om hvor lite husgeråd de hadde, og hvor knusingen av et kakefat fikk store konsekvenser for serveringen!

Men livet går videre og Gunnar kommenterer i dagboka at han tar opp lån, men ikke så mye, og så får det heller gå litt saktere med framdriften, og heller gjøre mer byttearbeid. Så kommer første julekvelden i eget hjem, og Gunnar gir en nydelig beskrivelse av den:

24.12. Søndag. Selveste julaften. Kjørte litt med Grane føre middag. Martin hit og klippet en fin ståman på ham. Arne Osflaten hit en tur, og Hjørdis Nordby. Om kvelden henta jeg melk på Gara og ønsket dem ei god jul. Det var rart når jeg gikk frem på Høstvollen igjen (dem på Gara ville at vi skulle være der julekvelden). Men en gang måtte det bli første gangen for oss også. Det er andre julekvelden min jeg ikke er på Gara. Da jeg kom fremover Høstvolljordet og såg den nesten innesnødde stua med lys igjennom glaset (det var mye snø i vinter), jeg fikk en så deilig julekveldsfornemmelse. For der inne var mine aller nærmeste no. Og inne i den vesle stua var det virkelig julekveld. Jeg leste juleevangeliet høyt for oss ved høitidsbordet før vi begynte middagen. Den skikken var heime, og den skikken ville vi fortsette med. Dette var min første gang, for heime var det far som leste. Etterpå synge Vår disk og duk. Mange gaver, kort + brev manglet ikke. Og menyen var den faste. Risengrynsuppe med rosiner i, og kokt sauekjøtt + slagrull og heimlaga kjøttpølse. Og kokt kålrot og potet + heimbrygd øl. Og strålende barneøyne manglet heller ikke. Jane var svært interessert i det som låg under treet.

Spillemannen

I 1945 kommer freden, og Gunnar skildrer gleden over å få bo i et fritt land igjen, og hvordan bygdefolket samlet seg til fest, og Gunnar er viktig deltager på festene i bygda, da helst som spillemann. Han var tidlig interessert i spilling, men først som 26 åring får han fatt i et skikkelig trekkspill. 8. januar i 1942 forteller Gunnar at han hadde fått brev fra Hagstrøm. Det var en kjent musikkforretning i Oslo, og Gunnar er etter hvert på Os og henter det nye trekkspillet han har bestilt derfra: "Et 5 raders Granesso spill. En spennende kveld for meg". Gunnar hadde allerede da spilt trekkspill en stund. Han kjøpte noter og øvde i ledige stunder. Og i flere år fremover var han en mye brukt spillemann og tjente en del kroner ekstra på det.

Han har stadig oppdrag ved siden av alt det andre han har å gjøre.

19.5. skriver han:

Pinstiaften. Vårarbeide. Slutta kl. 12. Jeg må oppi Høsøia og spille i Eva Gulldal og Jostein Høsøiens bryllupslag. De hadde tinga musikk fra Feragen, men trekkspilleren hadde blitt syk. Jeg skal være med to felespillere. Brudgommen er i 4. ledd med meg, så det er leit å nekte + dem var i beit. Det er tongt å sykle i fra Anlaug og Jane pinstiaften. 145 gjester i laget. Vi spillemenn øvde i en nabogard ei lita stund før det bar til. Det gikk bra og vi måtte spille dagen etter også. Om kvelden, da jeg syklet hjemover, ble veien på Os ved Fensal sperret av en masse ungdom. Noen hadde vel greie på at jeg var i Høsøien antakelig. De gav seg ikke. Jeg spilte ei halv natt, og de gav meg 51 kroner (skrangling).

Så går dagene og månedene, til og med tre år med en god del spillejobber, og så kommer det to notater som er verdt å merke seg i denne sammenheng:

10.11. Arne og jeg måker opp huller til pilarer som skal være under låven. Djupe sådan. Arne står oppe, og jeg ned i hullet. Det er småsten nei botten, og leren er knallhard... Arne står med et langt spett og støter løs etter som jeg peker på og plukker løs. "Du må ta mer her" sa jeg og plukket vekk noe. Han sto i andre tanker, og gjør spettet ned i øieblikkelig før

jeg hadde tatt åt meg handa. Spettet gikk igjennom votten, og kappa venstre langfingeren min ved naglerota. Fingertuppen hang og slang. Mor linna, og jeg reiste til Tolga med toget til Bildoktoren. Han tok av litt og sydde igjen.

15.11. Mandag. Går til Tolga igjen. Fikk noen penicilinsprøiter, og bildoktoren tok av noe mer av fingeren uten bedøving. Før han var ferdig med meg, var han uti bilen sin. Jeg såg han gjennom glaset (så han fikk vel navnet sitt med rette).

Interessant er det at han senere ikke nevner med et ord i dagbøkene at han måtte slutte å spille. Den venstre langfingeren var ødelagt. Kunne ikke spille bassrekkene. Det er tydelig at dagbøkene avspeiler det som skjedde i dagliglivet, og ikke lengselen etter det som kunne ha vært! Nøktern slik.

Gunnar og dyra

Gunnar var svært glad i dyr, spesielt hester og hunder. Han var en flink sauehund-oppdretter, og spesielt to navn går igjen i dagbøkene fra disse årene, nemlig buhundene Joise og Roi. Josie var hans første hund og fulgte han over alt. Ja til og med når han spilte på fest:

3.11. Arbeider nedpå Moa. Om kvelden sykler jeg oppi Galåen + Joise. Når jeg tar opp spillet i fra kofferten, så går Joise oppi og legger seg. Og der ligger hun rolig til jeg er ferdig og skal heim. En lydig og snill hund.

Roi var en særdeles flink hund, som han trente opp til forskjellige formål bl.a. til å fange inn hester, sauer og kyr. Han hadde Roi i mange år, og savnet ham stort når den måtte gi seg. Når ungene gler seg når han kommer hjem, nevner han også Roi i samme slengen. Hunder var viktige medarbeidere og medlemmer av familien, og Gunnar beskriver dem slik at en av og til skulle tro de var mennesker.

Et par eksempel til hva en dyktig gjeterhund kunne gjøre:

20.6. Torsdag. Går med sauen nordi Trøan. Gara 16, Bakka 21, Tom 4, Lars 9, Tore 11 og jeg 10 stk. Ottar, Martin, Tom og jeg fulgte dem. Vi kjørte med Grane, og vi satt mye på, for Roi ordna opp med sauen. Roi var super og holde dem på veien. Når det kom biler, var det han som ordna dem innpå veien igjen på en fin måte... Nordi Dalsbygda på Ryom kom det to buskaper og skulle angripe både sau og hund. Jeg gav Roi ordre, og han fjernet dem kvast, og fortsatte sin jobb. Men vi var ennå ikke ferdig med plager. Lenger nord kom det en del hester drivende og skulle hilse på Grane. Og samtidig forstyrre sauene for oss. Roi fikk en ny jobb. Han var ikke tungbedt til dette heller. Vi kjørte bare videre, og Roi kom etter oss når arbeidet var gjort. Vi låg i buen og kom heimatt kl. 1 dagen etter.

26.8. Tirsdag. Skulle legge silo på Gara, men de fant ikke hestan.

27.8. Onsdag. Jeg tok med meg Roi og bigslet og vi dro på hesteleting. Når jeg tok bigslet, visste Roi at jeg skulle på hesteleting. Tok jeg et tau over skuldra, så var det sau å fange inn. Vi rekte spora helt oppåt skoggrensa, men da tok det slutt på spor. Da tok Roi plutselig åpent vær, og når jeg skulle se opp, fikk jeg se dem mot himmelen. De sto helt stille oppå

Bubekkhøyden. Det var sol og helt stille nedi skogen, og mygg og flue var lei der. Oppå høiden var de fri åte helt. Det var mange hester der...

Han var svært glad i og flink med hester, men også med kyrne. De ble jo på mange måter livsgrunnlaget hans. Den første kua han eide selv, het Jangås. I 1946 skriver han:

Første dagen i dag at vi hadde Jangås sammen med Garakua. Hun har egen bjølle på. Hun kommer selv om kvelden fremover når vi lokker på henne. Om noen dager kom hun selv fremover på direkten. Hun var spesielt presis på klokka. Hun rautet ved grinda om vi ikke var der og tok imot henne og gav henne ros med en klapp.

10.10. Torsdag. Sette inn Jangås her for i år. Anlaug og jeg til Myre for å hente heimkua mi. Olav kjøpte ei voksen ku av Kari Myre (Koitrøa). Vi ledde den heim. Kari gikk føre ned til Røste. Hun lurte på om Venlig ville følge oss. Hun gikk da til side og sette seg ned i veigropa og gret. Kyrne var alt for henne. Hun og søstera Kirsti bodde i sammen på Koitrøen og hadde to kuer. Jeg gikk føre, og Anlaug etter. Velberget heim alle tre. No to kuer på båsen. Jeg pløide etterpå her.

Nok vann om vinteren var ofte et problem pga. kulda. Når vannet kom bort, ble det ofte krise, for dyra måtte jo ha vann, og det kostet både tid og krefter for en som hadde dyr. Gunnar forteller om naboen på Skjølsvold sine problemer(1947):

I vinter på januar i første halvdel slakta dem på Skjølsvold to griser. Dagen etter kom vatnet deres bort. Stævla bort i fra vasskommen deres. De kjørte først fra Høstvollbekka. Da det kom vekk, tok de vatten nedi Kjørveimyren. Den er sør for Høstvolla. Det bar lenger og lenger innover. Til slutt kom de innerst på Sommerfjosegga innenfor sommerfjøset til Olav. Petter sto på kne og øste opp i bøtta, og slo det oppi spannen oppå slaen + stamper. 10 kuer + ungdyr, sau og to hester. Vatnet kom ikke att før langt uti april. Vatn åt oss kom bort på februar. Jeg pumpet fremmatt på mai her.

Ikke alt gikk etter planene når det gjaldt krøttera. I 1947 har han en spesiell historie:

21.07. Søndag. Et flott sommervær som bare det. Vi sykler på Mobakken og siden på fotballkamp. Jorunn har fjøset. Oksen hadde kommet seg løs om dagen og smadra hønsebingen. Tatt kverken på ei høne. Brøtte av 4x 5 toms stendere. Netting og treverk låg om en annen. Jorunn fikk i en høitapp og stakk handa gjennom døra. Hun hadde opp døra så hun fikk inn bare handa. Han åt av høitugga så hun fikk i neseringen og ledde han på båsen igjen. Om kvelden var Målfrid Horten hit med ei ku. Jeg hadde ut oksen og gikk føre han rundt bolken som jeg pleier å gjøre. Før jeg rakk det, fikk jeg okseskallen i ryggen. Jeg skulle vri meg rundt, men kom bare halvveies, så tok han meg forfra og puffet meg over en av stokkene som låg strødd på gulvet på andre sia imot døren. Med det samme jeg datt på baken, sparket jeg ene foten kraftig i kjeften på han. Han stoppet opp, og jeg spratt opp og rundt nærmeste bolk som et ekorn. Stramma tauet inn slik at vi hadde bolken mellom oss. Fikk tak i neseringen hans. Ledde'n ut med handa på neseringen hans og stramma opp hodet hans. Han hadde mer lyst på meg heller kua. Han sto og såg olmt på meg, før han para kua. Jeg ledde han inn igjen med neseringen for da fikk han ikke noe tak på meg. Siden er det nok sikrest å ikke gi ham for langt tau. Han var nok veldig oppøst etter verket i fjøset

og hønflaksinga. Hønan hadde ei trapp ut i hønsegården. Alle reddet seg ut så nær som ei for hun låg i verpekassa. Den var smadra og stolpan blanda med netting. En spennende og nifs stund.

Gunnar og familien

14.3. Torsdag. Uttagningsrenn på Gara. Anlaug er med mor og baker flatbrød ned på der. Ola og Alf hit om kvelden.

15.3. Fredag. Sto jeg opp kl. halv 2 om natta og gikk ned på Gara og ringte til jordmora Marit Bekken. Kjørte mor til Høstvollen og kjørte over elva og venta der på Marit. Hun fikk ikke svar hos Olaf Kora på telefonen. Han hadde tatt ut kontakta. Jeg sto borti veien og venta i flere timer. Jeg var glad jeg hadde mor, for da var jeg trygg for Anlaug. Mor er uredd og flink (Hun måtte ta imot sin egen sønn alene, Torleiv. Far kjørte til Tolgen for å hente jordmor og rakk ikke. Tjenestejenta kom med saks og kastet den til mor. Og sprang sin vei. Mor setta seg opp og navlet selv). Torbjørn kom til kl. 2.45, og når Marit og jeg kom var alt i orden. Jordmora sa han var 4 kg (16 merker). Jane låg oppmed veggen når Torbjørn kom til i samme sengen. Torbjørn hadde det så travelt så det ble ingen tid til ommøblering. Vi hadde et bilde over senga av ei jente og en mindre bror. Hun ledde ham over ei bru. Vi sa til Jane at det var hun og den lille broren mamma bar i maven sin. Da Jane våknet, og Anlaug fortalte henne at nu var'n bror kommet. Jane såg straks opp om Torbjørn var der. Jane var da tre år nesten.

16.3. Lørdag. Jane og jeg har ligget på Gara i natt. Det var nok stas med en liten bror.

17.3. Søndag. Godt vær. Jane og jeg går i fra Gara om morgenen på Høstvollen for å stelle dyra. Men mor har allerede fora første gangen. Mor er av det gamle slaget. Arbeider tidlig og seint. Og sterk som bare det. Om ettermiddagen stafett på Gara. Elvelia og Humla. Rett klabbføre. Karan fra Elvli vant på oss. Men damene tok hemn for oss og vant sin stafett. Olav og jeg tidtakere. Om kvelden Jorun og Per Sverre hit.

Tar med disse eksemplene for å vise at livet går sin gang, okke som. Fødsler er en naturlig del av livssyklusen, så man avlyser ikke et skirenn på grunn av en barnefødsel som hadde skjedd dagen før!

Gunnar roser sin mor, og det hadde han god grunn til. Uten mor Johanna ville han vært alvorlig ute å kjøre, det skal vi få merke etter hvert. Hun var fra Unsetgrenda i Rendalen, og gikk over Rendals- og Hodalsfjella med heimanfølgje (krøtter) i 1898 da hun skulle gifte seg. Brukte vel to døgn på turen, og den vordende brudgommen hadde vardet(merket) turen sommeren før, og kom imot henne på den siste delen. Hun drev garden og administrerte drenger og tauter mens ektemannen brukte mye tid som ordfører og fylkespolitiker. Gunnar skriver et sted: *Mor heim om kvelden. En adelskvinne som hjelper til der det trengs. Hun er sterk og uredd. Før brua ble bygd, så rodde hun over elva med karjolen oppi og hesten på svøm etter båten. Flere ganger rodde i mørke over for å hente far. Han blev sen i fra kommunale møter på Tolga.*

Arbeidet med husbyggingen går sin gang. De bor fremdeles på Høstvollen som er nedslitt og gissen på den tiden, men de trives fortsatt og gler seg til å komme inn i

eget hus. Det som var typisk for denne grenda og mange andre grender på denne tiden, var tradisjonen med å hjelpe hverandre når det var nødvendig å være flere på en gang for å ting gjort:

18.6. Tirsdag. Doning av naboeene på torvtaklegging nedpå Beitfelta. Vi brukte Grane til å dra torva opp. Olav har laga en glidebane fra bakken oppåt taket. Vi brukte ei stor kasse oppi den med et langt trekktau. Når vi la på nordsia, sto Grane på sørsia og drog. Og bakka tilbake til nytt lass og omvendt når vi var ferdiglagt på en side. Vi brukte merran og kjørte ned i fra skoga.

Men det var viktig å få komme seg inn i nytt hus, for det var barske tider når det gjaldt kulde:

11.2. Torsdag. Fortsatt kaldt. Drar vatn hit og fyrer ned på Moa. Fyrer hele dagen der. Om eftan flytter vi nedover på Moen. På soveværelset er det lagt gulv på halve rommet. Vi la planker over. Kjøkkenet er bare pappen på veggen sørover. Men varmt er det. Stua er frastengt. På Høstvollen var det ikke stubbgulv. Og nedste stokkverva var råttent, så en såg ut.

Og det var ille i vinter når snøen er borte. Vi hadde bare en ting å gjør. Om kvelden hengte Anlaug klutan til Tobben over ovnen til tørk, men om morgenen var de spekt.

Dette var en aktiv periode for den unge familien. Helgene blir brukt mye til sport. Gunnar deltar selv, og han dømmer både fotball og handball samtidig som han rekker også å spille til dans. I tillegg er han en flink polsdanser, og mener at det går an å danse bort gikt og vondt i kne:

Festa i Fensal med vondt kne. Vondska forsvant. Borte ble hun. Den beste medisin for meg er dans (Da blir gikt+smerte borte).

Polio blir den store utfordringen for livet i Gunnars familie og i grenda ellers, for i 1948 slår den til for fullt. I 1948 ble det året som forandret alt for familien. Polioen kom vanligvis i form av epidemier. I Østerdalen hadde man en stor epidemi i 1911 som slo hardt ned i bygda, og den siste store epidemien på landsbasis var i 1950-54 og herjet sterkt i Trøndelag og Nordland. Men til Os kom den allerede i 1948. Veldig mange barn fikk denne sykdommen. Salk-vaksinen kom i 1956, og siden har polioen vært stort sett under kontroll i Norge. Men her i grenda rammer den nå hardt, og Gunnar forteller:

2.1. Vår 5 års bryllupsdag. Vi føler oss ennå nygifte, og barna er snille. I dag kjører Laffen og jeg et vedlass til Mosengen. Jeg til dokteren etterpå med kneet.

4.3. Torsdag. Anlaug litt sykelig i dag.

5.3. Fredag. Anlaug plutselig syk i halsen og stiv. Kjører Anlaug ned på Garen, og doktoren kommer dit. Vi ligger på Gara alle sammen om natta. Jeg kjører til Øyvind om eftaen.

12.3. Fredag. Anlaug er bedre, og jeg arbeider heime. Det går mye forkjølelse i Os og mye sykdom. Dr.Økseter har så mye sykebesøk så han er vanskelig å få på besøk.

14.3. Søndag. Har snødd og er strivær. Anlaug er en del dårligere i dag. Jeg ringte dokteren, men han kom ikke. Har så mye sykebesøk. Bjørg og Marie hit +Arne.

16.3. Tirsdag. Forferdelig. Anlaug er lam i bena. Jeg ringte til legen. Om kvelden fikk hun vondt når hun skulle late vatnet. Jeg ringte på nytt til legen, og da kom han fort, og hadde med seg søster Jorun. Legen, stakkar, var selv så sliten. Han hadde vært til Røros i sykebesøk til og med. Alf Johnsen hadde for liten bil til sykekurv. Vi måtte ha bil i fra Røros. Olav hentet sykekurven borti veien. Kjørte over elva, for det er ingen bilvei hit. Og ikke over brua. Toremann, Olav og søster Jorun hjalp til for å legge Anlaug oppi kurven. Søster Jorun og jeg fulgte bilen til Hamar. Klokken er da omkring 12 om natta før vi kom i vei borti Riksveien. Da var Anlaug totalt lam. Sjøføren var trett og sliten, for han hadde kjørt syketransport til Trondheim natta før. Så han spurte om å få stoppe bilen ei stund for å ta en blund. Det var før vi nådde Elverum. Men det blev verre for pusten til Anlaug når bilen sto. Vi lot han sove en stund, for det trengte han. Han syntes hester kom frammi veien foran bilen. Han bråbremsa flere ganger. Jeg satt ved siden hans og såg ingen ting. Vi kom fram til Hamar kl. ½ 8. Rett i morgenstellet. Det ble litt av et oppstyr. For vakthavende lege hadde glemt å varsle ifra når dr. Økseter ringte. Jernlunga var opptatt da vi kom. Ei frk. Mollberg låg i lunga. Hun måtte reise til Oslo, for Anlaug har ikke klart det. Det fantes tre jernlunger i landet. Oslo, Hamar og Tromsø. Før vi reiser heim, blir jeg budsendt av dr. Bie på hans kontor. Han ville forberede meg på at det kunne gå galt. Anlaug var hardt angrepet i pusteregionen. Det er trist og rart å reise fra Anlaug. Ennu mer trist for Anlaug som måtte ligge igjen der. Jeg hadde barna og mitt arbeide med dyra å reise til.

Takk O Gud for vi kom tidsnok fram og fikk jernlunga + kyndig hjelp.

Mor har vært noen dager med oss når Anlaug låg syk. Så jeg var trygg for barna og dyra. Men det er lang fjøsvei frempå Høstvollen. Men mor er en sterk og arbeidsom kvinne, og en uredd sådan.

Jorun og jeg fulgte bilen heim igjen kl. ½ 10, og jeg kom heim kl. 5 (17). Gjensynsglede av barn og Roi. Og en del spørsmål og besvar.

Det var mange i grenda som ble hardt angrepet av polio denne vinteren. Datteren Jane ble også angrepet, det samme ble sønnen til Olav, Toremann. Han var odelsgutt. En niese, Ololl (Olaug), ble også preget av polioen. I det hele tatt var det tøffe tider, men Gunnar skriver at det er i alle fall godt å få stelle med barn og kyr, for da går tida fort. Fremdeles er mye som er konsentrert om polioen. De må rundvaske hus og fjøs, brenne papirer og rasjoneringskort. Verdipapirer ble hetet opp til 70 grader. I det hele tatt var det stor forvirring i det offentlige helsestellet hvordan man skulle håndtere polio. Det var jo en slags virus, men tiltakene var usikre. Da den før nevnte Salk-vaksinen kom, ble jo situasjonen en annen. Men i mellomtiden ble mange lammet, noen helt opp til halsen, mens andre mistet førligheten i rygg, armer og bein og fikk store problemer med å hankses med den nye hverdagen. Polioen gikk særlig utover barn, og sykdommen ble i mange tilfelle bare kalt *barnelammelse*.

Resten av dette året må Gunnar jobbe ekstra hardt, og med nye ting. Mor Johanna hjelper til med matstell og barnepass, og andre trår også til. Han og Anlaug skriver tett til hverandre, og etter hvert blir hun så bra i armene at hun kan skrive selv og slipper å diktere. Dagbøkene reflekterer mye tankene hans hvordan fremtiden vil bli, og han gler seg sterkt til at Anlaug kan få komme hjem igjen, selv om det blir bare for å sitte.

I oktober drar han til Hamar for å ta åreknuter og samtidig få hilse på Anlaug igjen. Han blir innlagt på et 8 mannsrom, og dagen etter blir han operert i lysken og får ”blodåran strekt oppover foten på begge beina”. Han registrerer at han har smerter, og bedre blir det ikke da han skal ta stinga:

12.10. Tirsdag. Tar stinga, men et sår er hissig så jeg må være lenger. Det var dr. Kolstad som opererte meg, og han kom i skade for å ha i for lita dose i sprøita. Så bedøvelsa virka ikke helt. Når han trekte i blodåran så røktes foten min uvilkårleg til. Søstra som sto ved sida sa det til ham. ”Han klarer det nok, for han er i fra oppi dalom”, sa han.

Så kommer november, og Gunnar må dra til Hamar for å ta stinga og å skifte på fingeren. Det tar flere dager, og Gunnar kan hjelpe Anlaug med å gå. Det blir stor glede da legen forteller at Anlaug kan få være med heim alt nå:

27.11. Lørdag. Olav kom til sykehuset på besøk i går kveld. Han er på Hamar i møter. Anlaug fikk en fin kjole av betjeningen og søstre i gave. (Hun har sikkert vært en tålmodig og snill pasient). Begge vaktmestrene kjørte oss på toget og bar Anlaug inn for å spare fingeren min.

Det er en gledens heimtur. I sær for Anlaug og få komme heim til barna og heimen sin. Det blev en stor overraskelse og glede for Jane og Torbjørn og de andre da vi kom. Jorun hadde tatt fjøset for meg.

Anlaug blir flinkere til å gå, og Olav lager en gåstol til henne med trinser på. Det må vel sies å være en forløper for rullatoren! På nyttårsaften funderer Gunnar på nå når ”Gamleåret seig i grav – mon tro hva det nye året bringer oss?”

Den sommeren reiste Anlaug og Toremann til Danmark for opptrening. Slikt fantes ikke i Norge på den tiden. De var borte nesten resten av sommeren, og da de kom tilbake, hadde de lært mye om hvordan de skulle forholde seg til sitt nye liv. Toremann dro etter hvert til Trondheim og utdannet seg som urmaker, mens Anlaug prøvde seg så godt hun kunne som bureiserkone med lamme bein. Gunnar forteller om hvordan hun vasker gulv ved å ake seg baklengs på en krakk. Etter hvert får hun en slags husmorstol med hjul slik at hun kan komme seg rundt i kjøkken og stue for å utføre tingene som en husmor skal. Andre hjelpemidler fantes ikke på den tiden, men hun skjøttet sin gjerning som bureiserkone likevel. Gunnar gjorde alt fot- og løftearbeidet for henne. Det blir først på sine eldre dager at hun får rullestol.

Gunnar funderer en gang (1950) over hva tallet 7 har for innvirkning på Anlaugs liv:

5.1. Torsdag. Anlaug kom i fra Danmark den. 7.9. 1949. 7-tallet har fulgt henne i grunnen: Den 17.3. kom Anlaug til Hamar sykehus. 17.4. klarte hun å skrive det første brevet. 17. 5. klarer hun å presse begge beina i fra seg. 17.7. klarer hun å røre den venstre handa bra. 17.9. klarer å ligge uten luftering. 17.10. klarer hun å svinge seg på siden. 27.11. fikk reise heim fra sykehuset. Og i fra Danmark den 7.9. 1949.

Skigåing og annen sport

Gunnar var som kjent en flink og interessert sportsmann. Han forteller ofte om fotballkampene mellom grendene, og om sitt arbeid med håndballtreningen og dømming av håndball og fotballkamper. Han deltar også i en rekke skirenn rundt om i distriktet, og var med å stifte Gravåsrennet som gikk i fjellet ovenfor grenda. Han driver i skogen og i fjøset om dagene, men tar seg tid til å gå opp sin del av Gravåsløypa. Hver grend hadde sitt ansvar for å gå opp og holde vedlike sin del av løypa til rennet var over. Konkurransen gikk på Palmesøndag hvert år, og gjør det faktisk den dag i dag! Gunnar skriver om dette (1949):

18.3. Fredag. Følger toget til Os. Bar en 25 kgs sekk med varer på ski heim. Om kvelden vimpler og måler Harry og jeg opp siste delen. Jeg gikk først med ei 25 m lang snor med ei svart fille i enden. Da vi målte opp i månelysset, blev ugla lei og ville bare ta den svarte filla. Harry måtte flere ganger slå etter den. En lang skidag for oss.

20.3. Søndag. Fint vær og et strålende skiføre, og Gravåsrennet ble vellykket. Ottar vant min klasse. Starten var hos Torleiv Sund. Jeg ledet oppå Gravåsen, men utfor gled Ottar forbi. Ottar er bedre smører, så en må bøye seg for det. Ottar slo meg med 36 sekunder. 29 stk. Tre solide tidtakere og sterk i regning. Olav Tillerås, Hans M. Gjelten og Olav broder. Om kvelden kjørte Borghild, Jorun, Anlaug og jeg på filmen "Min venn Flicka". En fin film.

Et lite innspill på hva et par ski kunne bety for hverdagslivet (1949):

31.1. Tirsdag. Fortsatt kaldt. Om kvelden gikk jeg på ski, og løypa er spekt og farten stor utfor. Store trær gav skygge, og det var en stor snøklatt som hadde spekt fast i løypa. Den hadde falt ned fra et stort tre. Jeg kjørte skien borti og på hodet langt ut i periferien. Hodet klarte seg, men det gikk galt med den ene skien. For en sorg når jeg må stake meg hjem på en ski.

1.2. Onsdag. Olav reiser sørover til Oslo i dag. Jeg kjører tømmer og sørger over skien.

I 1952 kom det elektriske lyset til grenda. Det førte til stor forandring i dagliglivet. Bedre arbeidsforhold i fjøset og lys og strøm inne. Anlaug fikk en radio fra Radiogavefondet, og Barnetimen gjør sitt inntog i familien! Anlaug prøver seg frem med hva hun kan klare av husarbeid ved siden av matlagingen. Gunnar jobber uførtroddent videre. Tar med en kort melding fra senhøstes:

28.11. Fredag. Slår formarikål med låen etter hvert til kuene og kjører frem. Ei svær avling, og kua melker bra av det. Rådyra forsyner seg også av det. Den nye oxen vil ikke pare ennå (såkalt streik).

Livet går sin gang med mange gjøremål. Gunnar hadde en egen form for humor når helsa må justeres litt (1953):

24.11. Tirsdag. Er til Tolga til dr. Rambøl. Jeg har grus i urinen. Skal drikke mye, sa Rambøl. (Ja, da er det bare å slå seg på drikken, og bruke grusen til støping).

Livet går videre

Gunnar bryter ny jord. Flerfoldige mål blir etter hvert lagt til eiendommen. Han bruker stubbryter for å få opp de største røttene, men han skriver forbausende lite om den delen av arbeidet sitt. Det var det jevne hverdagsslitet, og det var som det skulle være. Ellers går det i tømmerhogging, fjøsstell og det som hører med til gardsdrift. Gunnar savner Roi fordi han var en så ualminnelig dyktig gjeterhund, både til å følge opp den enkelte sau eller det var flokken som måtte drives. Om høsten (1954) får Anlaug plass på Vanførehjemmet på Hamar, og savnet er tydelig stort i den lille familien. Men godt og vel en måned senere, kommer gode nyheter for den lille familien:

4.12. Lørdag. En fin dag og en overraskelse for oss alle, for Anlaug skal få komme heim. Jeg ringer til Vanførehjemmet fra Gara, for vi har ikke telefon selv. Anlaug skulle få komme heim i dag, fortalte hun. En Brendodden fra Folldalen skulle få reise heim i dag. Han har bilen sin der. Han er poliooperert, men bare en fot og en side er angrepet. Men i mildere grad, for han klarer å gå litt. Han er bra i hendene. Fruen skulle komme og følge ham. For veien var iset og glatt. Anlaug skulle egentlig være til den 12. desember, men hun skulle få reise heim no når hun fikk skyss. Jeg gjorde meg ferdig i fjøset i god tid og sa ikke noe til barna og tok sykkel til Myrvoll, og da var Anlaug alt kommet dit. Fru Brendodden og Asta hjalp henne inn. For Gerhard er borte som sveiser. Jeg satte Anlaug på bagasjebæreren og trillet henne. Men det er noe til jobb for oppover bakkene fra Gara og hit er bare blankisen. Noen få bare flekker hist og pist. Og jordet er bratt og stortuvet som bare det. Jeg følte meg som når hesten får bogskjelven. Men hva gjør man ikke får å få sin elskede heim igjen? For en forbauselse og for en gjensynsglede da vi kommer inn døra! Jeg hadde ikke nevnt noe til dem heime.

På Anlaugs 31. fødselsdag sykler Gunnar Anlaug opp til tannlege Schulz i Os sentrum. Han trekker 11 tenner på henne! Må ha vært en voldsom opplevelse. Ennå var det fremdeles ikke uvanlig at man fikk gebiss i tidlig alder. I Anlaugs tilfelle kan det kanskje også ha noe med poliomyelitten å gjøre. Tøft må det ha vært, for Gunnar forteller at de tok drosje hjem igjen. Ville vel ha vært for voldsomt å sitte på bagasjebrettet de 7-8 km. tilbake til Beitefeltet. Hun lå resten av dagen, forteller han. Forståelig!

Flyulykke

I 1956 var den tids store radiostjerne, Rolf Kirkvåg, med det flyet som braste i fjellveggen på østsiden av Hummelfjellet. En mediesensasjon uten like både i radio og presse, og Hummelfjellet ble plutselig et fjell hvor de fleste nordmenn visste hvor det lå! Gunnar tar meldingen med forholds stor ro:

8.11. Torsdag. Er på Os og får malt kjøtt. Fikk høre der at et rutefly fra Trondheim med Rolf Kirkvåg i, har gått ned i Hummelfjellet et sted. Vi hørte ikke på radioen i går kveld, for vi drev med slakt. Det var et vanskelig vær. Disponent Sten Hansen og Kirkvåg gikk i fra flyet mot Hodalen. For de såg lys i den retning. Hodølan fant dem i to-tia et døgn etterpå. Flyet

hang fast i en sten ovenfor Herbekkroa i Gråhøiden. Jeg er til Skjølsvold en tur om kvelden og Laffen Sunda kom dit. Han hadde gått seg vill i skodden sør for Brattangen.

Gunnar melder et par ganger etterpå at han og et par til er innpå fjellet og ser på ulykkesstedet, men ellers har de tydeligvis annet å stille med.

Så er det julaften igjen, og Gunnar gler seg, men først må fjøsstellet gjøres. Han har likevel tid til å merke seg det hvordan naturen er den kvelden:

24.12. Tirsdag. Tobben og jeg kjører to høllass i fra Høstvolla tidlig. Lager i stand juletreet, men pynten mangler. – det blev en trivelig julekveld, men litt senere enn vanlig for jeg hadde Skjølsvoldsfjøset i år. I medens hadde damene pyntet juletreet. Mange gaver, og en fin gave til slutt. Da jeg gikk fra Skjølsvoldsfjøset, snødde det fint og mjukt.

Samliv

Vi kommer fram til 1958, som er det siste året hvor det blir sitert fra dagbøkene.

Dette året blir Gunnar meget motvillig valg som formann i Menighetsrådet. Men han tar oppgaven alvorlig, går på ski opp til sognepresten og blir med han opp i Dalsbygda på menighetsmøte angående skole og kirke. *Mange dystre menn hadde møtt opp,* kommenterer han tørt. Han kjøper seg et skatoll til å ha menighetsrådsakene i, synes nok det er en unødvendig utgift, men trøster seg med at da får han også plass til Gravås-boken!

Han tar ikke lett på oppgavene som menighetsrådsformann. Han er stadig på sykkelen om kveldene for å skjøtte oppgavene sine der også. Stort er det også at i juni det året er det konfirmasjon for datteren Jane og to søskenbarn til i grenda. Bilder blir tatt, og de tre konfirmantene gjør seg godt sammen med bestemor Johanna som nå begynner å trekke på årene,..

Det går tydeligvis fremover med Anlaug for hun er stadig med Gunnar rundt om på sykkelen. Olav hadde smidd et fotbrett til å henge på bagasjebrettet, og da kunne hun sitte trygt sidelengs der. De sykler til Røros (en tur på tre mil) en sommersøndag og ser på turnstevne, punkterer, men kommer seg hjem igjen. Ikke så mye å snakke om. Dagene og månedene går, mye å gjøre, men han glemmer ikke sin kjære Anlaug som ikke er så bevegelig som han er:

10.8. Søndag. Et flott vær. Folkens til fjells. Vi kjørte Frøidis opp på Brendvollan. Setta att vogna og løftet Anlaug oppå hesteryggen, og jeg setta meg bak og holdt i henne, og vi red øst om Bubekkraset. Så Anlaug fikk se merker etter flommen i fra snøløsningen i vår.

24.8. Søndag. Margot, Nelly, Margaret og Trygve herom før de reiste i dag. Om kvelden Jane og Tobben på kino. Og vi to gamle koser oss ved peisen. Forelska i 17 år.

6.11. Torsdag. Triller Anlaug nedpå Garden til mor. Jeg bar henne oppå loftet der mor har veven stående. De vever matter. Anlaug ligger oppå loftet om natta.

Igjen et eksempel på Gunnars omsorg for Anlaug. Han bar henne ikke bare på hendene. Han bar henne like mye på ryggen opp trapper og stiger når det var aktuelt.

Så er det jul igjen, og de har for lengst fått sine egne tradisjoner også i den lille familien på Beitefeltet:

24.12. Onsdag. Juleaften. Jeg tidlig til Os på ski. Setta opp juletreet ute og skodde Tussi foran. Legger plater foran og under ovnen på loftet. Hugger mer juleved mens jeg venter på at kirkeklokkene skulle ringe jula inn Tobben og jeg har fjøset. Jeg sa god jul til kuene, og julematen var kl. ½ 7. Kokt sauekjøtt, pølse, nepe, potet og heimbrygd øl. Risengryns suppe aller først. Peisvarme og gaveutdeling.

Her slutter utdragene fra den delen av dagbøkene som Gunnar skrev inn i en egen protokoll. Han fortsatte å skrive dagbøker i 33 år til, helt fram til 1991, men da hadde alderen hentet ham inn. Det ble for vanskelig for ham, og han klarte ikke å fortsette i samme tempo som før, og det er tydelig at Anlaug hjelper han litt med det som skal sies, til dels også skrives. I tillegg koder han som tidligere nevnt også en del av disse dagbøkene, slik at de ikke er like tilgjengelig som disse fram til 1959 er.

Men det er en fantastisk prestasjon han gjør igjennom alle disse årene: Ved siden av alt han rekker å gjøre i dagliglivet, så gir han seg altså tid til å skrive dagbok.

En liten godbit: Noen av hans notater er jo rene prosalyrikken med bruk av kontraster! Et eksempel på et slikt oppsett kan være fra 7.11.1957. Onsdag:

*I dag skal russerne på månen
og ta foto
av baksiden.
Det er kl. 6 i dag.
Jeg stenger uti fjøskjelleren
for vinteren.
Siloen er meget bra.*

På mange måter ble bureiserstedet Beitefeltet et samlingspunkt i grenda. Det var hit folk søkte seg for å få en prat. Her var det alltid latter og moro på tross av økonomi og handikappet til Anlaug. Her var det gjestfrihet og hjertevarme! En melding fra 1955 kan illustrere dette:

16.8. Søndag. Det er kommet en del snø. Er med Tore og Robert nedi Storgråvåsen og ser etter sau. Etter middag premieutdeling her på påskerennet. Og etterpå "Det spørs" ledet av Gunder De-Be-Fe! Og så kom det innom sauletare i fra Fantbygden, og de sto en stund og hørte på konkurransen. Det er Einar Sund og Knut Gjelten. De andre venta utenfor. Plassen ble vel trang, men barna låg på gulvet. Om kvelden Ansgar hit og en bil med sauskere fra Fantbygden. Anlaug litt hodepine om kvelden. Det er ikke noe rart, for stemningen var sikkert stor noen ganger.*

* Gunnars klengenavn på seg selv.

Å dra innom på Beitefeltet var en vesentlig del av besøk til grenda. Begge vennlige og interesserte i hva den besøkende hadde å berette. Anlaugs vafler var viden berømte, for ikke snakke om hennes ”smørkake” med raust med melis på. Gunnar hadde et eget tek med å lage spekekjøtt, og en smak av spekeskanken+ flatbrød og hans ”snarøl” burde vel egentlig vært innlemmet i ”Michelin”-rangeringen.

En liten avslutning fra Anlaug. Jeg fant et brev hun skrev til oss 5. mars 1991, og det beskriver så nydelig hvordan hun etter et langt liv ser seg rundt. Her er et par utdrag:

..... Vi to gamle her på Beitefelta har det bra, tida blir ikke lang, den renner liksom fra oss. Jeg har mitt håndarbeid attåt litt husstell og matlaging, det går ikke så fort det jeg skal gjøre. Og Gunnar har huggstabben og øksa, sin dagbok og kabal og koser seg med det. Ellers har vi nå i lengre tid vært beriket med nydelig vær, strålende solskinn over fjell og vidder, skog og grend. Det er slike dager en ønsker seg ut i skog og mark og fjell. Men, men det er jo lov å drømme. Jeg sitter her ved kjøkkenbordet, ser på småfuglene på matbrettet, det kryr av dem, de også priser sola.

.... Det er stille nedover grenda og sola lager krystaller på sneen, alt ånder fred. Men det er litt vemodig også når vi tenker på da ungene var små, og det var skispor over alt og hopp vart laga i alle småhellinger. Et yrende og levende grendesamfunn...

Gudmund Hummelvoll, født i 1937 i Orkdal. 4-åring lærerutdanning, cand.polit. fra Universitet i Oslo. Undervist i barne-, ungdoms- og realskole i 10 år. Var med og startet Rønningen Folkehøgskole i 1969 og drev medielinjen der i 11 år. Informasjons-sjef i Norsk kino- og filmfond. Høgskolelektor i filmkunnskap ved Oslo Lærerhøgskole og senere l.amanuensis i film og bildemedier ved lærerutdanningen Høgskolen i Oslo. Har vært direktør i Statens filmsentral, leder av Statens skolefilm-utvalg og var Statens barnefilmsakkyndig i 10 år. Filmkritiker i avisen Vårt Land i nærmere 30 år. Medforfatter av lærebøker innen film og media.

Fagartikler om ergoterapi

Kari Opsahl, Kjell Emil Granå og Gitte Ravn

Læringssituasjoner i ergoterapi beskrevet ut fra et sosiokulturelt perspektiv

Herr Dahl er inne i en aktiv rehabiliteringsfase, etter hjerneslag med motorisk utfall. Han er på dagrehabilitering. Etter en kartleggingssamtale med bruk av CMOP, er et av målene å kunne spise selv. Å spise selv er viktig for de fleste av oss, det har med selvstendighet og verdighet å gjøre.

Mens Dahl og ergoterapeuten vurderer og diskuterer de ulike spiseredskapene, hører ergoterapeuten Dahl si, 'det er viktig for meg å spise pent'. Hun lytter frem motivasjonen; den innebærer mer enn å kunne spise selv; å spise pent er verdibasert, knyttet til Dahls kulturelle verdier. Ergoterapeuten gjør derfor en ny analyse av aktivitetsformen; å spise med bestikk, hun vurderer ferdigheter og funksjoner (EVA 2012:8,9), for å imøtekomme Dahls ønsker. Hun vurderer hva det kreves av ulike grep; holde og løfte kniv og gaffel, og vannglass. Hun analyserer bevegelsesmønstre og styrke; bevegelse i rom og retning og tilpasset kraft. Hun sammenholder det med Dahls bevegelsesmønstre og kraft på bakgrunn av observasjoner (Jespersen, Clark og Ellingham, 2014) og tester (Grippitt og Ad-AHA), og hva Dahl sier er viktig for ham.

Ergoterapeuten tilrettelegger; vurderer sittestilling, plassering av mat og drikke, bestikk, tallerken og glass, med tanke på bevegelsesmønstre og håndfunksjon. I spisesituasjonene, når Dahl trener på å oppnå målet å spise pent, veileder, guider og tilbakemelder ergoterapeuten. Hun stiller spørsmål som fremmer bevisstgjøring, og med det, mestring. Når Dahl mister mat eller stopper opp, spør ergoterapeuten hva Dahl tror årsaken kan være; 'jeg kom for langt bort', svarer han, ' jeg tok for mye mat på gaffelen', slik bevisstgjøres læringsprosessen (Tharp og Gallimore, 1988), og mestring muliggjøres. Ergoterapeuten tilrettelegger det praktiske; graderer aktiviteten og bruker de fysiske omgivelsene. Hun bevisstgjør det som skjer i læringsprosessen og støtter Dahl, han er nå i den nærmeste utviklingssonen sammen med ergoterapeuten, på treningskjøkkenet. Motivasjon og menneskesyn som innebærer en subjekt – subjekt relasjon, er grunnleggende (Opsahl, K. og Ravn,G. 2003:60).

I virksomhetsteorien blir situasjonsbeskrivelsen ovenfor definert som *nærmeste utviklingssone*. Sonen defineres som en vekstsone eller mulighetssone, hvor personen ikke klarer å løse problemene alene, men trenger hjelp fra kompetente andre (Wittek 2004). Det er denne mulighetssonen forfatterne ønsker å utdype i denne artikkelen, hvorledes tilegnelse og mestring av aktiviteter og virksomheter kan oppnås ut fra faglige prinsipper, hentet fra ergoterapi, virksomhetsteori og utvalgte læringsmetoder.

Hvorledes vi bygger opp artikkelen

Innledningsvis gjør vi rede for hva artikkelen handler om. Videre presenterer vi kort ergoterapi og sier noe mer utfyllende om læring. Her viser vi til psykologer og

pedagoger med et sosiokulturelt perspektiv; Vygotsky, Tharp & Gallimore og Dysthe. For de fleste virksomhetsteoretiske tema ellers, viser vi til artikkelen *Virksomhetsteorien – den kulturhistoriske skole* (Opsahl og Ravn, 2003), hvor virksomhetsteorien presenteres og nytten av virksomhetsteorien i ergoterapeutisk praksis diskuteres. I denne artikkelen utdypes vi *den nærmeste utviklingssone*. Vi ønsker å knytte teoretiske perspektiv til praksiseksempler, tydeliggjøre og begrunne det som skjer. Praksiseksempelene er basert på egen erfaring, er konstruert og anonymisert.

Innledning

Ergoterapi er et ungt fag, etablert i 1917, USA. Til tross for at flere paradigmer for faget har avløst hverandre², har *praksismodeller* for faget først blitt utviklet og etablert fra 1980 årene. Først og fremst i USA, MoHo, (Kielhofner 1980) og Canada, CMOP, (Townsend, 1997), men og i Australia, OPM(A), (Chaparo & Ranka 1986), senere kom Kawa (Iwama, 2006) en praksismodell influert av østlig tenkning. I dag er det spesielt den kanadiske modellen som er i bruk i Norge, den er sentral i Hverdagsrehabilitering, som er en storsatsning innen det helsefaglige arbeidet i kommunene.

Så kan man spørre seg, er ikke dette nok? Har vi ikke nok modeller? Tja.. vi tror det kan være nyttig med flere modeller og ulike redskaper i verktøykassa; vi ser at de utfyller hverandre og får frem gode ergoterapifaglige situasjoner, slik vi så i situasjonen til Dahl, hvor motivasjon tillegges stor betydning og hvor spørsmål hentes inn og brukes metodisk i nærmeste utviklingssone (Tharp & Gallimore 1988).

Læring har med relasjoner mellom mennesker å gjøre, læring skjer gjennom deltakelse og samspill mellom deltakerne, læring skjer med utgangspunkt i aktiviteter, der språk og kommunikasjon er sentralt. Læring er langt mer enn det som skjer i den lærendes hode, det har med omgivelsene i vid forstand å gjøre, i samhandling med kompetente andre (Vygotski 1974). Derfor har virksomhetsteorien og sosiokulturell læringsteori for oss blitt en måte til å sette ord på erfaringer og innsikter vi allerede hadde gjennom praksis. I neste omgang har det bidratt til utvidet forståelse av nye sammenhenger, og etter hvert har dette teoriperspektivet åpnet for nye måter å tenke videre om aktivitet og læring på. Virksomhetsteorien er en samfunnsvitenskapelig teori om menneskets utvikling gjennom virksomhet. Ergoterapeuter har i mange år vært opptatt av teorien, både i forhold til utvikling av ergoterapifagets grunnleggende teori og muligheter for anvendelse i praksis (Opsahl og Ravn, 2003).

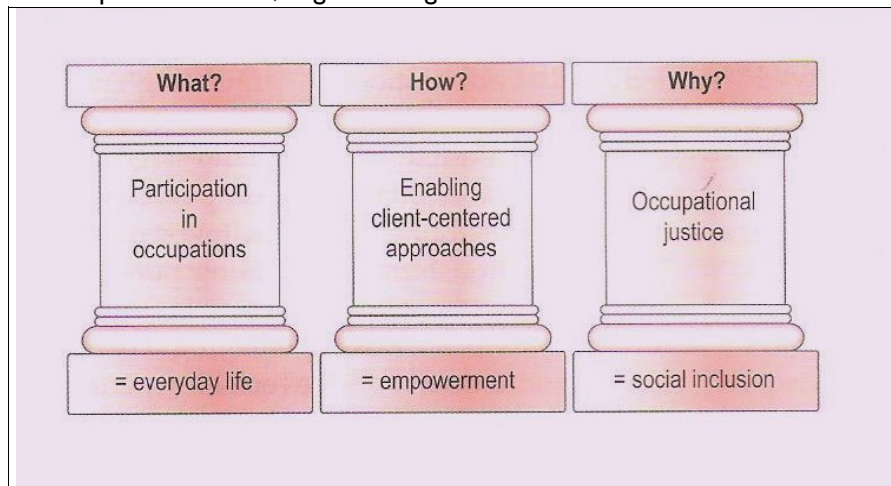
- Virksomhetsteorien er tverrfaglig, og letter derfor kommunikasjon med andre samarbeidspartnere.
- Den er samfunnsmessig og kulturelt orientert, og vektlegger omgivelsene; menneskeskapte og naturlige

² 'from the provision of diversional activity, through the use of therapeutic activity, to enablement through meaningful occupation' Helen Polatajko (2007)

- Den har et tydelig menneskesyn; mennesket har egne behov, egen tenkning, følelser og vilje (Brostrøm 1983). I teorien ses mennesket både som subjekt og objekt, mennesket påvirkes av omgivelsene samtidig som det påvirker omgivelsene i virksomhet. Mennesket forbindes med omverden via virksomhet.
- Den forklarer virksomhetens betydning for utvikling; helse; mestring; livskvalitet, som ligger til grunn for all ergoterapeutisk virksomhet.

Ergoterapi

I denne korte presentasjonen viser vi til fagets tre søyler, som henter erfaring og kunnskap fra hverandre, begrunner og forklarer.

Townsend, E. (2005)

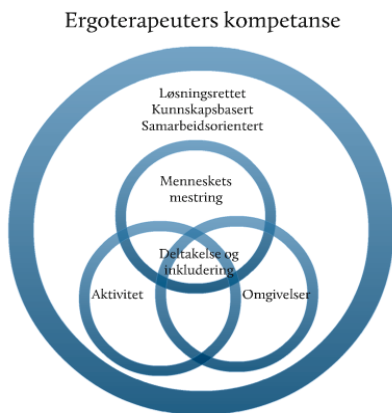
What? Occupational Science – Aktivitetsvitenskap

Å delta i meningsfulle aktiviteter, hevder aktivitetsvitenskapen, gir mestring og utvikling, og samvær med andre, som er nødvendig for et godt liv. Det er en klar sammenheng mellom virksomhet; deltakelse i meningsfulle aktiviteter og helse (Zemke & Clark, 1996; Wilcock 1991)

How? Occupational Therapy – Ergoterapi

Occupational therapy is the art and science of enabling engagement in everyday living, through occupation; of enabling people to perform the occupations that foster health and well-being; and of enabling a just and inclusive society so that people may participate to their potential in the daily occupations og life (Townsend & Polatajko, 2007: 27)

Om det er allmennhelse eller folkehelse, barn eller eldre, arbeidshelse, psykisk helse eller somatisk, så arbeider ergoterapeuten med deltakelse og inkludering, menneskets mestring, tilrettelegging av virksomheter, og endring av omgivelser.

(Netf/Ergoterapeutene 2011)

Why? Occupational Justice - Retten til aktivitet og deltakelse

Her vises til hvorledes fattigdom, funksjonsnedsettelse, krig, tar fra deg muligheten til å leve et liv hvor du deltar i meningsfulle aktiviteter og er inkludert. Ergoterapeuter arbeider for rettigheter og inkludering (Townsend & Wilcock 2004)

Ergoterapi og pedagogikk

I det daglige ergoterapeutiske arbeidet møter vi utfordringer som har å gjøre med menneskers læring, utvikling og forandring, slik at de kan tro på egne krefter og muligheter (Dalland, 1999:14). Det meste av det vi gjennom livet etablerer av ferdigheter, kunnskaper, vaner, preferanser, holdninger og verdier er resultat av læring. På denne måten vil våre erfaringer forme oss på en grunnleggende måte. Vi har alle vår personlige læringshistorie som har gjort oss til hvem vi er, og som også i stor grad vil være medbestemmende for hvordan våre liv vil forløpe i fremtiden. I en ergoterapeutisk sammenheng er det viktig å være bevisst hvordan pedagogikken kan bidra. Med utgangspunkt i begreper som læring, opplæring, sosialisering, undervisning og veiledning, kan vi som ergoterapeuter hente ut pedagogisk kunnskap og erfaring med sikte på praktisk anvendelse for å hjelpe og støtte i læringsprosessene.

Tradisjonelt har pedagogikk vært læren om oppdragelse og undervisning, men faget har endret seg - og pedagogikk er i dag et fag for livslang læring (Rørvik, 1994:17). Det starter med levevilkårene i spedbarnsalder, går gjennom ulike utdanningsløp, yrkesliv, og helt til aldringsprosessen. På denne måten omfatter faget pedagogikk

lærings- og sosialiseringprosesser hos mennesker i alle aldrer, til alle tider og i alle kontekster og arenaer (Imsen, 1997:114).

Én måte å forstå pedagogikk på er gjennom følgende definisjon: Pedagogisk virksomhet dreier seg om å legge til rette for og /eller lede menneskers læring og utvikling i retning mestringskompetanse (Dalland, 2010:20). For oss som ergoterapeuter dreier det seg blant annet om mestringskompetanse i forhold til gamle og nye aktiviteter.

Ergoterapeuter har, fra fagets begynnelse, vært opptatt av å lære mennesker ulike aktiviteter for å lindre kjedsomhet og angst, oppøve styrke og utholdenhet, og for å oppnå en helsemessig balanse mellom arbeid, lek og hvile. I dag er vi opptatt av mestring av aktiviteter og ferdigheter som er nødvendige for å leve i dagens samfunn med andre. Den amerikanske ergoterapeuten Mosey (1986:217) bruker begrepet 'the teaching-learning process' for å indikere det nære forholdet mellom 'the teacher', en ergoterapeut og 'the learner', den lærende. Den engelske ergoterapeuten Hagedorn (2001:66-67) understreker betydningen av pedagogisk tilnærming i det konkrete ergoterapeutiske arbeidet. Hun sier at gjennom deltakelse i pedagogisk virksomhet blir mennesker satt i stand til å lære nye aktiviteter, erverve nye ferdigheter og utvikle kulturelt relevante holdninger og verdier. Kunnskap om pedagogikk gir terapeuten et repertoar av metoder og ferdigheter som kan anvendes i forhold til den store bredden av læringssituasjoner som hun møter.

Læringssituasjoner i hverdagsrehabilitering

Læringsteoretiske utfordringer er i dag et aktuelt tema innenfor det helsefaglige arbeidsområdet. I 'Nasjonale retningslinjer for behandling og rehabilitering av hjerneslag' (Helsedirektoratet, 2010) vises det til 'oppgaverelatert trening' eller 'oppgaveorientert tilnærming'. Her defineres dette som konkret trening på de bevegelser, oppgaver og aktiviteter som pasienten har som mål å mestre, knyttet til daglige praktiske gjøremål. Hos forfattere som Tuntland (2011), Aasebø (2012), og Næss og Tuntland (2014) er 'oppgaverelatert trening' omtalt som en relevant metode å anvende innenfor hverdagsrehabilitering. Disse forfatterne viser til ergoterapilitteratur, som den kanadiske modellen (Townsend, 2007; Trombly & Radomski, 2008). Vi deler i hovedsak prinsippene i en oppgaveorientert tilnærming som beskrevet hos Bass-Haugen mfl. (2008) og Tuntland (2011). Men de konkrete læringsmetodene, som hos Tuntland (2011:127-129) omtales under begrepene 'riktig instruksjon' og 'egnet tilbakemelding', mangler etter vårt syn utdypinger, tydeliggjøringer og mer omfattende utgreiinger. Dette vil styrke kunnskapen om og anvendelsen av prinsipper for læring i det praktiske ergoterapeutiske arbeidet. I samtaler med helsearbeidere som arbeider innen hverdagsrehabilitering, kommer det frem at de ønsker konkrete, pedagogiske metoder. Det er i denne sammenheng vi mener at virksomhetsteorien og Tharp og Gallimores begrep om 'assistert læring' i den nærmeste utviklingssone, vil kunne bidra.

Læringsteori

I dag kan vi snakke om tre generelle perspektiv på læring: Behavioristisk, kognitivt og sosiokulturelt (Greeno, Collins and Resnick, 1996). Gjennom de siste par tiår har det skjedd en endring i synet på kunnskap og læring (Lyngsnes og Rismark, 2000:94). Mens man tidligere satte enkeltindividet i sentrum, fokuserer man nå mer på forholdet mellom individ og kontekst når det gjelder læring. Kunnskap er derfor ikke noe som det enkelte individet tilegner seg for seg selv – kunnskap er noe som tilegnes, konstrueres og deles i en sosial og kontekstuell sammenheng; et sosiokulturelt perspektiv på læring. I det følgende skal vi kort beskrive det vi oppfatter som viktige sider i et slikt sosiokulturelt perspektiv.

Det sosiokulturelle perspektivet har først i de siste femten årene fått et bredt gjennomslag både i forhold til forskning og praktisk anvendelse (Dysthe, 2001:33, 36). Her kommer virksomhetsteorien/den kulturhistoriske skole inn, som en av flere tilnærminger (Dysthe, 2001:54-55, 58). Læring skjer gjennom deltakelse, samhandling og dialog med andre og mer kompetente personer. Individet eksisterer aldri i et vakuum, men er alltid *situert*, det vil si integrert i en historisk, sosial og kulturell kontekst. Dette er avgjørende i ergoterapeutisk forståelse, da ergoterapeuter arbeider med overføring av læring, fra en kontekst til en annen, eksempelvis fra trening på sykehus til trening hjemme.

Læring og kunnskap er sosialt mediert.

Dysthe (2001), Wittek (2004) og Säljö (2000) diskuterer sentrale aspekter ved en sosiokulturell tilnærming til læring. Et viktig aspekt ved denne tilnærmingen er påstanden om at læring og kunnskap er mediert. Vi snakker om to former for mediering, en kulturell mediering og en sosial mediering.

Den kulturelle mediering innebærer en formidling og støtte i læringsprosessen ved hjelp av kulturelle ressurser. Vi snakker om materielle ressurser som blyanter, husholdningsredskaper, hjelpemidler, og intellektuelle ressurser som språk.

Den sosiale mediering skjer når læringen er formidlet og støttet av kompetente andre. Mennesker er ofte ikke i stand til å utføre handlinger og virksomheter på egen hånd. Utfordringene blir for store, og de trenger da kompetente andre som kan hjelpe (Lyngsnes & Rismark, 2007:62).

Den nærmeste utviklingssonen og ergoterapi

Menneskers kompetanse kan forstås ut fra to synsvinkler (Bråten og Thurmann-Moe, 1996: 125; Lyngsnes & Rismark, 2007:62-64; Wittek, 2004: 106-107). På den ene side den aktuelle handlingskompetansen som er et resultat av den læring som allerede har funnet sted. I forhold til dette *aktuelle utviklingsnivået*, kan vi ane kimen til videre utvikling og læring i retning det *potensielle utviklingsnivået*. Det potensielle

utviklingsnivået betegner et nivå som er innen rekkevidde for bruker, og som hun/han under spesielle opplæringsbetingelser kan nå. Området mellom disse to kompetansenivåene kalles *den nærmeste utviklingssonen* - som innebærer operasjoner, handlinger og virksomheter mennesket kan klare med hjelp og støtte fra andre mer kompetente personer. Det er innenfor denne sonen vi må tilrettelegge arbeidet. Den pedagogisk-terapeutiske praksis må rettes inn mot brukers nærmeste utviklingszone, der den kompetente andre kan forklare, demonstrere, gi påminnelser, lage strukturer og stille spørsmål.

Når bruker og ergoterapeut har samarbeidet om å finne brukers *aktuelle utviklingsnivå* og brukers *potensielle utviklingsnivå*, fortsetter samarbeidet i *den nærmeste utviklingszone*. Her vil ergoterapeuten, den kompetente andre, bygge *stillas*; et kognitivt reisverk, som støtte for brukers egne læringsforsøk. Når bruker mestrer på egen hånd, kan stillaset gradvis fjernes. (Bruner, 1985; Linden, 1989; Lyngsnes & Rismark, 2007).

Nærmeste utviklingszone i rehabilitering

De to amerikanske professorene i psykologi, R. G. Tharp og R. Gallimore har utviklet en teori om opplæring som 'assisted performance' (1988:27). Denne teorien bygger på Vygotskys begrep om den nærmeste utviklingssonen og dreier seg om den støtte og hjelp eller assistanse, som ergoterapeuten kan gi ved behov, i brukers nærmeste utviklingszone. I norsk sammenheng er begrepet om 'assisted performance' oversatt til begrepet 'assistert læring' av de to pedagogene K. Lyngsnes og M. Rismark (2007). Assistanse som gis innebærer følgende 6 sentrale **læringsmetoder**: modell-læring, forsterkning, tilbakemelding, instruksjon, stille spørsmål, og kognitiv strukturering.

I rehabilitering innen psykisk helse, har kafedrift vært etablert og drevet av ergoterapeuter. Her beskriver vi et kafeeksempel hvor pasienten er i nærmeste utviklingszone, sammen med ergoterapeuten som fungerer som stillasbygger. Thomas 22 år, har vært innlagt på grunn av en alvorlig depresjon og følges nå opp poliklinisk. Han bor hos sine foreldre og har ønske om å flytte for seg selv. Etter samtaler med ergoterapeuten, er han i dag motivert for å arbeide i kafeen for å lære seg ferdigheter innen matlaging. I samtalen kommer det frem ulike motiv hos Thomas for deltakelse i kafedriften³. Et av motivene til Thomas er et *for å* motiv: han skal flytte for seg selv og ønsker å bli selvstendig i matlaging. Et annet, er et *fordi* motiv: det å lage mat selv kan sikre et sunnere kosthold. Thomas har tidligere hatt et

³ Leontjev opererer med *meningsgivende motiver*; konstatering av behov/ønske og *stimulerende motiver*; igangsettende, som preges av positive/negative følelser. Sosiologen A. Schütz opererer med *for-å-motiv* og *fordi-motiv*. Det første har som mål å oppnå noe og er fremtidsrettet. Fordi-motiver er knyttet til den enkeltes tidligere erfaringer. Fortiden påvirker eller bestemmer handlingene (Opsahl & Ravn 2003) For-å-motivene kan være for å oppnå noe eller for å unngå noe.

stort forbruk av ferdigmat og har lagt på seg, han ønsker derfor å endre kostholdet. Å arbeide på kafeen gir også mulighet for *stimulerende* motiv som det å tilegne seg ferdigheter i samarbeid; både med ergoterapeut, og med andre pasienter. Dette er Thomas interessert i. Hans motiv for å delta i kafearbeid, er også et *for å unngå* motiv hvor målet hans er å unngå tilbakefall. Når motiv og mål for handlingen sammenfaller, kalles det en *virksomhet* fordi det oppleves meningsfullt.

Konteksten er kafeen i aktivitetshuset, her lages det mat på kjøkkenet, for salg i kafeen. Noen ganger er Thomas og ergoterapeuten alene, men oftest er andre tilstede, medpasienter som også arbeider i kafeen. Noen ganger kan Thomas velge om han vil bake en kake eller lage en salat, andre ganger må han lage den retten det er tomt for. Dette innebærer for Thomas håndtering av det å *velge selv* og det å *bli bestemt for* i læringssituasjoner.

På kjøkkenet står nå Thomas og ergoterapeuten side om side og hakker gulrøtter.

'Alle kan jo stå der og hakke gulrøtter, det er noe alle kan gjøre', innvendes det ofte mot ergoterapeutens rolle, men, nei. Den mest grunnleggende formen for læring er **modellering**, sier Tharp & Gallimore. Vi imiterer kompetente personer og tilegner oss ferdigheter, som barn lærer seg språk. I denne læringsformen må modellen være seg sine påvirkningsmuligheter bevisst. Som modell må ergoterapeuten ha kompetanse innen aktiviteten; må kunne den selv slik at hun kan instruere og demonstrere utførelsen. For å gjøre dette må ergoterapeuten ha analysert aktiviteten slik at hun kan demonstrere den, trinn for trinn. Hun må ha analysert den slik at hun vet hva som kreves av ferdigheter; motorikk, prosess og kommunikasjon og funksjoner; sansing, persepsjon, kognisjon og fysiske funksjoner, i hvert trinn, skal den kunne gjennomføres. Med denne kompetansen inngir ergoterapeuten tillit og mulighet for identifikasjon; dette er avgjørende for modellering.

Thomas observerer hvorledes hun holder kniven og hvor store gulrotbitene skal være.

Ergoterapeuten må også kunne aktiviteten så godt at hun hele tiden kan ha et øye på det som skjer ved siden av. Da kan hun vise støtte når Thomas får det til, Tharp og Gallimore kaller det forsterkning, eller hun kan veilede når det ikke går så bra, eventuelt finne en annen måte å gjøre det på gjennom tilbakemelding. **Forsterkning og tilbakemelding** er avgjørende i læringsprosessen, sier Gallimore og Tharp. Det handler om å gi tilbakemeldinger eller forsterkninger så tett på det Thomas gjør, at han ikke er i tvil om hvilken handlekompetanse det gjelder.

Så flott at du ble ferdig med gulrøttene! Det ser fint ut, sier ergoterapeuten.

Her gir hun både en tilbakemelding, hvor hun viser til prosessen; at Thomas ble ferdig, og en forsterkning på mestring, at Thomas har fått det til. Positiv forsterkning brukes ikke for å lære noe nytt; det brukes for å forsterke det som allerede er lært. Tilbakemelding kan være oppmuntringer og ros til personen på noe han har gjort

eller informasjon om hvordan prosessen går, eller tilbakemelding om hvordan feil kan rettes opp. Foruten det informative aspektet ved slike tilbakemeldinger, er det motivasjons- og energifremmende aspektet avgjørende. Det er viktig å gi forsterkning og tilbakemelding konstruktivt og så fort som mulig etter handlingen for å informere personen hvor han lykkes og hvor han gjør feil. Studier viser at tilbakemelding under innlæring bør gis umiddelbart og ofte. Etter hvert kan tilbakemeldingen gis mer tilfeldig og sjelden og gradvis trekkes tilbake.

Ergoterapeuten har instruert Thomas muntlig, har demonstrert ulike måter å utføre ferdighetene på, og de har sammen lest oppskriften som har tekst og bilder.

I læringssituasjonen er **instruksjonen** viktig. Instruksjonen kan være verbal eller ved bruk av bilder, samt demonstrasjon av aktivitetens ulike deler. Lange forklaringer bør unngås, repetering av punkter kan være nyttig og det er viktig å sjekke at personen har forstått det som blir sagt. Er det noe personen virkelig strever med, kan ytterligere assistert læring settes inn, som håndledning og på den måten tydeliggjøre læringsprosessen.

Videre påpeker Tharp & Gallimore betydningen av å **stille spørsmål** underveis. Som i historien om Dahl er også her ergoterapeuten tilstede; hun observerer og stiller spørsmål om det som skjer, slik at Thomas kan bli bevisst sin læringsprosess. Slik ser han selv hvor han er i prosessen mot målet sitt; å hakke gulrøtter er bare en handling, men får mening når den kjedes sammen med andre handlinger og blir til produktet suppe, som skal selges i kafeen.

Hvor langt har vi kommet nå? Spør ergoterapeuten

Spørsmålet stilles for å bevisstgjøre læringsprosessen til Thomas.

Alle grønnsakene er hakket ferdige, det er klart for koking, svarer Thomas

Her viser han at han har oversikt og vet neste trinn i aktiviteten. I Tharp og Gallimores assisterte læring, skilles det mellom spørsmål som vurderer og spørsmål som assisterer. 'Vurderende spørsmål' innebærer den klassiske situasjonen der lærer stiller spørsmål til elevene og krever faktasvar om kunnskap som allerede er kjent. Mens 'Assisterende spørsmål' er ment å fungere annerledes. De skal skape tankevirksomhet hos personen slik at han eller hun, kan gå ut over sitt aktuelle utviklingsnivå. Å stille spørsmål diskuteres lite hos Tuntland, Næss og Aasebø, mens det er et viktig aspekt både hos Tharp & Gallimore, og i The Cognitive Orientation to daily Occupational Performance (CO-OP) Approach (Polatajko og Mandich, 2004) hvor barn og unges tilegnelse av aktivitet og virksomhet, er i fokus. Dette styrker egne læringsforsøk.

Det hender Thomas stopper opp i arbeidet og blir stående og se ut i luften. Ergoterapeuten kommer da med innspill slik at Thomas kan tenke gjennom eller reflektere over hvor han er i prosessen eller den videre planlegging av oppgavene. Eller hun gir faktaforklaringer, som koketid. Dette kaller Tharp og Gallimore

kognitiv strukturering, det dreier det seg om at ergoterapeuten assisterer gjennom forklaringer eller innspill som strukturerer personens forståelse og tanker rundt handlinger i forhold til aktivitet (Tharp og Gallimore, 1988:63-69). De seks læringsmetodene er ikke uavhengig av hverandre, flere kan brukes i samme lærings situasjon.

Ergoterapeuten holder samtalen gående, spøker og kommenterer. Så snakker de om det å kunne lage suppe og invitere venner på besøk.

Matlaging består av ulike handlinger som er målrettede prosesser. Handlinger kan oppleves kjedelige, uten lyst og glede, men er meningsfulle for Thomas fordi han er bevisst hva de leder til; å mestre matlaging. Således blir det en virksomhet for Thomas, en virksomhet som igjen inngår i en større virksomhet; å flytte for seg selv.

Fremtiden

Å stå slik, side om side, og arbeide mot et felles mål, gir rom for samtaler rundt temaer som gjelder det å flytte ut; drømmer og realiteter, hvor nye behov oppstår. Som kameratskap, kreativ matlaging, få seg en jobb på kafe, tjene penger! Ergoterapeuten arbeider aktivt med å holde fast på motivasjonen, det gjør hun ved å stille spørsmål og hente frem Thomas ulike behov og ønsker, hans ulike motiv for å delta på kafeen, de kan endre seg, eller nye komme til, motivene kan og forsterke hverandre.

I kafeen arbeider andre ungdommer, noen har kommet lengre i rehabiliteringen enn Thomas, de bor nå i egne leiligheter. Her ser ergoterapeuten en mulighet for at kafeaktivitetene utvides til at Thomas kan lage mat sammen med Fredrik, kanskje i Fredriks leilighet. Gradvis utviding av aktivitetssituasjonen krever tilrettelegging. Den nærmeste utviklings sone vil da bestå av flere aktører, som kan lære av hverandre. De kan også møtes ute, på biblioteket eller andre offentlige tilgjengelige steder, her kan Fredrik være stillas i noen situasjoner fordi han har lengre erfaring enn Thomas med å bo i by.

Avslutning

I denne artikkelen har vi beskrevet ulike lærings situasjoner hvor ergoterapeuten fungerer som stillas og assisterer Thomas i hans læring. Ergoterapeuten har lyttet frem motivasjon og har stilt spørsmål for å styrke brukers egne læringsforsøk. Det har hun gjort i kartleggingen for å få informasjon og i intervensjonen for at mestring skal oppnås.

Vi runder av med tanker rundt det viktige spørsmålet, hvorledes bli trygg på at vi ikke manipulerer, styrer og overtaler - ser den andre som et objekt. Vi avslutter derfor med en historie fra barnehagen hvor nettopp subjekt- subjekt relasjonen ivaretas av de kompetente andre.

Det var en fin sommerdag. De store barna i barnehagen hadde bygget på båten som lå ute, de hadde hentet alle utendørslekene og bygget oppi båten. Det ble et stort byggverk, de

holdt på hele dagen, en flott lek! Da førskolelærerne kom og sa det var ryddetid, ble det ville protester, 'vi har jobbet hele dagen og det har blitt så fint' De voksne så for seg overtid og forsøkte igjen, men nei, barna bare nektet å ta ned byggverket.

En av de kompetente andre satte seg så ned og sa hvor flott han syntes byggverket var, han forsto godt at de ikke ville ta det ned, så hardt de hadde arbeidet. 'Men', sier han, 'vi kan jo flytte! Hele familien kan flytte, til et nytt hus. Vi har jo vogner og kjerrer og alt vi trenger'. JA, ropte barna, vi flytter! Så dro de i gang flyttelass på flyttelass mens de sang' vi flytter og vi flytter ..

Den kompetente andre, kunne ha insistert på opprydding, eller overtalt barna, men han foreslo noe annet, på den måten viste han respekt for leken deres og det de hadde fått til, en annerkjennelse av det de er og det de gjør (Frazer, 2003). Nå vil noen kanskje si at det var godt manipulert, eller en smart overtalelse? Men, nei, han lot barna være i leken og på den måten ble det fortsatt deres prosjekt, de fortsatte i leken og ga den en ny retning. Barna får være i det som er viktig for dem; leken, som er barns dominerende virksomhet (Opsahl & Ravn 2003).

Litteratur

Bass-Haugen, J., Mathiowetz, V. & Flinn, N. (2008). Optimizing Motor Behavior Using the Occupational Therapy Task-Oriented Approach. I Trombly, C. & Radomski, M. (ed.), *Occupational Therapy for Physical Dysfunction*. 6.ed. Philadelphia. Lippincott Williams & Wilkins.

Brostrøm, S. (1986). *Børn, virksomhed, utvikling – i teori og praksis*. København: Munksgaard.

Bråten, I. (red.) (1996). *Vygotsky i pedagogikken*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Dalland, O. (1999). *Pedagogiske utfordringer for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Dalland, O. (2010). *Pedagogiske utfordringer for helse- og sosialarbeidere (2. utg.)*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Dysthe, O. (red.) (2001). *Dialog, samspill og læring*. Oslo: Abstrakt forlag as

EVA 2012, <http://www.hf.hio.no/ergo/eva/downloads/eva-download-intro.htm>

Fraser, N. & Honneth, A. (2003). *Redistribution or Recognition – A political Philosophical Exchange*, London/New York: Verso

Greeno, J., Collins, A. and Resnick, L. (1996). Cognition and learning, hos Berliner, D. C. & Calfee, R. C. (ed). *Handbook of educational psychology*. New York: MacMillan Library Reference

Hagedorn, R. (2001). *Occupational Therapy: perspectives and processes*. Edinburgh: Churchill Livingstone.

Imsen, G. (2005). *Elevens verden. Innføring i pedagogisk psykologi (4. utgave)*. Oslo: Tano Aschehoug.

Jespersen, L. Clark, E. og Ellingham, B. (2014). Klinisk bruk av ferdighetsanalyse fra EVA-systemet i observasjon og dokumentasjon av aktivitetsutførelse i *Ergoterapeuten* 4 2014

Lyngsnes, K. og Rismark, M. (2007). *Didaktisk arbeid (2. utg.)*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Mosey, A. C. (1986). *Psychosocial components of occupational therapy*. New York: Raven Press.

Opsahl, K. og Ravn, G. (2003). Virksomhetsteorien – den kulturhistoriske skole. *Ergoterapeuten nr. 11/2003*.

Polatajko, H. J. & Mandich, A. (2004). *Enabling Occupation in Children: The Cognitive Orientation to daily Occupational Performance (CO-OP) Approach*. CAOT Publications ACE, Ottawa

Rørvik, H. (1994). *Læring og utvikling*. Universitetsforlaget, Oslo

Säljö, R. (2001). *Læring i praksis*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Tharp, R. G. og Gallimore, R. (1988). *Rousing Minds to Life*. New York: Cambridge University Press.

Townsend, E. & Polatajko, H. (2007). *Enabling Occupation II: Advancing an Occupational Therapy Vision for Health, Well-being & Justice through Occupation*, CAOT Publications ACE, Ottawa

Townsend, E. & Whiteford, G. (2005) A participatory occupational justice framework i Kronenberg, F. *Occupational Therapy without Borders*, Elsevier, Churchill Livingstone

Townsend, E. & Wilcock A. A. (2004) Occupational Justice and client-centered practice: A dialog in progress in *Canadian Journal of Occupational Thereapy*, 71, 75-87

Vygotsky, Lev S. (1978). *Mind in Society: The development of higher psychological process*. Cambridge, Massachusettes: Harvard University Press

Wilcock, A. (1991). Occupational Science, *British Journal of Occupational Therapy*, 54

Wittek, L. (2004). *Læring i og mellom mennesker – en innføring i sosiokulturelle perspektiver*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Zemke, R. & Clark, F. (1996). *Occupational Science: The evolving discipline*, Philadelphia

Kari Opsahl, født 1943 i Elverum. Utdannet ergoterapeut og sosialantropolog. Har arbeidet 10 år innen psykiatri, hovedsakelig barnepsykiatri og 34 år på ergoterapeututdanningen, HiOA, som lektor, studieleder, FoU/prosjekt ansvarlig og internasjonal kontakt.

Gitte Ravn, født 1960 i Skagen, Danmark. Utdannet som ergoterapeut 1984. Videreutdanning i pedagogikk og psykiatri. Praksiserfaring fra Høgskolen i Oslo og voksenpsykiatri. Ansatt ved Vestre Viken HF, Asker DPS Allmennpsykiatrisk poliklinikk, som ergoterapispesialist i psykisk helse.